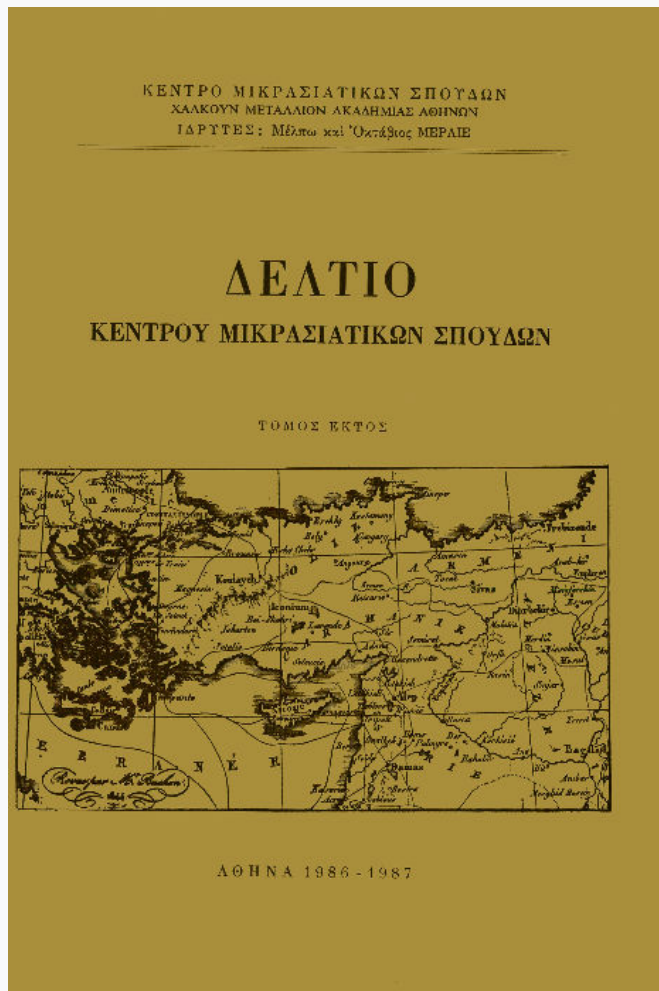

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 6 (1986)

**Σωματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη
Μικρά Ασία: Γ' σύλλογοι Καππαδοκίας και Πόντου**

Κυριακή Μαμώνη

doi: [10.12681/deltiokms.110](https://doi.org/10.12681/deltiokms.110)

Copyright © 2015, Κυριακή Μαμώνη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μαμώνη Κ. (1986). Σωματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία: Γ' σύλλογοι Καππαδοκίας και Πόντου. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 6, 155-225. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.110>

ΣΩΜΑΤΕΙΑΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

Γ'

ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΝΤΟΥ

Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ τρίτο μέρος τῆς σειρᾶς «Σωματειακὴ ὁργάνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία»¹. Περιλαμβάνει μορφές συλλογικῆς δραστηριότητος στὴν Καππαδοκία καὶ στὸν Πόντο, δύο μεγάλες περιφέρειες ἀπομονωμένες, σχεδὸν ἀποκομμένες ἀπὸ τὰ λοιπὰ κέντρα τῆς μικρασιατικῆς ὁμογένειας καὶ τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο.

Ἄν οἱ περισσότερες μικρασιατικὲς ἐπαρχίες πάλαιψαν σκληρὰ γιὰ νὰ ἐπιζήσουν μέσα ἀπὸ παράγοντες ἀστάθμητους καὶ ἀνασταλτικούς, ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Καππαδοκίας γιὰ νὰ ἐπιβιώσει πέρασε ἀπὸ πρόσθετες δυσχέρειες, ἀπὸ τίς ὁποῖες σπουδαιότερη ἦταν ἡ ἀπώλεια τῆς γλώσσας του. Στὶς μεγάλες καππαδοκικὲς πόλεις τὸ τουρκόφωνο στοιχεῖο ἦταν πολυπληθέστερο ἀπὸ ὅ,τι ἦταν στὰ χωριά. Στὶς μεγαλουπόλεις ἡ τουρκικὴ πλειοψηφία εἶχε ἐπιβάλει τὴ γλώσσα της στὴν ἑλληνικὴ μειοψηφία. Στὰ χωριά ἐξάλλου μιλοῦσαν ἑλληνικὰ παρεφθαρμένα. Ἀντιστήριγμα στὴ γλωσσικὴ αὐτὴ ἀπώλεια ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Καππαδοκίας εἶχε τὴ χριστιανοσύνη, εἰδικὰ τὴν ὀρθοδοξία· ὅπως ἔγραψε χαρακτηριστικὰ ἡ Μέλπω Μερλιέ, τὴν ἑλληνικότητά του συνιστοῦσε ἡ ὀρθόδοξή πίστη του², καὶ αὐτὴ ὁμως σὲ διαρκὴ ἀντιπαράθεση μὲ τίς ἐνέργειες τῶν προσηλυτιστῶν.

Ἡ Καππαδοκία, ὁροπέδιο κατὰ τὴ μεγαλύτερη ἐκτασὴ της, στὸ κέντρο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, γῆ ἄγονη, μὲ ἑλλιπὴ ἢ ἀνύπαρκτα συγκοινωνιακὰ μέσα, ἀνάγκαιζε τοὺς κατοίκους της νὰ ἐκπατρίζονται. Ἡ κατεύθυνση

1. Κυριακὴ Μамώνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία Α'», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 26(1983), σσ. 63-114. Τῆς ἰδίας, «Σωματειακὴ ὁργάνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία Β' Σύλλογοι τῆς Ἰωνίας», *Αὐτ.* 28(1985), σσ. 34-166.

2. Μέλπω Λογοθέτη-Μερλιέ, «Οἱ ἑλληνικὲς κοινότητες στὴ σύγχρονη Καππαδοκία», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 1(1977), σ. 44.

ήταν πρὸς τὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα τῆς αὐτοκρατορίας, κυρίως τὴν Κωνσταντινούπολη.

Οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου, ἂν καὶ ἀποκομμένοι καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὸν ἐθνικὸ κορμὸ, διαφύλαξαν κατὰ τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τὴ γλώσσα τους, κρατώντας ἔτσι στερεῇ τὴν ἐθνικὴ τους φυσιογνωμίαν³. Μὲ σπουδαιότερο πολιτιστικὸ κέντρο τὴν Τραπεζοῦντα, ἀγωνίσθηκαν γιὰ ν' ἀντιπαλαίψουν τίς ἀντίξοες συνθήκες ποὺ ἐπέβαλε ἡ συνοίκησή τους μὲ ἄλλοεθνεῖς. Καὶ ἀπὸ ἐδῶ δὲν ἔλειψαν οἱ ἀποδημίες μὲ σκοπὸ τὴν εὑρεση καλύτερων συνθηκῶν ζωῆς. Οἱ μετανάστες τοῦ Πόντου, πρὸ πάντων τῆς ἐνδοχώρας, κατευθύνονταν ἰδίως σὲ κέντρα τῶν παρευξινίων περιοχῶν καὶ τῆς Ρωσίας.

Οἱ μεταναστεύσεις γενικὰ ἀποδυνάμωναν βέβαια τὴν οἰκονομία τῶν καππαδοκικῶν καὶ ποντιακῶν κοινοτήτων. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως, μὲ τὴν μετάβαση τῶν ἐντοπίων σὲ πλουσιότερες κατὰ τὸ πλεῖστον παράλιες πόλεις, δημιουργήθηκε ἓνας ζωτικὸς πυρήνας πατριωτῶν οἱ ὅποιοι προσέφεραν πολλαπλὲς ὑπηρεσίες στὴ γενέτειρά τους. Μία ἀπὸ τίς ὑπηρεσίες αὐτὲς ἦταν καὶ ἡ μέσω τῶν σωματείων ἐνίσχυση τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας τους. Ἀπόδημοι Καππαδόκες εἶχαν ἰδρύσει στὴν Κωνσταντινούπολη, ἐκτὸς ἀπὸ μία κεντρικὴ φιλεκπαιδευτικὴ καππαδοκικὴ ἀδελφότητα, πληθὺς ἄλλων συλλόγων ποὺ ἐκπροσωποῦσαν διάφορες περιφέρειες τῆς Καππαδοκίας. Σχεδὸν ὅλες οἱ καππαδοκικὲς πόλεις, ἀκόμη καὶ μικρὰ χωριά, εἶχαν τὴ σωματειακὴ τους ἐκπροσώπηση στὴν Κωνσταντινούπολη, ἐκπροσώπηση στὸ σύνολό της δυναμικὴ, ποὺ συνδέθηκε μὲ τὴ δραστηριότητα τῶν τοπικῶν σωματείων τῆς Καππαδοκίας καὶ σὲ πολλὲς περιπτώσεις τὴν ὑποκατέστησε. Ἀντίστοιχο φαινόμενο δὲν παρουσιάζεται στὸν Πόντο. Οἱ Πόντιοι μετανάστες στήριζαν τὰ τοπικὰ ποντιακὰ σωματεῖα κυρίως μὲ προσφορὰς γενναίων χορηγιῶν.

Ἡ παλαιότερη μορφή τῆς τοπικῆς συλλογικῆς δραστηριότητος στὴν Καππαδοκία καὶ στὸν Πόντο ὑπῆρξε, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες περιφέρειες, ἡ συντεχνιακὴ. Οἱ συντεχνίες ἦταν ἐπαγγελματικὲς ὀργανώσεις⁴ ποὺ ἐξασφάλιζαν στοὺς ὁμότεχνους τὴν κατίσχυση τῶν δικαιομάτων τους καὶ τὴν ἀσκηση μιᾶς κλειστής, μονοπωλιακῆς θὰ λέγαμε, τακτικῆς, ποὺ ἀπέβλεπε στὴν κατοχύρωση τοῦ ἐπαγγέλματος. Τὰ λοιπὰ τοπικὰ σωματεῖα

3. Πρβλ. Anthony A. M. Bryer, *The Empire of Trebizond and the Pontos*, Variorum Reprints. London 1980, XII, σ. 173. Paschalis M. Kitromilides - Alexis Alexandris, «Ethnic survival, nationalism and forced migration», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 5 (1984-1985), σσ. 15-16, 18. Χρήστου Σαμουηλίδη, *Ἱστορία τοῦ ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ*. Ἀλκυὼν (χωρὶς χρον.), σ. 193.

4. Τάξεις ἐπαγγελματιῶν στὴν Καππαδοκία, βλ. Μαρία Β. Ἀσβέστη, *Ἐπαγγελματικὲς ἀσχολίες τῶν Ἑλλήνων τῆς Καππαδοκίας*. Ἀθήνα 1980, σσ. 173-202.

ύπηρετησαν: α) την παιδεία, με τη μέριμνα για την ίδρυση και συντήρηση σχολείων, ιδιαίτερα νηπιαγωγείων, που θα βοηθοῦσαν στην εκμάθηση της ελληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τοὺς τουρκόφωνους, β) τὴν εὐποιία, μετὴ συμπαραστάση πρὸς τοὺς ἄπορους καὶ ἀσχοντες, γ) τὴ στήριξη τῆς ὀρθοδοξίας καὶ δ) τὴ συνεταιριστικὴ ὀργάνωση. Αὐτοὶ ἦταν οἱ ἐμφανεῖς σκοποὶ, κάτω ἀπὸ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι δροῦσαν δυνάμεις ἀφανεῖς, ποὺ ἀπέβλεπαν σὲ μία ἐθνικὴ κινητοποίηση ἢ σὲ ἄλλους ἀπαγορευόμενους ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ κυβέρνησις σκοποὺς. Εἶναι ὅμως γενικὰ δύσκολο νὰ ἐντοπισθοῦν καὶ νὰ ἐλθοῦν στὸ φῶς συγκεκριμένες ἐθνικοπολιτικὲς ἐνέργειες τῶν τοπικῶν σωματειακῶν ὀργανώσεων. Ὅπως εἶναι εὐνόητο, παρόμοιες ἐνέργειες ἀπαιτοῦσαν πάντα τὴν τήρησις ἄκρας μυστικότητας.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις, παρὰ τίς κατὰ καιροὺς πολιτικὰς ἀλλαγὰς τῆς, δὲν διασφάλιζε τὴν ἀπόλυτὴ ἰσχύ τῶν δικαιωμάτων τῶν μὴ μουσουλμάνων ὑπηκόων τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπαγρυπνοῦσε καὶ ἀσκούσε αὐστηρὸ ἔλεγχον σὲ ὅποιαδήποτε κίνησις ὑποπευόταν ὅτι παρεξέκλινε ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ θεμιτοῦ. Τὸν Μάρτιο τοῦ 1892 διαβιβάσθηκε ἀπὸ τὸν μουτεσαρίφη στὸν μητροπολίτη Καισαρείας κυβερνητικὴ διαταγὴ ποὺ ὀριζε τὴν καταγραφὴ ὅλων τῶν σωματείων τῆς περιφέρειας, μετὴν αἰτιολογία ὅτι ὑπὸ τὸ πρόσχημα δῆθεν «ἐκπαιδευτικῶν ὁμίλων» εἶχαν συστηθεῖ συνεταϊρισμοὶ καὶ οἰκονομικὰ σωματεῖα⁵. Οἱ ἰθύνοντες τὰ τῶν σωματείων ἀναγκάζονταν νὰ ἐπιννοῦν τρόπους συγκαλύψεως, πιθανότατα καὶ ὅταν δὲν ὑπῆρχε ἀνάγκη. Συχνὰ οἱ καππαδοκικοὶ καὶ ποντιακοὶ σύλλογοι συνιστοῦν στὸν μικρασιατικὸ σύλλογον τῆς Ἀθήνας «Ἀνατολή», ἡ μετὰ τοὺς ἀλληλογραφία νὰ διεξάγεται μέσῳ ξένων προξενείων ἢ ἐκπροσώπων-ἰδιωτῶν.

Σύμφωνα μετὶ τῆς τουρκικῆς πηγῆς, τὸ 1904, μετὲν κέντρο δράσεως τῇ Μερζιφούντα, ὁ ποντιακὸς Ἑλληνισμὸς ἄρχισε νὰ ἐργάζεται γιὰ τὴν ἐθνικὴ τοῦ ἀποκατάστασις (δημιουργία τῆς Δημοκρατίας τοῦ Πόντου). Φανερὴ ὅμως πολιτικὴ κινητοποίηση δὲν ἦταν δυνατό νὰ ὀργανωθεῖ μέσα στὰ ὅρια τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικράτειας. Πολιτικὲς ὀργανώσεις ἰδρύθηκαν ἀργότερα, ἀπὸ τὸ 1917 ὥς τὸ 1922, σὲ διάφορες πόλεις τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, στὴν Ἑλλάδα, καὶ στὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων (Νοέμβριος 1918)⁶.

5. ΓΑΚ, Τ.Α. 210, 23-3-1882, σ. 16.

6. Ἀλέξης Ἀλεξανδρῆς, «Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου 1918-1922: Ἑλληνικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ καὶ τουρκικὴ ἀντίδρασις», βλ. *Μελετήματα γύρω ἀπὸ τὸν Βενιζέλον καὶ τὴν ἐποχὴ του*, Ἀθήνα 1980, σσ. 432-435. — Ἀναφέρω δύο ποντιακοὺς

Οί τοπικοί σύλλογοι εργάζονταν κυρίως μέσα στην κοινότητα και για την κοινότητα. Η προσφορά τους ήταν επιβεβλημένη. Σε καππαδοκικό εκπαιδευτικό κανονισμό, μεταξύ των επιβαλλομένων σχολικών πόρων (ιεροπραξιδών, δικαιοπραξιδών, εμπορικών πράξεων, αφιερωμάτων κ.λ.π.), ορίζονταν χορηγίες «ἐξ οἰωνδήποτε μερικῶν λεσχῶν καὶ ἀδελφοτήτων κατὰ λόγον τοῦ περισσεύματος τῶν πόρων»⁷.

Ο συνολικός ἀριθμὸς τῶν σωματείων τῆς Καππαδοκίας καὶ τοῦ Πόντου εἶναι ἀδύνατο νὰ προσδιορισθεῖ μὲ ἀκρίβεια· εἶναι ἀδύνατο ἐπίσης νὰ δοθεῖ πλήρης ἡ ἱστορία ὄλων τῶν ἀναφερομένων στὴν ἔρευνα αὐτὴ συλλόγων. Τοῦτο ὀφείλεται στὴν ἀνεπάρκεια τῶν πηγῶν.

Υπάρχουν δύο συγκεντρωτικοὶ πίνακες σωματείων τοῦ Πόντου· στὸν ἓνα καταγράφονται κατὰ μητροπολιτικὲς ἐπαρχίες μόνο ἀριθμοὶ λειτουργούντων φιλεκπαιδευτικῶν καὶ φιλοπτόχων σωματείων στὴν ἀρχὴ τοῦ 1914. Στὸν δεύτερο πίνακα, ποὺ εἶναι «μικρὴ ἀναγραφή ὀνομάτων ἀριθμημένη καὶ ἀλφαριθμητικῇ», καταγράφονται 40 ἐπωνυμίες ποντιακῶν συλλόγων, μὲ παράλληλη ἀναφορὰ τοῦ τόπου τῆς συστάσεώς τους⁸.

Σὲ πολλὲς πόλεις, παρὰ τὴν ὑπαρξὴ πολυαρίθμων Ἑλλήνων, καταβλήθηκαν μὲν προσαπαιτήσεις γιὰ τὴν ἰδρύση συλλόγων, ποὺ παρέμειναν ὅμως σχέδια ἀνεκτέλεστα: «Εἰς πολλὰς πόλεις τοῦ Πόντου καὶ ἐν αὐτῇ ἀκόμη τῇ Καππαδοκίᾳ ὅπου εὐάριθμοι οἱ Ἕλληνες, ἐγένοντο τάσεις, ἐπιθυμίαι καὶ πρῶτα διαβήματα πρὸς ἰδρύσιν συλλόγων ἢ καὶ διαφόρων σωματείων,

συλλόγους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ ὅποιοι ἐντάσσονται στὸν κύκλο τῶν ἐκτὸς ἑδρας ποντιακῶν ὁργανώσεων ποὺ ἰδρύθηκαν γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν τίς ἐθνικοπολιτικὲς βλέψεις τῶν Ποντίων. Ὁ πρῶτος ἀπ' αὐτοὺς ἀνήγγειλε σκοπὸ φιλανθρωπικὸ καὶ εκπαιδευτικὸ ὑπὲρ τῶν Ποντίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Πόντου καὶ τῶν «παλινοστούντων προσφύγων». Τὰ μέλη τοῦ διοικητικοῦ του συμβουλίου ἐκπροσωποῦσαν τὸ καθένα καὶ μία μητροπολιτικὴ ἐπαρχία, βλ. *Κανονισμὸς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐπιτροπείας τῶν Ποντίων Ἑλλήνων*. Κωνσταντινουπόλις 1920. Τύποις Λεάνδρου Μουρκίδου, σσ. 1, 14. Ὁ δεύτερος ἀποκαλεῖται «φιλογολικός σύλλογος», ποὺ εἶχε θέσει σκοπὸ τὴ συναγωγὴ ὕλικου γιὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Πόντου καὶ τὴ μελέτη ὁποιοῦδήποτε ζητήματος ἀφοροῦσε στὸν ποντιακὸ Ἑλληνισμό, βλ. *Κανονισμὸς τοῦ Φιλογολικοῦ Συλλόγου Πόντου*, ἑδρα προσωρινῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, Τύποις Π. Ἀγγελίδου, 1922, σ. 3. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὴν κ. Ἄννα Θεοφυλάκτου, ποὺ ἀπὸ τὸ προσωπικὸ της ἀρχεῖο ἔθεσε στὴ διάθεσή μου, μαζὶ μὲ ἄλλα σπάνια ἐντυπα, τὰ δύο καταστατικά.

7. ΓΑΚ, Τ.Α. 206, σ. 57.

8. Ἀρχιμανδρίτης Πανάρετος Κ. Τοπαλίδης, *Ὁ Πόντος ἀνὰ τοὺς αἰῶνας*. Δράμα 1929, βλ. σσ. 155-158: «Καταστατικὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Πόντου ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1914».— Ἰορδάνης Τ. Παμπούνης, «Miscellanea», *Πόντος* 1(1953), σσ. 75-76.

ἐχόντων σκοπὸν οὐχὶ ἀσύμφορον εἰς τὰς βουλῆσεις καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ κατακτητοῦ. Ἄλλὰ ποῦ τοιοῦτοι;»⁹.

Στὸ σύνολό τους οἱ σύλλογοι ποὺ λειτούργησαν, ἀνεξάρτητα εἰδους, διάρκειας καὶ τρόπου ἐργασίας, προσέφεραν πολυτίμες ὑπηρεσίες στὶς καππαδοκικὲς καὶ ποντιακὲς κοινότητες. Στὴν ἀλληλογραφία τῆς «Ἀνατολῆς» συχνὰ ἐξαίρεται ἡ συμβολὴ τῶν καππαδοκικῶν τοπικῶν ἀδελφοτήτων στὸ ἔργο τῆς ἐκπαιδεύσεως. Στὸ 16ο συνέδριο ἀνατολιστῶν ποὺ συνῆλθε στὴν Ἀθήνα τὸ 1912, ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἀνατολικοῦ Κολλεγίου Δ. Θεοχαρίδης, ἐξαίροντας τὴ δράση τοῦ κολλεγίου, δὲν παρέλειψε νὰ τονίσει τὴ σημασία τῆς σωματειακῆς κινήσεως ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τοὺς μαθητικοὺς καὶ δασκαλικοὺς κύκλους τῆς Μερζιφούντας τοῦ Πόντου¹⁰. Ἐγγραφο τῆς ἀδελφότητος Ἀργυρουπολιτῶν τῆς Τραπεζοῦντας, ποὺ στάλθηκε στὸν Ἑλληνικὸ Φιλολογικὸ Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως, χαρακτηρίσθηκε ἀπ' αὐτὸν «ἀδάμας ἀτίμητος τῆς ἐθνικῆς ἐκπαιδεύσεως»¹¹.

Ὅπως δὴ ποτε οἱ Ἕλληνες τῆς Καππαδοκίας καὶ τοῦ Πόντου, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι Μικρασιάτες, μὲ τὴ σωματειακὴ τους ἑνταξὴ εἶχαν τὴν αἴσθηση ὅτι ἐκπλήρωναν τριπλὸ χρέος, κοινωνικὸ, ἐθνικὸ καὶ πολιτιστικὸ. Ἀνακεφαλαιώνοντας τὴ σωματειακὴ πολιτεία τους, ἐπισημαίνει κανεὶς τὶς ἀκόλουθες ἐπὶ μέρους δραστηριότητες, ποὺ γιὰ τὴν ἐποχὴ, ἀπὸ κάθε ἄποψη, μαρτυροῦν προηγμένες μορφές πνευματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου: α) στὶς συνεδρίες θέματα συζητήσεως ποικίλα, ποὺ ἀπαιτοῦν γνώσεις ἐπακριβεῖς, ἀντικειμενικότητα καὶ κρίση, β) ἐνισχύσεις πρὸς ἄλλοεθνεῖς, ἰδιαιτέρα πρὸς τοὺς Ἀρμένιους κατὰ τὸ διάστημα τῶν τρομερῶν διωγμῶν ποὺ ὑπέστησαν, γ) συμμετοχὴ στὴ διοίκηση δασκάλων καὶ μαθητῶν (Μερζιφὺν Πόντου), δ) ἐνεργὸς συμμετοχὴ καὶ πρωτοβουλίες τοῦ γυναικείου φύλου, ε) προσπάθειες ὀργανώσεως παραγωγικῶν καὶ καταναλωτικῶν συνεταιρισμῶν κατὰ τὰ σύγχρονα πρότυπα.

Γενικὰ γιὰ τὴ μελέτη τοῦ θέματος χρησιμοποιήθηκαν στὴν ἐργασία αὐτὴ, ὅπως καὶ γιὰ τὶς λοιπὲς μικρασιατικὲς περιφέρειες, πηγὲς ἑντυπες καὶ ἀρχειακές. Ἐντυπες πηγὲς (καταστατικά, λογοδοσίες, ἐπετηρίδες κ.ἄ.)

9. Ἰ. Τέτος, πρόεδρος τοῦ συλλόγου Πόντος Μερζιφούν, Δ. Ἀρῶν, γραμματέας, πρὸς τὸν Μικρασιατικὸ Σύλλογο τῆς Ἀθήνας «Ἀνατολὴ» (Α), *Βιβλιοθήκη Ἑστίας Νέας Σμύρνης*, Ἀρχεῖο «Ἀνατολῆς» (ΒΕΑΑ) ΙΑ, 17-1-1907, σ. 2.

10. Δ. Θεοχαρίδης, «Τὰ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἀμερικανικὰ Κολλέγια ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Ἕλληνας», *Πόντος Δ'*, 1912, σσ. 49-50.

11. Περ. ΕΦΣΚ ΙΑ', 1876-77 (1878), σσ. 215-216.

σπανίζουν. Ἡ σχετική εἰδησεογραφία τοῦ Τύπου ἐδῶ εἶναι περιορισμένη. Πολύτιμα στοιχεῖα γιὰ τὴ σωματειακὴ κίνηση τῆς Τραπεζούντας καὶ τῆς Μερζιφούντας ἀντλήθηκαν ἀντίστοιχα ἀπὸ τὰ περιοδικὰ *Εὔξεινος Πόντος* καὶ *Πόντος*. Χρήσιμες ὑπῆρξαν καὶ οἱ μαρτυρίες ποὺ φρόντισαν νὰ καταγράψουν ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι εἶχαν πρωτοστατήσει στὴν ἰδρυση καὶ ὀργάνωση τῶν σωματείων.

Κύριες ἀρχειακὲς πηγὲς γιὰ τὰ καππαδοκικὰ σωματεῖα ἀποτελέσαν χειρόγραφοι κώδικες, ἑλληνικοί, караμανλίδικοι καὶ μικτοί, ποὺ βρίσκονται οἱ περισσότεροι στὰ *Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (ΓΑΚ)* καὶ μερικοὶ στὸ *Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν (Κ.Μ.Σ.)*. Χρησιμοποιήθηκαν καὶ οἱ φάκελοι τοῦ Κ.Μ.Σ., ποὺ περιέχουν ἐρμηνευτικὰ σημειώματα (Ἐμμ. Ἰ. Τσαλικογλου, Χρ. Τουργούτη, Γ. Μαυροχαλυβίδη, Κ.Μ. Ἀποστολίδη, Γ. Παντελίδη) γιὰ τοὺς караμανλίδικοις καὶ μικτοὺς κώδικες τῶν ΓΑΚ, πάντα σὲ σύγκριση μὲ τὸ πρωτότυπο. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὸ σύλλογο «Βασίλειος» τῆς Νεαπόλεως (Νέβσεχιρ), τοῦ ὁποῦ διασώθηκαν ὅλα τὰ πρακτικὰ καὶ ἐπομένως διασώθηκε ὁλοκληρωμένη καὶ ἡ ἱστορία του, οἱ εἰδήσεις ἀπὸ τοὺς κώδικες αὐτοὺς γιὰ τοὺς λοιποὺς καππαδοκικοὺς συλλόγους εἶναι σποραδικὲς καὶ συμπτωματικὲς. Ἀντλοῦνται κυρίως τίτλοι, καθὼς καὶ μεμονωμένες φάσεις ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ δράση τοῦ κάθε συλλόγου, ὅπως διάθεση κονδυλίων γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ καθιδρύματα, ἀναφορὲς, ὑποδείξεις γιὰ τὴ διεκπεραίωση διαφόρων θεμάτων, διοικητικὰ κ.ἄ. Σπανιότερα οἱ εἰδήσεις ἀφοροῦν στὴ λειτουργία τοῦ συλλόγου καὶ ἀκόμα σπανιότερα καταχωρίζονται ἄρθρα καταστατικῶν.

Οἱ μαρτυρίες τῶν κωδίκων, πολύτιμες, παρὰ τὴν ἀποσπασματικότητά τους, συμπληρώνονται μὲ στοιχεῖα ποὺ ἀπέδωσε ἡ ἔρευνα τῆς ἀλληλογραφίας τῶν καππαδοκικῶν κοινοτήτων μὲ τὸ μικρασιατικὸ σύλλογο τῆς Ἀθήνας «Ἀνατολή». Τὸ ἀρχεῖο τῆς «Ἀνατολῆς» ἀπέτέλεσε πηγὴ χρησιμῆ καὶ γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς σωματειακῆς δραστηριότητος τῶν ποντιακῶν κοινοτήτων.

Τὰ σωματεῖα τῆς Καππαδοκίας διαχωρίζονται σὲ σωματεῖα τῶν περιφερειῶν: α) Καισαρείας, β) Προκοπίου, γ) Νεαπόλεως (Νέβσεχιρ), δ) Γκέλβερι, ε) Νίγδης. Τὰ ποντιακὰ διαχωρίζονται σὲ σωματεῖα: α) τοῦ παραλιακοῦ Πόντου καὶ β) τοῦ μεσογειακοῦ Πόντου.

Παρέχονται ὅλες οἱ μαρτυρίες, ὅσες ἦταν δυνατό νὰ συλλεγοῦν, οἱ ὁποῖες, ἂν δὲν συνθέτουν τίς περισσότερες φορὲς τὴ συνολικὴ εἰκόνα τῆς ἱστορίας τοῦ κάθε συλλόγου, συγκλίνουν σὲ ἓνα γενικὸ θετικὸ ἀπολογισμό τῆς σωματειακῆς κινήσεως στὴν Καππαδοκία καὶ στὸν Πόντο.

Καθηγητές και τελειόφοιτοι τοῦ 1898 σὴν Ἱεραικῇ Σχολῇ Καϊσάρειας.
(Φωτογραφικὸ Ἀρχειο Κ.Μ.Σ.).

Ι ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ

Α΄ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

Καισάρεια.

Στήν πόλη Καισάρεια, παλαιό ιστορικό κέντρο του καππαδοκιού Έλληνισμού, ή τουρκόφωνη όμογένεια, μειοψηφία μέσα στο πλήθος των άλλοεθνών, ανέπτυξε τις δικές της σωματειακές δραστηριότητες.

Ή «Λέσχη Ἀθηνᾶ» ιδρύθηκε τό 1870, μέ σκοπό τή διάδοση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας¹². Γιά τήν ἐπιτέλεση τοῦ ἔργου τῆς ζήτησε τήν ἀρωγή τοῦ «Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως» (ΕΦΣΚ), στόν ὁποῖο ἀπέστειλε ἐκθέσεις γιά τήν κατάσταση τῶν σχολείων¹³. Προσέφερε σημαντικές ὑπηρεσίες στήν κοινότητα. Μερικά ἀπό τά λογιότερα μέλη τῆς ἀνέλαβαν τή διδασκαλία δημοσίων μαθημάτων¹⁴. Ἀπό τό ἰδιαίτερο ταμεῖο τῆς ἀποφάσισε τή σύσταση καί συντήρηση παρθεναγωγείου στήν Καισάρεια. Ἡ λέσχη εἶχε γίνει ἡ πλέον πρόσφορη καταφυγή γιά ὁποιοδήποτε πνευματικό θέμα ἀνέκυπτε. Ὅταν π.χ. ὁ μητροπολίτης Εὐστάθιος Κλεόβουλος συνέγραψε διατριβή «κατά τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ ἐγκαθισταμένων ἐξ Ἀμερικῆς προσηλυτομανῶν», ἀνέθεσε στόν Φίλιππο Π. Γ. Ἀριστόβουλο τή μετάφραση τοῦ ἔργου σέ τουρκική γλώσσα. Ὁ Ἀριστόβουλος ἀπευθύνθηκε καί στή λέσχη γιά νά ἐξασφαλίσαι τήν ἐγγραφή συνδρομητῶν στήν ἐκδοσή¹⁵.

Φαίνεται, γιά ἓνα διάστημα ἡ λέσχη ἀνέκωσε τή λειτουργία τῆς, γιατί τόν Νοέμβριο τοῦ 1885 ἀνήγγειλε στόν ΕΦΣΚ τήν ἴδρυση τῆς «Φιλομούσου Ἀδελφότητος Ἀθηνᾶς»· εἶναι βέβαιο ὅτι πρόκειται γιά ἐπανίδρυση τῆς παλαιότερης ὁμώνυμης λέσχης¹⁶.

Υπάρχουν μαρτυρίες γιά δύο ἀκόμα ἀδελφότητες τῆς Καισάρειας. Ἡ μία, φιλεκπαιδευτική, μέ τήν ἐπωνυμία «Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος», ἄγνωστο γιά πόσο διάστημα λειτούργησε. Σχετική μέ τή δράση τῆς εἶναι ἡ πληροφορία παροχῆς ὑποτροφίας¹⁷. Ἡ ἄλλη, μέ τόν τίτλο «Ὁρθοδο-

12. Ἐφ. *Νεολόγος* Κωνσταντινουπόλεως, ἀρ. 790, 19 Ἰουν. / 1 Ἰουλ. 1871, σ. [2].

13. Ἐνδεικτικά ΕΦΣΚ Η΄, 1873-74 (1874), σ. 310.

14. Ἐφ. *Ἀνατολικὸς Ἀστὴρ* Κωνσταντινουπόλεως, ΙΒ΄, ἀρ. 1120, 19 Σεπτ./1 Ὀκτωβρ. 1873, σ. [4], (4076), καί Ἀвт. ΙΓ΄, ἀρ. 1134, 7/19 Νοεμβρ. 1873, σ. [4], (4132).

15. Κ.Μ.Σ. *Ἀρχεῖο Φ. Π. Γ. Ἀριστόβουλου*, 391, τόμ. Β΄, ἀρ. ἐπιστολῆς ψοβ΄ (772), 29-4-1876, σσ. 55΄-56΄.

16. ΕΦΣΚ Κ΄, 1885-86 καί 1886-87 (1891), σ. 13.

17. Ἐφ. *Νεολόγος* Κωνσταντινουπόλεως, ἀρ. 4914, 27 Σεπτ./9 Ὀκτωβρ. 1885, σ. 2.

ξία», συστήθηκε κατά τὸ πρότυπο τῆς γνωστῆς ὁμώνυμης σμυρναϊκῆς ἀδελφότητας. Ἀποσκοποῦσε καὶ αὐτὴ στὴν προφύλαξη τῶν ὀρθοδόξων ἀπὸ τίς πιεστικὲς καὶ σύντονες ἐνέργειες τοῦ προσηλυτισμοῦ¹⁸.

Στὸ πρῶτο συνέδριο τῶν συλλόγων στὴν Ἀθήνα (1879), οἱ σύλλογοι τῆς Καισάρειας, ἐνεκα τῆς μακρινῆς ἀποστάσεως καὶ τῆς δυσκολίας τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων, ἢ δὲν προσκλήθηκαν ἢ δὲν μπόρεσαν νὰ στείλουν ἐκπροσώπους¹⁹.

Ἰντζέσου.

Ἡ σωματειακὴ κίνηση στὸ Ἰντζέσου συνδέεται στενὰ μὲ τὴν ἀντίστοιχη κίνηση ποὺ δημιούργησαν οἱ ἀπόδημοι ἐμπορευόμενοι Ἰντζεσιῶτες τῆς Πόλης.

Οἱ τουρκόφωνοι κάτοικοι τοῦ Ἰντζέσου, διασπαρμένοι στὶς δύο ἀντιμαχόμενες ἐνορίες τοῦ Ἀγίου Δημητρίου καὶ τοῦ Ἀγίου Εὐσταθίου, θὰ παρέμεναν σὲ πληρὲς σκότος, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ πλούσια παροικία τῆς Πόλης. Ἡ ἐφορία τοῦ Ἰντζέσου στὴν Πόλη κύριο ἔργο εἶχε τὴν ἀποστολὴ οἰκονομικῆς βοήθειας στὴν πατρίδα²⁰, παρενέβαινε δὲ ὄχι μόνο σὲ θέματα παιδείας, ἀλλὰ εἶχε καὶ ἄλλες κοινωνικὲς δικαιοδοσίες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐφορία, στὴν Πόλη λειτουργοῦσε ἡ ἀδελφότητα «Ὁμόνοια», μὲ μέλη παροίκους τοῦ Ἰντζέσου· μὲ τὴ διάλυσή της τὸ 1914, ἡ περιουσία της στάλθηκε στὸ Ἰντζέσου καὶ διανεμήθηκε στοὺς πτωχοὺς τῶν δύο ἐνοριῶν, μέρος δὲ τοῦ ποσοῦ διατέθηκε στοὺς ἄπορους μαθητὲς γιὰ τὴν ἀγορὰ γραφικῆς ὕλης²¹.

Τὸ «Ταμεῖον τῶν πτωχῶν», ποὺ λειτουργοῦσε στὴν ἐνορία τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, τροφοδοτοῦσαν οἱ χρηματικὲς ἀποστολὲς ἀπὸ τὴν Πόλη καὶ οἱ πενιχρὲς τοπικὲς εἰσφορές. Μὲ τὸ κύμα ὁμῶς τῶν συνεχῶν ἀποδημιῶν, τὸ Ταμεῖο, στερημένο ἀπὸ ἐπαρκεῖς πόρους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀνθρώπους κατάλληλους γιὰ νὰ τὸ στηρίξουν, δὲν μπορούσε νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς ἀνάγκες τῆς κοινότητος²². Γιὰ τὸ «Ταμεῖον τῶν πτωχῶν», ποὺ πιθανότατα

18. Ἐφ. Ἀνατολικὸς Ἀστὴρ Κωνσταντινουπόλεως, ΚΔ', περ. Β', ἀρ. 24, 13 Μαρτ. 1885, σ. 192.

19. Συνέδριον τῶν Ἑλληνικῶν Συλλόγων. Πρακτικὰ τῆς πρώτης αὐτοῦ Συνόδου συγκροτηθείσης ἐν Ἀθήναις, ἐν ἔτει 1879. Ἐν Ἀθήναις 1879, σ. 260.

20. Κ.Μ.Σ. φάκ. 79, «Καππαδοκία. Περιφέρεια Καισάρειας Ἰντζέσου», βλ. «κεφ. Ζ', Αὐτοδιοίκηση», σσ. 17-18.

21. ΓΑΚ, Τ.Α. 177, 1-4-1914, σ. 338.

22. Κ.Μ.Σ. φάκ. 79..., ἔ.ἀ., σ. 19.

ταυτίζεται με την «Φιλόπτωχον Ἀδελφότητα» Ἰντζέσου, κατέχομε πληροφορίες μόνο διοικητικής μορφῆς (ἀντικαταστάσεις μελῶν διοικητικοῦ συμβουλίου) μέσα στὰ χρονικὰ ὅρια ἀπὸ τὸ 1911 ὡς τὸ 1920²³.

Ἀναφέρεται ἐπίσης ἡ τοπικὴ ἀδελφότητα «Ὁ Εὐαγγελισμὸς» σὲ ταμειακὸ βιβλίο, στὸ ὁποῖο οἱ εἰσπράξεις τῶν μελῶν τῆς ἀδελφότητος παρουσιάζουν τὶς ἀκόλουθες κυμάνσεις: Τὸ 1908 ἀνέρχονται σὲ 619.25 γρόσια, τὸ 1909 σὲ 361.50 καὶ τὸ 1910 σὲ 540.50²⁴.

Κερμίρα.

Τὸ 1886 μαρτυρεῖται στὴ γειτονικὴ πρὸς τὴν Καισάρεια Κερμίρα μὴ ἐπώνυμη ἐκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα²⁵. Μαρτυρεῖται ἐπίσης «Ταμεῖον φιλοπτῶχου ἐκκλησίας Θεοτόκου καὶ Ἁγίων Θεοδώρων» σὲ καραμανλίδικο κώδικα τῶν ΓΑΚ, ὅπου καταγράφονται τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τοῦ Ταμείου ἀπὸ 1891-1894²⁶. Τὰ ἔσοδα προέρχονταν ἀπὸ εἰσφορὲς ἑορταζόντων, ἀπὸ διάφορες ἱεροπραξίες, δικαιοπραξίες κ.λ.π.

Κέργκεμε.

Στὸ χωριὸ Κέργκεμε, στὴ μονὴ τῆς Θεοτόκου, λειτουργοῦσε ἑλληνικὴ σχολὴ ὅπου προσέρχονταν ἄποροι μαθητὲς ἀπὸ τὰ γύρω χωριά. Ἡ ἀνεπάρκεια ὁμως τῶν προσόδων τῆς μονῆς ἐπέφερε τὴν παύση τῆς λειτουργίας τῆς σχολῆς καὶ βύθισε στὴν ἀμάθεια τὴν περιοχὴ. Μὲ τὴν προώθηση τοῦ ἁγίου Καισαρείας Γερβασίου (Ὡρολογᾶ), συστάθηκε τὸ 1907 ἡ «Φιλόπτωχος Ἐκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ἡ Φιλαδελφία», μὲ σκοπὸ τὴ συντήρηση μέσα στὴ μονὴ ἑλληνικῆς ἀστικῆς σχολῆς, ὅπου θὰ φοιτοῦσαν ὡς ὑπότροφοι πτωχοὶ καὶ ὀρφανοὶ μαθητὲς τῶν γύρω χωριῶν. Κανονισμὸς ἐπικυρωμένους καθόριζε τὸν τρόπο λειτουργίας τῆς²⁷.

23. ΓΑΚ, Τ.Α. 179, 12-6-1911, σ. 6, 1-2-1914, σ. 14, 21-4-1914, σ. 16, Ἰανουάριος 1915, σ. 17, 25-11-1918, σ. 24, 16-12-1918, σ. 25, καὶ 4-10-1920, σ. 29.

24. ΓΑΚ, Τ.Α. 178, Πρακτικὸν βον, 30-3-1908, σσ. 6-7 (ὑπογράφουν τὰ ἐξῆς μέλη τῆς ἐφορίας: Ἰ. Μ. Καρακότσογλου, Γ. Κ. Σαρμισακλίου, Γεώργιος Π. Ἀνανιάδης, Ἀναστ. Π. Πιπερίδης, Πρόδρ. Ἐ. Οἰκονομίδης). Αὐτ., Πρακτικὸν βον, 18-4-1909, σ. 27, καὶ Πρακτικὸν βον, 10-4-1910, σσ. 41-42.

25. Ἐφ. Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως, ἀρ. 5.180, 12/24 Σεπτ. 1886, σ. [2].

26. Βλ. ΓΑΚ, Τ.Α. 253, τίτλο στὴν ἐξωτερικὴ στάχωση.

27. Ὁ πρόεδρος τῆς ἀδελφότητος πρὸς Α, ΒΕΑΑ, Ι 94, 6-7-1907. Αὐτ. σφραγίδα: ὡσείδης· στὴν περιφέρεια «Φιλόπτωχος Ἐκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ἡ Φιλαδελφία», στὸ ἐσωτερικὸ ἢ εἰκόνα τῆς Παναγίας μὲ τὸ Χριστὸ καὶ κάτω «Κέργκεμε Μαῖου 21 1907».

Ζιτζίντερε (Φλαβιανά).

Σύμφωνα με ιδρυτικό πρακτικό της 7 Μαρτίου 1889, συστήθηκε στο Ζιτζίντερε ή «Ένωσις Φλαβιανών», με σκοπό φιλεκπαιδευτικό. Έκλεχθηκε προσωρινή επιτροπή για τη σύνταξη του καταστατικού, στην οποία συμμετείχαν οι: Άναστ. Μ. Λεβίδης²⁸, πρόεδρος, Παυλάκης Συμεώνογλους, αντιπρόεδρος, Χατζη-Ίωσήφ Συμεώνογλους, ταμίας, και σύμβουλοι οι: Σταῦρος Θ. Ζωγραφίδης, Χατζη-Γιορδάν Νικόλογλους, Χατζη-Ήλία Κάλφογλου²⁹.

Σαρμουσακλί.

Ίδρυτικό πρακτικό της 16.8.1887 κοινοποιεί την απόφαση των κατοίκων της κοινότητας Σαρμουσακλί να συστήσουν αδελφότητα, με σκοπό την ίδρυση και συντήρηση δημοτικού σχολείου. Κατά το πρακτικό, στην πρώτη συγκέντρωση για τη λήψη της σχετικής αποφάσεως προήδρευσε ο άγιος Καισαρείας Ίωάννης (Άναστασιάδης)³⁰.

Μουταλάσκη (Ταλάς).

Στο διάστημα μεταξύ 1879-1880 υπάρχουν μαρτυρίες για τη λειτουργία της λέσχης «Ελλάς». Ο σκοπός και η δράση της παραμένουν άγνωστα³¹.

28. Αυτόβιογραφία του, βλ. Κ.Μ.Σ. Άναστάσιος Μ. Λεβίδης, *Πραγματεία περί πολιτισμοῦ καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῶν Καππαδοκῶν καὶ τῶν ἐκ Καππαδοκίας διαλαμπάντων ἐπισήμων ἀνδρῶν...* Ζινζίνδερε, 1899 (δακτυλογραφημένο), σσ. 393-406.

29. ΓΑΚ, Τ.Α. 220, 7-3-1889, σ. 185.

30. Το πρακτικό (καραμανλίδικο) είναι γραμμένο αντίστροφα στις τελευταίες ἀνάριθμες σελίδες τοῦ κώδ. ΓΑΚ, Τ.Α. 243, 16-8-1887. –Γιὰ τὸν μητροπολίτη Ίωάννη, βλ. Άν. Μ. Λεβίδης, *Ίστορικὸν δοκίμιον ...* Έν Άθήναις 1885, σσ. 227-229. Κ.Μ.Σ. *Μητροπολίται Καισαρείας καὶ διάφοροι πληροφορίαί. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ Ίωάννης Ίωαννίδης. Έτυπὼθι ἀδεία τοῦ Ὑψηλοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας. Έν Κωνσταντινουπόλει ...* 1896. (Μετάφραση τοῦ Χρ. Τουργούτη 1958 ἀπὸ τὰ караμανλίδика, δακτυλογραφημένο), σσ. 1-16. Κ.Μ.Σ. Ί. Κάλφογλου, *Ἡ μονὴ Φλαβιανῶν* 1898. Μετάφραση ἀπὸ τὰ караμανλίδика Χρ. Τουργούτη καὶ Γ. Μαυροχαλυβίδη. Ίούλιος 1957 (δακτυλογραφημένο), τόμ. II, σσ. 449-452. Έμμ. Ί. Τσαλικογλου, *Έλληνικά ἐκπαιδευτήρια καὶ ἑλληνορθόδοξοι κοινότητες τῆς περιφερείας Καισαρείας ...* (ἐκδ. Κ.Μ.Σ. ἀρ. 13) Άθήναι 1976, σσ. 19-27.

31. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 129, 4-11-1879, σ. 34. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 98, 6-11-1879, σσ. 49-50. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 152, 19-3-1880, σ. 39. *Αὐτ.*, ἀρ. 166, 15-6-1880, σ. 46.

Προκόπι (Ούργκιούπ).

Στὸ Προκόπι, ἀπὸ τὰ ἀστικά κέντρα τοῦ καππαδοκικοῦ τουρκόφωνου Ἑλληνισμοῦ, ἐμφανίζεται ἀπὸ τὸ 1859 ὁ «Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου», ἰδιότυπη μορφή συλλογικῆς ὁργανώσεως, πού ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἀρχαιότερο σωματεῖο τῆς περιφέρειας. Σὲ καραμανλίδικο κώδικα τῶν ΓΑΚ καταχωρίζεται τὸ πρακτικὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἀδελφότητος (1 Μαΐου 1859). Τὸ πρακτικὸ αὐτὸ εἶναι παράξενο. Ἰδρυτὲς-μέλη ὀρίζονται νὰ εἶναι μόνο 50 καὶ νὰ μὴν αὐξάνονται οὔτε νὰ ἐλαττώνονται. Τὰ ἰδρυτικά αὐτὰ μέλη ὀρκίζονται νὰ μὴ παρεκκλίνουν ποτὲ ἀπὸ τὶς ἀποφάσεις πού ἔλαβαν γιὰ τὴν ἰδρυση τῆς ἀδελφότητος· ὅσοι σταθοῦν ἐμπόδιο στὸ ἔργο τῆς θὰ θεωροῦνται ἐπικατάρτοι. Τὰ μέλη κατέχουν θέση κληρονομική. Σὲ περίπτωση θανάτου, τὸ κενὸ ὀρίζεται νὰ ἀναπληρῶναι ἄμεσος κληρονόμος ἢ, σὲ περίπτωση πού αὐτὸς δὲν ὑπάρχει, τὴ θέση τοῦ ἀπόντος νὰ τὴν καταλαμβάνει κάποιος ἀπὸ τὴν οἰκογένεια³².

Σὲ δεύτερο πρακτικὸ, πού δὲν ἔχει ἡμερομηνία, ἀναφέρεται ὅτι, ἀντίθετα μὲ τοὺς θεωρούμενους ἐπικατάρτους, ὅσοι θὰ συντελέσουν μὲ τὸν ἔνθερμο ζῆλο τους στὴν εὐδόωση τοῦ ἔργου τῆς ἀδελφότητος, αὐτοὶ θὰ ἔχουν τὴν εὐλογία τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν 318 θεοφώρων πατέρων³³. Ὑπάρχει καὶ τρίτο πρακτικὸ, μὲ ἡμερομηνία καὶ αὐτὸ, ὅπως τὸ πρῶτο, 1 Μαΐου 1859, ὅπου καταγράφεται ἀπόφαση νὰ δαπανηθοῦν μὲ γενναιοδωρία ποσὰ ὑπὲρ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας³⁴. Ἀκολουθοῦν οἱ 50 ὑπογραφές τῶν ἰδρυτῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸ πλεῖστον φαίνονται ὀλιγογράμματοι³⁵. Τὸ περιεχόμενο τῶν πρακτικῶν, ὅπως καὶ ἄλλες περίεργες λεπτομέρειες ἀπὸ τὸν κώδικα, δημιουργοῦν πολλὰ ἐρωτήματα γιὰ τὸ εἶδος καὶ τὸν πραγματικὸ σκοπὸ τῆς δραστηριότητος πού εἶχε ἡ ἀδελφότητα.

Ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ἡ Ὁρθοδοξία» ἰδρύθηκε πιθανότατα τὸ 1898³⁶ μὲ τὴν προώθηση τοῦ μητροπολίτη Ἰωάννου, ὁ ὁποῖος προσέφερε

32. ΓΑΚ, Τ.Α. 169, σ. 3. Στὸν κώδικα καταχωρίζονται οἱ εἰσπράξεις τῆς ἀδελφότητος ἀπὸ 1859 ἕως 1907.

33. ΓΑΚ, Τ.Α. 169, σ. 4.

34. ΓΑΚ, Τ.Α. 169, σ. 5.

35. ΓΑΚ, Τ.Α. 169, σσ. 5-14. Στὴ σ. 14 σφραγίδα: Στὴν περιφέρεια «Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου 1860. Οὔρκιούπ»· στὸ κέντρο ἡ εἰκόνα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

36. Πρβλ. ΓΑΚ, Τ.Α. 166, σ. 7, ὅπου σφραγίδα ἐλλειψοειδῆς. Στὸ ἄνω μέρος, στὰ τουρκικά: Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Προκοπίου, στὸ κέντρο «Ἡ Ὁρθοδοξία 1898»· στὸ κάτω μέρος

πολλά στην εκπαίδευση και στη φιλανθρωπία της Καππαδοκίας³⁷. Τò ἔργο της ἐνισχύθηκε μὲ κληροδοτήματα³⁸ καὶ μὲ προσφορὲς ἀποδήμων Προκοπιέων³⁹. Εἶναι βέβαιο ὅτι τὸ 1913 συνεχίζονταν οἱ ἐργασίες της⁴⁰.

Στὸ Προκόπι λειτούργησαν οἱ ἀκόλουθες ἀδελφότητες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ περισσότερες ἐκπροσωποῦσαν διάφορες συντεχνίες: 1) «Μεταμόρφωσις». 2) «Εἰσὸδία τῆς Παναγίας», συντεχνία ραφτάδων. 3) «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», συντεχνία καϊκτζήδων (λεμβούχων). 4) «Πατὴρ Ἀβραάμ», συντεχνία πετράδων. 5) Ἀδελφότης τῶν τριῶν Ἀγίων, «Ἀγίου Θεοδώρου, Εὐαγγελιστοῦ καὶ Μιχαὴλ Ἀρχαγγέλου». 6) «Ἅγιος Βασίλειος». 7) «Ἅγιος Σπυρίδων», συντεχνία κουντουρατζήδων (ὑποδηματοποιῶν). 8) «Ἅγιος Γεώργιος». 9) Ἀδελφότητα μαραγκῶν (δὲν παραδίδεται ἡ ὀνομασία της)⁴¹. 10) «Ἅγιος Χαράλαμπος»⁴².

Οἱ συντεχνίες στὸ Προκόπι ἦταν κλειστὲς καὶ δὲν ἐπέτρεπαν τὴ διάδοση τοῦ ἐπαγγέλματος σὲ ξένους ὁμοτέχνους. Τοῦτο ἐννόησε οἰκονομικὰ τοὺς Προκοπιεῖς, οἱ ὁποῖοι διέθεταν μὲ εὐχέρεια ποσὰ γιὰ ἐκπαιδευτικούς καὶ ἀγαθοεργοὺς σκοποὺς⁴³. Ἀκόμη, φαίνεται ὅτι μερικὲς φορὲς οἱ συντεχνίες εἶχαν λόγους νὰ ἀποκρύπτουν τὴν πραγματικὴ περιουσιακὴ τους κατάσταση, μὲ τὴν ἐπινόηση τῆς εἰκονικῆς ἰδιοκτησίας. Τοῦτο ὅμως μποροῦσε νὰ δημιουργήσῃ δυσάρεστες περιπλοκὲς μὲ τοὺς κληρονόμους

«Φιλόπτωχος Ἀδελφότης ἐν Προκοπίῳ». Κατὰ τὸν Λ. Γ. Εὐπραξιάδη, *Τὸ Προκόπι, ἡ πατρίδα μου...* Θεσσαλονίκη 1974, σ. 74, «Ἡ Ὀρθοδοξία» ἰδρύθηκε τὸ 1894.

37. Στελ. Μαρασλῆς, «Τὸ Οὐρκιούπ (Προκόπιον) τῆς Καππαδοκίας», ἐφ. *Παγκαππαδοκικὴ Ἠχώ*, Πειραιάς, σ. 3.

38. Βλ. ἐνδεικτικὰ *Κ.Μ.Σ.*, φάκ. *Καππαδοκία. Περιφ. Προκοπίου. Προκόπι Β'.* Ἐγγραφα, ὑποφάκ: 41 *ἀρχαῖα ἐγγραφα...*, σσ. 4-5, ὅπου διαθῆκη χήρας Βασίλ ἀγὰ Καρακάσογλου (στά καραμανλίδικα, μὲ ἑλληνικὴ μετάφραση ἀπὸ τὸν Γ. Παντελίδην).

39. Λ. Γ. Εὐπραξιάδης, *ἑ.δ.*, σσ. 74-75.

40. Ἐπιστολὴ 16/29-11-1913 τῆς ἀδελφότητος πρὸς τὸ προεδρεῖο τοῦ «Ἀσιατικοῦ Συλλόγου» («Μικρὰς Ἀσίας») Κωνσταντινουπόλεως, μὲ τὴν παράκληση νὰ εἰσαχθεῖ σὲ θεραπευτήριο κάποια ψυχασθενής. Ἡ ἐπιστολή, πού διασώζεται στὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Ἀκύλα Μήλλα, ὑπογράφεται ἀπὸ τοὺς: Χατζη-Εὐθύμ. Ἀ. Ἰσακίδη, Γ. Πανταζίδη, Σάββα Θεοδορίδη, Π. Παπαδόπουλο, Ἰωακείμ Παπαδόπουλο, Χατζη-Ἰωάν. Ἀ. Ἰσακίδη. Εὐχαριστῶ τὸν κ. Μήλλα πού ἔθεσε στὴ διάθεσή μου τὴν ἐπιστολή.

41. Βλ. *ΓΑΚ, Τ.Α. 175δ*, χωρὶς χρονολογία, μεταξὺ 12-4-1893 καὶ 19-4-1893, σ. 13β. Πρβλ. *ΓΑΚ, Τ.Α. 166*, σσ. 30, 37, 38, καὶ *ΓΑΚ, Τ.Α. 169*, 9-3-1873, σ. 19.

42. *ΓΑΚ, Τ.Α. 227*, 4 Μαρτ. 1916-18 Σεπτ. 1916 καὶ 3 Μαρτ. 1919-27 Ὀκτωβρ. 1919. Γιὰ τὴν προέλευση τοῦ κώδικα ἀπὸ τὸ Προκόπι, ἀκολούθησα τὴν ἐκδοχὴ Γ. Μαυροχαλυβίδη. Κατὰ τὸν Ἐμμ. Ἱ. Τσαλικογλου πρόκειται γιὰ κώδικα τοῦ Ἰντζέσου.

43. Πρβλ. Λ. Γ. Εὐπραξιάδης, *ἑ.δ.*, σ. 74.

τών εικονικών ιδιοκτητών. Ἡ συντεχνία τῶν καϊκτζήδων φρόντισε νὰ ἀποκρύψει τὴν περιουσία της καὶ νὰ δηλώσει εἰκονικὸ ἰδιοκτήτη. Ὁ προύχων Ἰορδάνης Χαμλατζῆς ἀνέφερε ὅτι δέκα βακουφικά κτήματα τῆς ἀδελφότητος φέρονταν εἰκονικὰ ἐπ' ὀνόματί του. Μετὰ τὸν θάνατό του ὁμως προέκυψε θέμα, γιατί ὁ γιὸς καὶ κληρονόμος του Νικόλαος ζήτησε τὴ διαχείριση τῶν κτημάτων τῆς ἀδελφότητος. Ἡ ὑπόθεση παρατέμφθηκε ἀπὸ τὸν καϊμακάμη στὴ δημογεροντία καὶ στὸν ἀρχιερατικὸ προϋστάμενο καὶ ἔληξε μὲ τὴν ἀπόφανση τριῶν ἀντιπροσώπων τῆς συντεχνίας ὅτι τὰ εἰσοδήματα τῶν δέκα βακουφικῶν κτημάτων ἀνήκουν στὴν ἐκκλησία καὶ στὰ σχολεῖα⁴⁴.

Συνασός.

Πολυμορφία παρουσιάζουν τὰ σωματεῖα ποὺ ἰδρύθηκαν στὴν ἐλληνικὸ-τατὴ Συνασό.

Ὁ «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος» συστήθηκε τὸ 1867 καὶ ἐπανιδρύθηκε τὸ 1875. Εἶχε σκοπὸ τὴν ὀργάνωση διαλέξεων καὶ τὴ λειτουργία ἀναγνωστηρίου. Γιὰ τὶς διαλέξεις του διατηροῦσε εἰδικὴ αἴθουσα στὸ ἀρρεναγωγεῖο. Κατὰ τὴ σύσταση καὶ ἀνασύστασή του λειτούργησε μόνο γιὰ ἓνα χρόνον⁴⁵.

Ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος», κατὰ τὸν Ἀρχέλαο, ἰδρύθηκε τὸ 1870 στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ διαλύθηκε τὸ 1892⁴⁶. Ἀπὸ συμφωνητικὸ ὁμως τῆς 5 Σεπτεμβρίου 1875, ποὺ περιέχεται σὲ κώδικα τῆς Συνασοῦ, συνάγεται ὅτι ἡ ἀδελφότητα εἶχε ἔδρα τῆς τῇ Συνασό. Στὸ συμφωνητικὸ αὐτὸ τὰ συμβαλλόμενα μέρη ἦταν ἀφενὸς ὁ Ἡλίας Χ. Πατρικιάδης μὲ τὴν κόρη του καὶ ἀφετέρου «ἡ ἐν Συνασῶ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος». Ἡ ἀδελφότητα ἀνελάμβανε τὶς δαπάνες τῆς φοιτήσεως τῆς Βικτωρίας Πατρικιάδου, ἡ ὁποία θὰ ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ διδάξει ἐπὶ πενταετία στὸ παρθεναγωγεῖο τῆς Συνασοῦ⁴⁷. Ἡ Πατρικιάδου πράγματι ἀπεφοίτησε ἀπὸ τὸ γνωστὸ παρθεναγωγεῖο Κωνσταντινουπόλεως «Παλλὰς», ὡς ὑπότροφος τῆς ἀδελφότητος, καὶ διηύθυνε τὸ παρθεναγωγεῖο τῆς Συνασοῦ, ἐπὶ πενταετία, ἀπὸ τὸ 1882-1887⁴⁸.

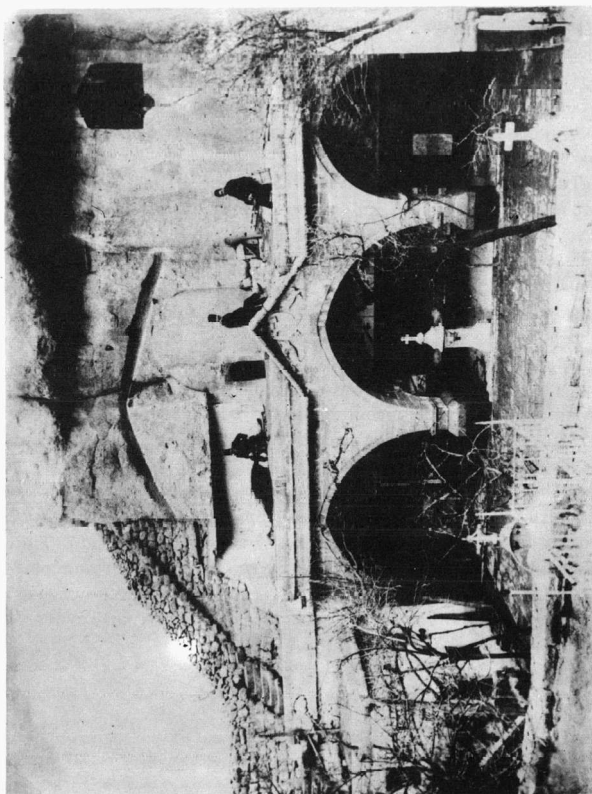
44. ΓΑΚ, Τ.Α. 175^α, ἀρ. 108, 6-6-1893, σ. 20^β, ἀρ. 114, 2-6-1894, σσ. 21^β, 22.

45. Ἰ. Σαραντίδης Ἀρχέλαος, *Ἡ Συνασός ...* Ἐν Ἀθῆναις 1899, σσ. 60-61.

46. Ἰ. Σαραντίδης Ἀρχέλαος, *ἔ.δ.*, σ. 61.

47. ΓΑΚ, Τ.Α. 139, ἀρ. 33, 5-9-1875, σ. 36.

48. Ἐφ. *Νεολόγος* Κωνσταντινουπόλεως, ἀρ. 4914, 27 Σεπτ./9 Ὀκτωβρ. 1885, σ. [2]. Ἰ. Σαραντίδης Ἀρχέλαος, *ἔ.δ.*, σ. 52.

Ἡ μονή τοῦ ἁγίου Νικολάου στὴ Σινασό. (Φωτογράфикό Ἀρχεῖο Κ.Μ.Σ.).

Ἡ «᾿Αγαθοεργὸς Ἀδελφότης τῶν Ἀγίων Πάντων» (1870) εἶχε σκοπὸ φιланθρωπικόν⁴⁹. Δὲν εἶναι γνωστὸ πῶς καὶ πόσο λειτούργησε. Τὸ 1892 τὸ ἀποθεματικὸ τῆς κεφάλαιο περιήλθε στὴν κυριότητα τῆς μονῆς τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ὑπὸ τὸν ὄρο πού εἶχε διατυπωθεῖ σὲ προηγούμενο πρακτικὸ (19 Μαρτίου 1889). Σύμφωνα μὲ τὸν ὄρο αὐτὸ, μέρος τοῦ κεφαλαίου ἔπρεπε νὰ διατεθεῖ γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ κοινοτικοῦ λουτρῶνα, τὴν ὁποία εἶχε ἀναλάβει ἡ ἀδελφότης «Ἐλεος» τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ εἰσοδήματα ἀπὸ τὸν λουτρῶνα καὶ οἱ τόκοι ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο τοῦ ἀποθεματικοῦ κεφαλαίου ὀρίσθηκε νὰ δαπανῶνται γιὰ τὸν ἀρχικὸ φιλανθρωπικὸ σκοπὸ τῆς ἀδελφότητος⁵⁰.

Τὸ «Ταμεῖον τῶν πτωχῶν» Σινασοῦ διέθετε ἀρκετοὺς πόρους, μεταξὺ τῶν ὁποίων κληροδοτήματα καὶ ἔσοδα ἀπὸ τὸ μεγάλο ξενώνα πού κτίσθηκε τὸ 1869 ἀπὸ τὸν Χρῆστο Λουκά Φεγγαρίνα⁵¹.

Ἡ ἀδελφότης «Ἅγιος Νικόλαος» (1877) εἶχε σκοπὸ τὴ συντήρηση τῶν κτημάτων τῆς μονῆς τοῦ Ἀγίου Νικολάου, μὲ τὸ σχηματισμὸ δὲ κεφαλαίων καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές, τὴ στήριξη τῶν ἐκπαιδευτηρίων⁵². Ὑπῆρξε μακρόβια καί, ὅπως φαίνεται, εἶχε πλούσια δράση. Μετὰ τὴν παροδικὴ διάλυσή της τὸ 1892, συνέχισε τὶς ἐργασίες της ἐπὶ μεγάλο διάστημα, ὅπως προκύπτει: α) ἀπὸ διασωζόμενο κώδικα πού φέρει τὸν τίτλο «Μεριδολογίον [sic] Ἐφοροεπιτροπῆς περιλαμβάνον τὴ μερίδα τῆς ἀδελφότητος “Ἅγιος Νικόλαος”, τοῦ προσωπικοῦ τῆς Σχολῆς, καὶ λοιπά, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ ἔτους σωτηρίου 1910»⁵³, β) ἀπὸ ἐπιστολὴ τῆς 17/30 Ἰανουαρίου 1924 τῆς ἀδελφότητος πρὸς τὴν ἐφοροδημογεροντία τῆς κοινότητάς Νέβσεχिर. Στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ προτείνεται νὰ συσσωματωθοῦν οἱ δυνάμεις ὄλων τῶν κοινοτήτων «ὥπὸ ἓν κοινὸν πρόγραμμα». Ἔτσι θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελεσθεῖ ὁμάδα συμπαγῆς, ὥστε νὰ μετριάσθουν «τὰ δεινὰ τοῦ ὑπὸ τῆς χριστιανικωτάτης Εὐρώπης εἰς τὸ ἄμοιρον ἔθνος μας ἐπιβληθέντος ἐκπατρισμοῦ ὃν εὐσχήμως ἀπεκάλεσαν Ἀνταλλαγὴν». Ἀπὸ

49. Ἱ. Σαραντίδης Ἀρχέλαος, ἑ.ἀ., σ. 62. Ἀρχεῖο Β. Ἀ. Μυστακίδου, φάκ. 373 (ἀχρονολόγητο τετράδιο), Ἑταιρεία Βυζαντινῶν Σπουδῶν.

50. ΓΑΚ, Τ.Α. 139, ἀρ. 77, 20-9-1892, σ. 64.

51. Ἱ. Σαραντίδης Ἀρχέλαος, ἑ.ἀ., σσ. 54, 62. Ἡ Σινασός... [λεύκωμα]. Ἀθήνα 1924, σ. 13.

52. Ἱ. Σαραντίδης Ἀρχέλαος, ἑ.ἀ., σσ. 62-63, ὅπου ἀποκαλεῖται «Ἐπιτροπὴ τοῦ Ἀγίου Νικολάου». Πρβλ. Ἡ Σινασός... [λεύκωμα], σ. 13. Βλ. καὶ Ἀρχεῖο Β. Ἀ. Μυστακίδου, ἑ.ἀ.

53. ΓΑΚ, Τ.Α. 157, σ. 1.

δλους τούς ἀντιπροσώπους κάθε κοινότητας ή ἀδελφότητα πρότεινε νά σχηματισθεῖ σωματεῖο πού θά ἔφερε τήν ἐπωνυμία «Μικτή τῶν Κοινοτήτων ἐπὶ τῆς Ἀνταλλαγῆς Ἐπιτροπή», μέ ἔδρα τῇ Νίγδῃ. Εἶχε προγραμματίσει σχηματισμὸ κοινοῦ ταμείου γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῶν ἀπόρων οἰκογενειῶν, ἐξεύρεση μέσων μεταφορᾶς, καὶ ἀκόμα λειτουργία ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας. Τέλος ή ἀδελφότητα πρότεινε τὴν ἐπικοινωνία τῆς ὑπὸ συγκρότηση ἐπιτροπῆς μέ ἄλλα σωματεῖα, ἔξω ἀπὸ τὴν τουρκικὴ ἐπικράτεια, στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἀμερική, γιὰ νά συμπαρασταθεῖ ή ὁμογένεια στὸ ἔργο τῆς ἀνταλλαγῆς. Τὰ στοιχεῖα πού παρουσιάζει ή ἐπιστολή εἶναι βέβαια προγραμματικά, ἀλλὰ καὶ ἐνδεικτικά τῆς εὐρύτητας καὶ τῆς ἀγάπης μέ τὴν ὁποία ἔβλεπε ή ἀδελφότητα τὰ διάφορα φλέγοντα κοινωνικά θέματα ⁵⁴.

Μέσα στὰ ὅρια τῆς συλλογικῆς προσπάθειας μπορεῖ νά ἐνταχθεῖ καὶ ή Μετοχικὴ Ἑταιρία Σινασοῦ. Συστήθηκε τὸ 1872 ἀπὸ τὴν κοινότητα, μέ σκοπὸ νά ἀπαλλάξει τοὺς κατοίκους ἀπὸ τὴν τοκογλυφία καὶ νά θέσει στὴ διάθεσή τους ἔντοκα νόμιμα δάνεια. Στὸ πρῶτο καταστατικὸ τῆς φέρεται ὡς «Μετοχικὴ Ἀνώνυμος Ἑταιρία Ἡ Σινασός»⁵⁵. Οἱ ἐργασίες τῆς ἑταιρίας ἄρχισαν τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1873. Τὸ πρῶτο τῆς κεφάλαιο ἔφθανε τίς 1500 λίρες. Τὸ ποσὸ αὐτὸ ἀπαρτιζόταν ἀπὸ 300 μετοχές, ἀπὸ τίς ὁποῖες τίς μισὲς θά ἐλάμβανε ή κοινότητα γιὰ λογαριασμὸ τῶν ἐκπαιδευτικῶν καὶ φιланθρωπικῶν καθιδρυμάτων, τίς δὲ ἄλλες μισὲς θά ἐλάμβαναν οἱ κάτοικοι «καθὼς καὶ οἱ ξένοι ἐκ τῶν πέριξ πόλεων καὶ χωρίων»⁵⁶. Ἡ ἑταιρία συνέχισε τίς ἐργασίες τῆς ἐπὶ τετραετία ἀλλὰ, ἐνεκα κακῆς διαχειρίσεως, ὄχι μέ τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα. Ἀποφασίσθηκε νά λειτουργήσῃ μέ νέους ὁρους καὶ νέα ἐπωνυμία· ὀνομάσθηκε πλέον «Μετοχικὴ Ἐμπορικὴ Ἑταιρία Σινασοῦ»⁵⁷, ἀλλὰ καὶ πάλι δὲν εὐδοκίμησε, αὐτὴ τὴ φορὰ ἐξαιτίας τῆς νομισματικῆς κρίσεως· ή σύναξη τῶν χρημάτων ἀπὸ τοὺς ὀφειλέτες τῆς ἦταν ἀδύνατη. Τὸ 1879 διορίσθηκε τριμελὴς ἐπιτροπή, μέ σκοπὸ τὴν εἰσπραξὴ τῶν τόκων πού ὀφείλαν οἱ

54. ΓΑΚ, Τ.Α. 114. Ἡ ἐπιστολή ὑπογράφεται ἀπὸ τοὺς: Ἀ. Θεοφάνους, πρόεδρο, Ἀ. Παλιγεϊνίδῃ, ἀντιπρόεδρο, Β. Βλαχόπουλο, ταμία, Παπατῶννου, γεν. γραμματέα, καὶ μέλη τοὺς: Κ. Ἀλεξιάδῃ, Κυπριανίδῃ, Κωνστ. Ν. Ρίζο, Β. Γ. Μακρόπουλο καὶ Σεραφεῖμ Ρίζο.

55. ΓΑΚ, Τ.Α. 139, ἀρ. 23, 15-12-1872, σσ. 28-30.

56. ΓΑΚ, Τ.Α. 139, ἔ.δ., σ. 28. Ἱ. Σαραντίδης Ἀρχέλαος, ἔ.δ., σ. 63.

57. ΓΑΚ, Τ.Α. 139, ἀρ. 47, 1-6-1877, σ. 46. Αὐτ., σσ. 46-47, ὅλος ὁ κανονισμὸς τῆς νέας ἑταιρίας.

χρεώστες⁵⁸. Στις 21 Δεκεμβρίου 1883 υπογράφηκε τὸ πρακτικὸ τῆς ὁριστικῆς διαλύσεως τῆς⁵⁹.

Τζαλέλα (Τζεμίλ).

Στὸ πτωχὸ μικρὸ χωριὸ Τζαλέλα ἢ «Ἀδελφότης Ταξιαρχῶν» συμμετείχε στὶς ἐτήσιες δαπάνες γιὰ τὴν πληρωμὴ διδασκάλου· μαρτυρίες λειτουργίας τῆς ἀπὸ 1910-1916⁶⁰.

Γ' ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ

Νεάπολη (Νέβεσχιρ).

Στῇ Νεάπολη, νεόκτιστη πόλη μὲ ἑλληνικὸ στοιχεῖο ποὺ ἐκπροσωποῦσε σχεδὸν τὸ ἓνα τρίτο τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ, ἀπαντᾶται σύλλογος γιὰ τὸν ὁποῖο ἔχουν διασωθεῖ οἱ πληρέστερες ἀρχειακὲς πηγές⁶¹. Ὁ σύλλογος αὐτός, μὲ τὴν ἐπωνυμία «Φιλεκπαιδευτικὴ Λέσχη Βασιλείας», πρωτοσυστήθηκε τὸ 1866, ἀλλὰ «ἐνεκα καιρικῶν περιστάσεων» διαλύθηκε γρήγορα⁶². Μὲ τὴν ἀνασύστασή της, τὸ Μάϊο τοῦ 1872, ὑπέβαλε τὸ καταστατικὸ τῆς στὴ σχολικὴ ἐφορία καὶ κοινοποίησε τὸν σκοπὸ τῆς, ποὺ ἦταν ἡ ἱδρυση καὶ συντήρηση νηπιαγωγείου καὶ γενικὰ ἡ στήριξη τῆς παιδείας⁶³. Τὰ ἱδρυτικὰ μέλη τῆς λέσχης ὑπῆρξαν τὰ ἀκόλουθα: Ἀνέστης Χατζη-Ν. Φερεκύδης, Κωνσταντῖνος Ἰω. Κουλπαλόγλους,

58. *ΓΑΚ, Τ.Α. 139*, ἀρ. 50, 26-2-1879, σ. 50.

59. *ΓΑΚ, Τ.Α. 139*, ἀρ. 58, 21-12-1883, σ. 54.

60. *ΓΑΚ, Τ.Α. 189*, 1-11-1910, φ. 44^ε, 1-4-1911, φ. 45^ε, 4-11-1914, φφ. 101, 102^ε, 1914-1916, φφ. 102^ε-103^ε.

61. Ἐξὶ κώδικες τῶν *ΓΑΚ* (στὰ ἑλληνικά καὶ στὰ καραμανλίδικα) διασώζουν τὴν ἱστορία καὶ τὴ δράση τῆς λέσχης: α) *ΓΑΚ, Τ.Α. 133*, ἀντίγραφα ἐγγράφων καὶ λογοδοσίες ἀπὸ 19 Μαΐου 1872-13 Ἰουνίου 1889. β) *ΓΑΚ, Τ.Α. 134*, καταστατικά, πρακτικά ἀπὸ 28 Μαΐου 1872-6 Ἰανουαρίου 1886. γ) *ΓΑΚ, Τ.Α. 135*, πρακτικά ἀπὸ 30 Μαΐου 1872-4 Ἰουλίου 1889. δ) *ΓΑΚ, Τ.Α. 136*, μητρώο μελῶν ἀπὸ 3 Μαΐου 1872-26 Αὐγ. 1883. ε) *ΓΑΚ, Τ.Α. 137*, ταμειακὸ βιβλίο ἀπὸ 20 Μαΐου 1872-21 Ἰανουαρ. 1879. στ) *ΓΑΚ, Τ.Α. 138*, σημειώσεις χρεώσεων καὶ πιστώσεων ἀπὸ 29 Μαρτ. 1881-1 Ἰουλ. 1889. Δύο σημειώματα τοῦ κώδ. (σσ. 11, 180) ἀναφέρονται στὸ ἔτος 1892.

62. *ΓΑΚ, Τ.Α. 133*, 1-8-1883, σ. 99.

63. *ΓΑΚ, Τ.Α. 133*, ἀρ. 1, 19-5-1872, σ. 1.

Γρηγόριος 'Ιω. 'Ελευθερόπουλος, 'Ιορδάνης Παπαϊωάννου, Λάζαρος 'Ιω. Πόντου, 'Ιωάννης 'Ιω. "Αθυρος, Κωνσταντίνος Ν. 'Ιωάννογλους, Γεώργιος Πρ. 'Ωραιόπουλος, Γεώργιος Χατζη-Ν. 'Επιτρόπου, Γεώργιος Σάββα Κουμουσκός⁶⁴. Στὸν κανονισμό, ποὺ ἔφερε χρονολογία 14 Μαΐου 1872, δηλώθηκαν εἰδικότερα ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἡ λέσχη ἐπρόκειτο νὰ ἐκπληρώσει τὸν σκοπὸ της, ἡ ὀργάνωσή της, ὁ τρόπος συλλογῆς τῶν ἀναγκαίων πόρων καὶ τὸ πρῶτο διοικητικὸ της συμβούλιο, τὸ ὁποῖο ἀπαρτίσθηκε ἀπὸ τοὺς: Κωνστ. 'Ιω. 'Ανθομελίδη, πρόεδρο, Πρόδρομο Γ. Μελάγιο, ἀντιπρόεδρο, 'Ι. 'Ιω. "Αθυρο καὶ Κωνστ. Ν. 'Ιωάννογλου, συμβούλους, 'Α. Χατζη-Ν. Φερεκῦδη, γραμματέα, Γεώργ. Πρ. 'Ωραιόπουλο, ταμία⁶⁵.

'Απὸ τίς πρωταρχικὲς μέριμνες τῆς λέσχης ἦταν ἡ ἐναρξὴ μαθημάτων, ἀπὸ τοὺς πρῶτους δὲ τακτικὸς ὁμιλητὲς ἀνέλαβαν νὰ διδάξουν: ὁ ἑλληνοδιδάσκαλος Φ.Π.Γ. 'Αριστόβουλος⁶⁶ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, ὁ Κωνστ. 'Ανθομελίδης καππαδοκικὴ ἱστορία, ὁ Γαβριήλ Π. 'Αρχαγγέλου⁶⁷ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, καὶ ὁ Πρ. Γ. Μελάγιος βιογραφία τοῦ Μ. Βασιλείου. Τὸ μάθημα τῆς ἱερᾶς κατηχήσεως, κατὰ προτροπὴ τοῦ ἁγίου Καισαρείας Εὐσταθίου Κλεοβούλου, καθιερώθηκε γιὰ τίς Κυριακὲς καὶ ἑορτές. Παράλληλα, ἀποφασίσθηκε καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ὀθωμανικῆς γλώσσας⁶⁸. Στίς τακτικὲς συνελεύσεις τῆς λέσχης γίνονταν πάντα ἀναγνώσεις ἑφημερίδων καὶ σχόλια καὶ συζητήσεις γιὰ ὀρισμένους περικοπές, λαμβάνονταν δὲ ἀποφάσεις γιὰ ἀγαθοεργούς σκοποὺς⁶⁹. 'Απὸ τίς πρῶτες ἐκδηλώσεις τῆς λέσχης ἦταν ἡ τέλεση ἐκκλησιαστικοῦ μνημοσύνου ὑπὲρ «τῆς

64. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 1, 19-5-1872, σ. 1.

65. ΓΑΚ, Τ.Α. 134, σσ. 1-7. 'Ο κανονισμὸς ἔχει γραφεῖ στὰ ἑλληνικὰ καὶ στὰ καραμανλίδικα.

66. Βιβλιογραφία γιὰ τὸν Φ. Π. Γ. 'Αριστόβουλο, βλ. 'Ιωάννα Πετροπούλου, «Χειρόγραφα πρὶν τὸ 1922 στὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 2 (1980), σ. 250. Βλ. καὶ τῆς ἰδίας, «Φίλιππου 'Αριστόβουλου, 'Ανθολόγιο. Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης 1853-1856», *Αὐτ.*, 5 (1984-1985), σσ. 187 κ.ἐ.

67. 'Ο Γ. Π. 'Αρχαγγέλου ἦταν δάσκαλος, συνεργάτης τοῦ Φ. Π. Γ. 'Αριστόβουλου καὶ πατέρας τοῦ γιατροῦ 'Αρχαγγέλου Γαβριήλ, βλ. 'Αναστάσιος Μ. Λεβίδης, *Πραγματεία περὶ πολιτισμοῦ...*, σσ. 362-363. Γεώργιος Κουκίδης, *Ἡ Νεάπολις τῆς Καππαδοκίας, τὸ Νῆβ Σεχίρ*. Προεισαγωγικὸ σημεῖωμα Νίκου Ε. Μηλιώρη. 'Αθήναι 1975, σσ. 94-99.

68. Γιὰ τὴν παράδοση τακτικῶν μαθημάτων, βλ. ΓΑΚ, Τ.Α. 134, ἀρ. 3, 11-6-1872, σ. 8, *Αὐτ.*, ἀρ. 4, 18-6-1872, σ. 8, καὶ ἀρ. 5, 2-7-1872, σ. 8.

69. ΓΑΚ, Τ.Α. 134, ἀρ. 123-182, ἀπὸ 13-4-1880 ἕως 6-1-1886, σσ. 48-63.

ψυχής του πολλαπλώς ευεργετήσαντος τὸ ἔθνος ἠθικῶς ἀειμνήστου [Κωνσταντίνου] ᾽Ασωπίου»⁷⁰.

Σημαντικὴ δωρεὰ τοῦ Α. Π. Ὁραιόπουλου ὑπὲρ τῶν πτωχῶν μαθητῶν συνδύασθηκε καὶ μὲ ὑπόσχεση ἀπὸ τὸν ἴδιο ὅτι θὰ διαθέτει ἐτήσια χορηγία ἀπὸ 5.000 γρόσια, σὲ περίπτωσιν συστάσεως καὶ συντηρήσεως νηπιαγωγείου. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὁ Α. Π. Ὁραιόπουλος, ὡς «ἰδρυτῆς καὶ προστάτης τοῦ νηπιαγωγείου», ἀναγορεύθηκε «μέγας ευεργέτης τῆς λέσχης»⁷¹. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1872 κοινοποιήθηκε ἡ ἀπόφασις συστάσεως νηπιαγωγείου καὶ οἱ ὅροι λειτουργίας καὶ ἐποπτευσέως του. Σύμφωνα καὶ τοὺς ὅρους αὐτοὺς, τὸ νηπιαγωγεῖο ἐτίθετο ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τῆς σχολικῆς ἐφορίας· ἡ δαπάνη τῆς λειτουργίας του ἐπιβάρυνε τὴν λέσχην⁷².

Πρακτικὸ 9 ᾽Ιανουαρίου 1873 ἀνέφερε ὅτι ἡ λέσχη ἄνοιγε ἑκτακτο ἔρανον γιὰ τὴν λειτουργία τοῦ νηπιαγωγείου καὶ κατεχώριζε τὰ ὀνόματα τῶν δωρητῶν⁷³. Ὁ ἐπίτιμος πρόεδρος τῆς λέσχης ἅγιος Καισαρείας Εὐστάθιος ἔγραψε πρὸς τὸν Λέοντα Μελά στὴν Ἀθήνα νὰ μεριμνήσῃ γιὰ τὴν ὑπογραφὴ συμβολαίου μὲ τὴν νηπιαγωγὸν Ἑλένη Οἰκονομοπούλου⁷⁴. ἔτσι ἄρχισε ἡ κανονικὴ λειτουργία τοῦ νηπιαγωγείου, ἡ ὁποία διήρκεσε ἐπὶ μία τριετία⁷⁵. Γιὰ τὴν συντήρησίν του καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀπόκτησιν ἰδιαίτερου οἰκήματος ἡ λέσχη ἀπέστειλε ἐκκλήσεις σὲ ἐπιφανεῖς Νεαπολίτες ἐντόπιους ἢ ἀπόδημους στὴν Κωνσταντινούπολιν⁷⁶.

Στις 15 ᾽Ιουλίου 1873 ἀναδείχθηκε νέο διοικητικὸ συμβούλιον μὲ πρόεδρον τὸν Εὐθ. Γ. Βατάνην⁷⁷.

Κατὰ τὴ λογοδοσίαν τῆς πρώτης ἐτήσιας συλλογικῆς περιόδου ἀναφέρθηκαν: α) τὰ τακτικὰ δημόσια μαθήματα καὶ οἱ ὁμιλητές, β) ὁμιλίαι «ποι-

70. ΓΑΚ, Τ.Α. 134, ἀρ. 15, 7-12-1872, σ. 10, καὶ *Αὐτ.*, ἀρ. 16, 10-12-1872, σ. 11.

71. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 49, 15-7-1873, σσ. 17-19 (ὅπου καταχωρίζεται ἐπιστολὴ 12-12-1872 τοῦ Α. Π. Ὁραιόπουλου), ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 19, 27-12-1872, σ. 8.

72. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 24, 27-12-[1872], σ. 9, καὶ *Αὐτ.*, ἀρ. 49, 15-7-1873, σ. 18.

73. ΓΑΚ, Τ.Α. 136, Πρακτικὸ (καραμανλίδικο) 9-1-1873, σ. 79.

74. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 31, 28-2-1873, σ. 11, καὶ *Αὐτ.*, ἀρ. 32, 26-5-1873, σσ. 11-12. Τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Λέοντα Μελά ἀνακοίνωσε ὁ Γ. Ἀσκητόπουλος, βλ. Κ.Μ.Σ. *φάκ.* 5, *περιφ. Ναύπολης. Κώδικες Τ.Α. Ναύπολης*. —Γιὰ τὸν μητροπολίτη Εὐστάθιον Κλεόβουλο, βλ. Κ.Μ.Σ. *Μητροπολίται Καισαρείας* ..., σσ. 46-49, καὶ Κ.Μ.Σ. Ἰ. Κάλφωγλου, *Ἡ μονὴ Φλαβιανῶν* ..., τόμ. II, σσ. 479 κ.έ.

75. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, 2-8-1883, σ. 99.

76. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 46, 27-6-1873, σ. 15. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 37, 28-6-1873, σ. 12.

77. ΓΑΚ, Τ.Α. 134, ἀρ. 38, 15-7-1873, σ. 18, ὅπου τὰ ὀνόματα καὶ τῶν ὑπολοίπων μελῶν τοῦ συμβουλίου· βλ. καὶ ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 54, 21-8-1873, σ. 21.

κίλης ύλης» και τὰ ὀνόματα τῶν ὁμιλητῶν, γ) ἡ κίνηση τοῦ ἀναγνωστηρίου, καὶ δ) ὀνόματα καὶ ποσὰ διαφόρων δωρητῶν (Εὐθ. Γ. Βαϊάνης, Κωνστ. Ἀνθομελίδης, Ἰορδ. Χονδρόπουλος, Παρασκευᾶς Εὐστρ. Κοντόπουλος, Γαβριήλ Π. Ἀρχαγγέλου, Φ.Π.Γ. Ἀριστόβουλος, Ἰ. Ἰω. Ἀθωρος κ.ἄ.)⁷⁸. Ὁ ἀπολογισμὸς τῶν ἐργασιῶν τοῦ πρώτου ἔτους θεωρήθηκε σκόπιμο νὰ σταλεῖ στὸ προεδρεῖο τοῦ φιλεκπαιδευτικοῦ συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως «Μικρὰ Ἀσία». Ἡ λésχη αὐτοχαρακτηριζόταν ὡς γνήσιο τέκνο τῆς «Μικρᾶς Ἀσίας»⁷⁹. Κοινοποιοῦσε δὲ στὸν ἴδιο σύλλογο ὅτι ὁ Λ.Π. Ὁραιόπουλος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τακτικὴ ἐτήσια εἰσφορά του γιὰ τὴ συντήρηση νηπιαγωγείου, προσέφερε στὴν κοινότητα 40.000 γρόσια γιὰ νὰ ἀνεγερθεῖ παρθεναγωγεῖο «ἐκ βάθρων» καὶ νηπιαγωγεῖο μὲ τὰ ἀπαραίτητα οἰκήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ αἶθουσα γιὰ τὶς συνεδριάσεις τῆς λésχης. Γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ προσέφερε καὶ ὁ Μιχαὴλ Παπάζογλου 5.000 γρόσια⁸⁰.

Ὁ ΕΦΣΚ ζήτησε γενικὴ ἐκθεση γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ οἰκονομικὴ κατάσταση τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς Καππαδοκίας (Νεαπόλεως, Σινασοῦ, Προκοπίου, Τζαλέλας, Ποταμίων, Ἰντζέσου καὶ Ἐνεχίλ). Μὲ τὴ σύσταση τοῦ ἐπίτιμου προέδρου τῆς λésχης μητροπολίτη Εὐσταθίου πρὸς τὸν Φ.Π.Γ. Ἀριστόβουλο, συντάχθηκε ἡ ἐκθεση (7 Μαρτίου 1874)⁸¹, ἡ ὁποία ἀρχίζει μὲ τὴν ἐκπαιδευτικὴν κατάσταση τῆς Νεαπόλεως. Ἀναφερόταν: α) στὸ χρόνο τῆς ιδρύσεως τῶν διαφόρων σχολείων, β) στὰ ὀνόματα τῶν ἐφόρων, τῶν διδασκάλων καὶ στὸ ποσὸ τῆς μισθοδοσίας των, γ) στὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν τοῦ κάθε σχολείου καὶ στὴν διδασκόμενη μαθήματα, δ) στὰ ποσὰ προσθέντων ἐκπαιδευτικῶν δαπανῶν καὶ στὴν πηγὴ χορηγήσεώς των, ε) σὲ στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴ φοίτηση τῶν μαθητῶν καὶ τὴν κατάσταση τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐλληνικῆς σχολῆς. Ἐπισημαινόταν τέλος ἡ ἀνάγκη ιδρύσεως καὶ ἄλλου νηπιαγωγείου καὶ ἡ ἔλλειψη κεντρικῆς ἀνωτέρας σχολῆς⁸². Ἀκολουθοῦσαν περιγραφές τῆς πνευματικῆς καὶ οἰ-

78. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 49, 15-7-1873, σσ. 16-18.

79. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 43, 23-8-[1873], σ. 13, βλ. καὶ ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 55, 24-8-1873, σ. 21.

80. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 65, 22-12-1873, σ. 25.

81. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 68, 7-3-1874, σσ. 27-31. Πρβλ. καὶ ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 63, 3-3-[1874], σ. 17. Γιὰ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τοῦ Φ. Π. Γ. Ἀριστόβουλου στὴ σύνταξη τῆς ἐκθέσεως, βλ. ἐνδεικτικὰ Κ.Μ.Σ. Ἀρχεῖο Φ. Π. Γ. Ἀριστόβουλου 391, τόμ. Β', Ἀριστόβουλος πρὸς Σάββα Μιχαηλίδην Μήτιογλου, ἀρ. ἐπιστολῆς χ λ β' (692), 16-11-1873, σσ. 23'-24', πρὸς Εὐστάθιο Κλεόβουλο, Ἀβτ., ἀρ. ἐπιστολῆς ψια' (711), 6-3-1874, σσ. 30-31'.

82. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 68, 7-3-1874, σσ. 27-28.

οικονομικής καταστάσεως τοῦ ὑπολοίπου δυτικοῦ τμήματος τῆς ἐπαρχίας· τὰ στοιχεῖα εἶχαν ἀποσταλεῖ ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες κωμοπόλεις καὶ χωριά.

Κατὰ τὸν ἀπολογισμό τοῦ δεύτερου ἔτους, ἡ δραστηριότητα τῆς λέσχης ὑπῆρξε πτωχότερη σὲ σύγκριση μὲ τὴν προηγούμενη περίοδο· σὲ τοῦτο συνετέλεσαν ὁ βαρὺς χειμώνας, ὁ λιμός ποῦ ἐνέσκηψε καὶ ἡ ἐπακόλουθη δυστυχία· ἔτσι οἱ συνδρομὲς μειώθηκαν αἰσθητὰ καὶ δὲν στάθηκε δυνατό νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀπόκτηση ἰδιαίτερου οἰκήματος γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ νηπιαγωγείου. Ἀπὸ τὴ σχολικὴ ἐφορία ἐγιναν ἀνάλογα διαβήματα. Ὡστόσο τὰ δημόσια μαθήματα ἐξακολούθησαν⁸³. Ἀποφασίσθηκε, «διὰ τὸ ἐλλεινὸν τῶν περιστάσεων ἐκ τοῦ λιμοῦ», νὰ γραφεῖ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἅγιο Καισαρείας καὶ νὰ δηλωθεῖ ἄφενὸς ἡ ἄθλια οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς λέσχης, ἄφετέρου νὰ ζητηθεῖ, γιὰ τὸ ἔργο τῆς λέσχης ὑπὲρ τοῦ νηπιαγωγείου, ἡ θετικὴ συμπαράσταση τῶν γνωστῶν Κωνσταντινουπολιτῶν εὐεργετῶν Χρηστάκη Ζωγράφου καὶ Γεωργίου Ζαρίφη⁸⁴. Γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ στάλθηκε ἐπιστολὴ καὶ πρὸς τὸν Γεώργιο Φιλιππίδη, στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ ὁποῖος προσέφερε σημαντικὴ δωρεά⁸⁵. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὴν Κωνσταντινούπολη ὑπῆρχαν ἐκπρόσωποι τῆς λέσχης διορισμένοι ἀπὸ τὴν ἐφορία⁸⁶. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ δεύτερου συλλογικοῦ ἔτους, στὸ νέο διοικητικὸ συμβούλιο συμμετεῖχαν οἱ: Γαβρ. Π. Ἀρχαγγέλου, πρόεδρος, Ἰάκωβος Κ. Βαϊάνης, ἀντιπρόεδρος, Λάζ. Ἰ. Ὠκεανίδης, γραμματέας, Μηνᾶς Δ. Κενάνογλους, ταμίας, καὶ παπα-Νεόφυτος, Ἰω. Κ. Λευκοφρύδης, Παρασκ. Εὐστρ. Κοντόπουλος, σύμβουλοι⁸⁷. Ἡ λέσχη, μὲ τὰ μέσα ποῦ διέθετε, ἀντιμετώπιζε τρομερὲς δυσχέρειες στίς ὁποῖες εἶχε προστεθεῖ καὶ ἡ ἀδιαφορία τοῦ κοινοῦ καὶ πρὸ πάντων τῶν μελῶν· θερμὲς συστάσεις γιὰ τὴν ἀναζωπύρωση τοῦ ἐνδιαφέροντος πρὸς τὴ λέσχη ἐγιναν ἀπὸ τὸν Φ.Π.Γ. Ἀριστόβουλο⁸⁸. Παράλληλα ἐγινε συμφωνία συνεργασίας μὲ τὴ σχολικὴ ἐφορία γιὰ τὴ λειτουργία ὄχι μόνο τοῦ νηπιαγωγείου, ἀλλὰ καὶ τοῦ παρθεναγωγείου⁸⁹.

Οἱ ἀνώμαλες περιστάσεις, ἡ ἀνεπάρκεια πόρων ποῦ ἐπέφερε ὁ ρωσο-

83. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 76, 2-6-1874, σσ. 33-37.

84. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 84, 30-9-1874, σ. 23. Ὁλόκληρὴ ἡ ἐπιστολὴ, ΓΑΚ Τ.Α. 133, ἀρ. 82, 30-9-1874, σσ. 40-41. Βλ. καὶ *Αὐτ.*, ἀρ. 93, 3-6-1875, σ. 47.

85. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 86, 18-10-1874, σ. 43, ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 96, 16-1-1875, σ. 27.

86. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 83, 22-9-1874, σ. 23.

87. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 77, 2-6-1874, σ. 37.

88. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 97, 26-1-1875, σ. 27.

89. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 98, 15-2-1875, σ. 27, καὶ *Αὐτ.*, ἀρ. 118, 16-12-1875, σ. 31.

τουρκικός πόλεμος 1877-1878, νέκρωσαν τη δραστηριότητα της λέσχης, ή όποια, μετά την παροδική της διάλυση, επανασυστήθηκε τὸ 1879 με σκοπὸ μονάχα φιλεκπαιδευτικὸ καὶ ὄχι, ὅπως κατὰ τὴν πρώτη της σύσταση, με σκοπὸ συνάμα φιλανθρωπικὸ καὶ ἐκπαιδευτικὸ⁹⁰. Ὅστόσο συνέχισε σποραδικὰ καὶ τὴ φιλανθρωπικὴ της δράση. Στὴ νέα περίοδο ἀναθεωρήθηκε ὁ κανονισμὸς της⁹¹ καὶ συνεχίσθηκε με τὸν ἴδιο ρυθμὸ ἢ προηγούμενη δραστηριότητά της. Τὰ οἰκονομικὰ ὅμως προσκόμματα καὶ πάλι δὲν ἔλειψαν. Ἀπὸ τοὺς πόρους της, πλὴν τῶν τακτικῶν συνδρομῶν καὶ δωρεῶν, ἦταν καὶ τὰ ἔντοκα δάνεια. Τὸ μεγαλύτερο πρόσκομμα προερχόταν ἀπὸ τὴν μὴ ἐκκαθάριση τῶν λογαριασμῶν ἀπὸ τοὺς χρεώστες οἱ ὅποιοι κλήθηκαν νὰ ἐξοφλήσουν τὸ χρέος τους⁹². Νέα δωρεὰ τοῦ Λ. Π. Ὁραιόπουλου ἤλθε νὰ ἐνισχύσει τὰ οἰκονομικὰ τῆς λέσχης⁹³, συζητήθηκε δὲ ἡ προσοδοφόρα χρῆση τῶν χρημάτων τοῦ ταμείου της⁹⁴. Μέλος τῆς λέσχης, ὁ Γεώργιος Ἀνανίου Τορούνογλου, δώρισε σ' αὐτὴν μικρὸ οἰκόπεδο καὶ ἐργαστήριον στὴν ἀγορά. Ὁ δωρητὴς ἔλαβε δίπλωμα «προστάτου τῆς λέσχης», σύμφωνα με τὸν κανονισμὸ⁹⁵. Στῆς 31 Αὐγούστου 1882, σὲ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν εὐεργέτη Ἰωάννη Γ. Βαϊάνη, ἡ λέσχη ἀνακοίνωσε ὅτι «ἂν καὶ βραδεῖ ἀλλὰ στερρῶ καὶ μεμετρημένῳ τῷ βήματι εὐθὺ βαδίζει πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῆς»⁹⁶. Τὰ μέλη της ὅμως με τὴν ἀπόδο τῶν χρόνων λιγότευαν⁹⁷. Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1883 ὑποβάλλεται, κατ' ἀπαίτηση τῆς κοσμητείας τῆς «Φιλεκπαιδευτικῆς Λέσχης τῶν Μικρασιατῶν σπουδαστῶν» στὴν Ἀθήνα, ἐκθεση τῆς «Βασιλείαδος», με στοιχεῖα ἐκπαιδευτικά, γλωσσικά, πολιτιστικά, πληθυσμιακά, κοινωνικά κ.ἄ. γιὰ τίς κοινότητες Νεαπόλεως, Σινασοῦ, Προκοπίου (Οὐργκιούπ), Ἰντζέσου,

90. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, 2-8-1883, σ. 99.

91. Τὸν ἀναθεωρημένο κανονισμὸ (στὰ ἑλληνικὰ καὶ καραμανλίδικα) βλ. ΓΑΚ, Τ.Α. 134, 14-2-1880, σσ. 38-44. Ἀὐτ., σ. 38, σφραγίδα: Στὴν περιφέρεια «Ἡ ἐν Νεαπ. τῆς Καππαδ. Φιλεκπ. Λέσχη Βασιλείας». Στὸ κέντρο ἡ εἰκόνα τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ κάτω «ἁωβ'». Ἀριστερὰ τῆς εἰκόνας «ΑΓ» καὶ δεξιὰ «ΒΛ» (δηλαδή Ἁγιος Βασίλειος).

92. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 140, 7-2-1880, σ. 36, ἀρ. 154, 30-3-1880, σ. 40, ἀρ. 160, 27-4-1880, σ. 43, ἀρ. 163, 14-5-1880, σ. 44, καὶ ἀρ. 175, 11-10-1880, σ. 48.

93. Πρβλ. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 112, 29-6-1880, σ. 60.

94. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 216, 27-8-1881, σ. 65.

95. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 248, 11-6-1882, σ. 73, ἀρ. 283, 4-1-1883, σ. 82, ἀρ. 290, 11-2-1883, σ. 84.

96. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 171, 31-8-1882, σ. 88.

97. Πρβλ. ΓΑΚ, Τ.Α. 136, μητρώο μελῶν τῶν ἐτῶν 1872-1874, 1880-1883.

Ἐνακοῦ, Ζήλων καὶ Μαλακοπῆς⁹⁸. Γιὰ νὰ ἐξασφαλισθοῦν μόνιμοι πόροι, ἀποφασίσθηκε νὰ ἀγορασθεῖ προσοδοφόρο κτῆμα. Ὁ ἀντιπρόεδρος Δημήτριος Νικολάου ἀνέλαβε τὴν ἀγορὰ αὐτή. Δύο κτῆματα γιὰ ἐκμετάλλευση ἀγοράσθηκαν τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1883⁹⁹. Νέα δωρεὰ τοῦ Γ. Α. Τορουνόγλου (κτῆμα ἀξίας περίπου 15 λιρῶν) προστέθηκε στὶς προηγούμενες¹⁰⁰.

Παράλληλα μὲ τὴ «Βασιλειάδα» στὸ Νέβσεχिर, ἐπὶ μικρὸ, ὅπως φαίνεται, διάστημα, λειτούργησε ἡ λέσχη «Ἰνδικτιάς» (1879)· «συστηθεῖσα ... ἐξ ἰδιοτροπίας μᾶλλον, ἐπειδὴ μία ὑπερήρκει ..., σχεδὸν τὸν αὐτὸν προτίθεται σκοπὸν εἰς τὰ αὐτὰ τε καὶ αὐτὴ ἐπὶ τοῦ παρόντος περιοριζομένη»¹⁰¹. Τὰ δύο σωματεῖα, «Βασιλειὰς» καὶ «Ἰνδικτιάς», ἐξέφρασαν τὴ διάθεση συνεργασίας¹⁰². Στὴν πρόταση ὅμως τῆς «Βασιλειάδος» γιὰ συνένωση τῶν δύο λεσχῶν, ἡ «Ἰνδικτιάς» ἐπανειλημμένα ἀρνήθηκε μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι δὲν θὰ ἦταν σύμφωνη ἢ πλειοψηφία¹⁰³.

Τὸ 1884 καὶ οἱ δύο λέσχες ἀνέλαβαν, ἡ κάθε μία χωριστὰ, νὰ συνεισφέρουν γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ νεοδρυτοῦ παρθεναγωγείου¹⁰⁴.

Τὸ 1885 ἡ λέσχη «Βασιλειὰς» συνέχιζε τὶς ἐργασίες της μέσα σὲ οἰκονομικὲς ἀντιξοότητες: «Καίτοι δὲ πάντῃ ἀντίξοοι αἱ περιστάσεις, ἀλλὰ καὶ οὐ κωφεύομεν καὶ εἰς τὰς τυχούσας ἀνάγκας τῆς ἀγαπητῆς ἡμῶν πατρίδος, κατὰ τὸ ἥμισυ νῦν οἰκονομοῦντες τὰ ἐξοδα τοῦ οὐ πρὸ πολλοῦ συστάντος νηπιαγωγείου...», ἔγραφε πρὸς τὸν ἱερέα Ἰωάννη Εὐμολπίδη στὴν Κωνσταντινούπολη¹⁰⁵. Τὸ 1889, σὲ ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὴν τοπικὴ σχολικὴ ἐφορία, ἀνέφερε ὅτι ἡ ἔσχατη ἔνδεια στὴν ὁποία περιῆλθε δὲν τῆς ἐπέτρεπε νὰ ἀνταποκριθεῖ στὰ προτεινόμενα αἰτήματα: «... μετὰ λύπης ἀναγκάζεται τὸ διοικητ. συμβούλ. νὰ γνωστοποιήσῃ ὅτι, καίτοι κατὰ τὴν οὐχὶ πολὺ προηγηθεῖσαν ἐποχὴν, ὅτε ἠδύπορει ἡ Λ[έσχη] ἡμῶν, κατὰ τὸ ἐνὸν συνέδραμεν ἀναλόγως εἰς τὰς προσδεοῦσας καιρικὰς

98. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, 2-8-1883, σσ. 98-101.

99. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 317, 1-12-1883, σ. 91.

100. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 334, 8-8-1884, σ. 95.

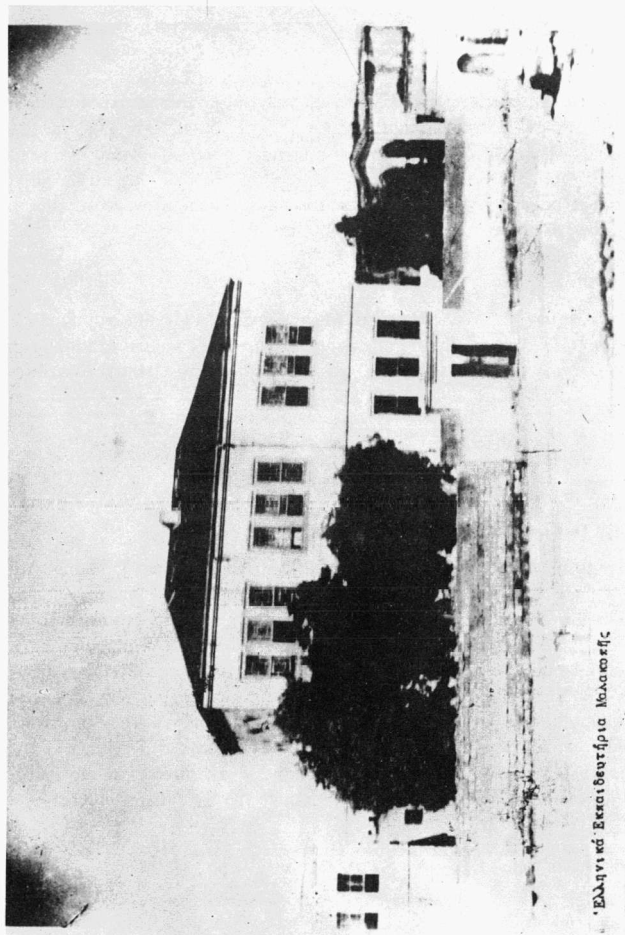
101. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, 2-8-1883, σ. 99. Ἀπτ., σ. 70, ἀπομίμηση σφραγίδας: ὁμοειδῆς. Στὴν περιφέρεια «Ἡ ἐν Νεαπόλει τῆς Καππαδοκίας λέσχη Ἰνδικτιάς» στὸ κέντρο «1879».

102. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 160, 27-4-1880, σ. 43. Πρβλ. καὶ Ἀπτ., ἀρ. 199, 8-4-1881, σ. 55.

103. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 260, 29-8-1882, σ. 76, ἀρ. 345, 11-1-1885, σ. 97, καὶ ἀρ. 346, 22-1-1885, σ. 97.

104. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 329, 9-5-1884, σ. 94.

105. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, 25-6-1885, σ. 108.

Ἑλληνικά ἐκπαιδευτήρια Μαλακωπής. (Φωτογραφικὸ Ἀρχεῖο Κ.Μ.Σ.).

χρείας τῆς ἀγαπητῆς πατρίδος, τώρα ... πάσχουσιν ἐσχάτην ἔνδειαν καὶ χρηματικὴν ἀνέχειαν ἀναχαιτίζεται μετ' ἐγκαρδίου ἁλγους τῆς προτεινόμενης ἀγαθοεργίας»¹⁰⁶. Εἶναι φανερό ὅτι ἡ λέσχη ἐβaine πλέον πρὸς τὴ διάλυσή της.

Σχετικὰ μὲ τὴ συντεχνιακὴ κίνηση Νέβσεχir, χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία ἀπὸ πιστωτικὸ καραμανλίδικο κώδικα, ὅπου, μεταξὺ ὀνομάτων ἰδιωτῶν, ἀναφέρονται ὀνόματα συντεχνιτῶν χωρὶς τάξη χρονολογικὴ (ἀπὸ 1864-1903). Οἱ συντεχνίτες κατατάσσονται στὶς ἀκόλουθες κατὰ σειρὰ συντεχνίες: ραφτῶν, γεμενιτζήδων, βαφέων, ψιλικατζήδων, καϊκτζήδων, χρυσοχῶν, κουρέων, μελισσοκόμων¹⁰⁷.

Μαλακοπή.

Ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ἡ Μαλακοπή» μὲ γενναία χορηγία ἐξασφάλισε γιὰ τὴν κοινότητα εὐρύχωρο κτήριο, ὅπου στεγάσθηκαν ἡ ἀστικὴ σχολή, τὸ παρθεναγωγεῖο καὶ τὸ νηπιαγωγεῖο. Ἡ σχετικὴ ἀπόφαση εἶχε ληφθεῖ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1888¹⁰⁸.

Δ' ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΓΚΕΛΒΕΡΙ

Γκέλβερι (Κελλίβαρα, Καρβάλη).

Στὸ φημισμένο γιὰ τὰ λαξευτὰ του κτίσματα τουρκόφωνο Γκέλβερι, τοπικὲς σωματειακὲς ὁργανώσεις ἀποτελοῦν κατὰ πρῶτον οἱ συντεχνίες. Ὁ Ἰ. Ἀκακιάδης καταγράφει συγκεκριμενικὰ τὴν ἱστορία τεσσάρων συντεχνιῶν τῆς κοινότητος: α) τὴ συντεχνία τῶν γεωργῶν «Δήμητρα» (1887), στὴν ὁποία συμμετεῖχαν ὅλα τὰ μέλη τῆς γεωργικῆς οἰκογένειας Χατσάτογλου ποὺ κατεῖχε μεγάλες ἐκτάσεις γῆς, β) τὴ συντεχνία τῶν κεραμέων «Κέραμος», ποὺ κάθε χρόνο τὴν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τῶν Φώτων ὁργάνωνε ἐβδομαδιαία ἐκθεσὴ διαφόρων εἰδῶν ἀγγειοπλαστικῆς στὸ προαύλιο τῆς ἐκκλησίας Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, γ) τὴ συντεχνία τῶν λαδάδων «Ὁμόνοια» (1890), στὴν ὁποία συμμετεῖχαν ὡς μέλη καὶ πολλοὶ

106. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, 25-2-1889. σ. 110.

107. ΓΑΚ, Τ.Α. 115, σσ. 1-15.

108. ΓΑΚ, Τ.Α. 346, 12-10-1888, σ. 345. Κ.Μ.Σ. Ἀναστάσιος Μ. Λεβίδης, *Πραγματεία περὶ πολιτισμοῦ...*, σ. 422.

Ἐπιστολικὸ δελτάριο τῆς φιλεκπ. ἀδελφότητος Καρβάλης «Ναζιανζός».
(Φωτογραφικὸ Ἀρχεῖο Κ.Μ.Σ.).

Γκελβεριώτες λαδέμποροι της Κωνσταντινουπόλεως, δ) την ισχυρή και καλά οργανωμένη συντεχνία των σιδηρουργών «Ήφαιστος». Καί τὰ τέσσερα αὐτὰ ἐπαγγελματικά σωματεῖα τὸ 1909 συγχωνεύθηκαν μετὰ τὴν «Φιλικεπαιδευτικὴν Ἀδελφότητα Ναζιανζός»¹⁰⁹.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς συντεχνίες, τοπικὸ σωματεῖο ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀδελφότητα Ἀγίου Κωνσταντίνου. Ἀντίγραφο λογαριασμῶν, καταχωρισμένο σὲ κοινοτικὸ κώδικα Γκέλβερι πού διασώζεται στὸ Κ.Μ.Σ., ἀναφέρεται στὴν τοπικὴ αὐτὴ ἀδελφότητα. Ὁ τίτλος τοῦ ἀντιγράφου στὰ ἑλληνικά: «Πιστὸν ἀντίγραφον τῶν λογαριασμῶν τῆς ἀδελφότητος Ἀγίου Κωνσταντίνου ληφθὲν ἐκ τοῦ παρὰ τῷ εἰδικῷ ἐπιτρόπῳ Ἀνέστῃ Καπλάνογλου ἐπισήμου καταστήχου»¹¹⁰. Στὸ τέλος σημειώνεται στὰ καραμανλίδικα ὅτι ὁ Καπλάνογλου ἔδωσε ἐνυπόγραφη ἀπόδειξη γιὰ τὸ ποσὸ τῶν 83.891,50 γροσίων πού κατεῖχε καὶ πού ἀνῆκαν στὴν ἀδελφότητα¹¹¹.

Ἡ «Φιλικεπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ναζιανζός» (1884), ἂν καὶ εἶχε ἔδρα τῆς τὴν Κωνσταντινούπολη, πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ἐδῶ, γιὰ τὴ διοίκησίν της συμμετεῖχαν καὶ μέλη τῆς κοινότητος. Τὰ ἐκπαιδευτήρια Γκέλβερι διοικοῦσαν δύο ἐφορίες· ἡ μία κεντρικὴ μετὰ ἔδρα τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἡ ἄλλη ἐπιτόπια μετὰ ἔδρα τὸ Γκέλβερι. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐφορευτικά τους καθήκοντα, οἱ δύο ἐφορίες, ἰσότιμες καὶ ἀλληλένδετες, ἀσκοῦσαν καὶ τὰ καθήκοντα μελῶν τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς φιλικεπαιδευτικῆς ἀδελφότητος «Ναζιανζός»¹¹². Ἡ ἀδελφότητα, μετὰ τὴ βοήθεια τῆς τοπικῆς ἐφορίας πού ἐπεσήμεαινε τὶς ἀνάγκες τῆς κοινότητος, προσέφερε ὥς τοὺς χρόνους τῆς ἀνταλλαγῆς πολὺτιμες ὑπηρεσίες. Αὐτὴ ἀπέστελλε διδασκάλους ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ τὴν ἐπὶ ἀνδρῶν τῶν σχολείων καὶ ἐξεύρισκε τοὺς ἀναγκαίους πόρους γιὰ τὴ λειτουργία τους¹¹³.

109. Ἰωάννης Ἀ. Ἀκακιάδης, *Ἡ Καρβάλη Ναζιανζοῦ καὶ ὁ βίος Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Γεωγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ περιγραφή μετ' ἀρχαιοτήτων καὶ τῶν περὶ χωρίων*. Ἐν Ἀθήναις 1928, σσ. 78-80.— Κατὰ τὸν Γ. Δοπρίδη, οἱ ὀνομασίες τῶν συντεχνιῶν «Δήμητρα», «Κέραμος», «Ὁμόνοια» καὶ «Ήφαιστος», δὲν ἀνταποκρίνονται στὴν πραγματικότητα καὶ εἶναι ἐπινοήσεις τοῦ Ἰ. Ἀ. Ἀκακιάδου, βλ. Γιάννης Γ. Δοπρίδης, *Τρεῖς Καππαδοκικὲς πόλινες Καρβάλη - Ναζιανζός - Ἀριανός. Ἱστορικο - γεωγραφικὰ σημεῖα* (δακτυλόγραφημένο). Κ.Μ.Σ. Καππ. 131, Α/Α 487, σ. 34.

110. Κώδ. 2/1 Γκέλβερι τοῦ Κ.Μ.Σ., φ. 36.

111. Τὸ ἀντίγραφο (χωρὶς ἡμερομηνία) ἐπικυρώνεται ἀπὸ τοὺς ἐξῆς τέσσερις ὑπογράφοντες: Χ. Σ. Ἀνδρεάδης, Χατζη-Ἀθ. Ρουμλόγλου, Ἰ. Π. Ἰωσηφίδης καὶ Γ. Δοπρίδης.

112. Γενικὸς κανονισμὸς τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς ἑλληνορθόδοξου κοινότητος Καρβάλης - Κέλβερι ἐπαρχίας Ἰκονίου. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1911, σ. 7.

113. Ἰ. Ἀ. Ἀκακιάδης, *ἑ.δ.*, σσ. 75-78, 80-82. Πρβλ. καὶ Ἑλένη Σ. Καρατζᾶ, *Καππαδοκία. Ὁ τελευταῖος ἑλληνισμὸς τῆς περιφέρειας Ἀκσεράμ Γκέλβερι (Καρβάλης)* [Ἀθήνα 1985], σσ. 224-226.

ΚΥΡΙΑΚΗ ΜΑΜΩΝΗ
Ε' ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΝΙΓΔΗΣ

Νίγη.

Στην τουρκόφωνη ἐμπορικότετη Νίγη, ἡ ἀπαιδευσία τῶν ὀλιγάριθμων Ἑλλήνων κατοίκων συνέτεινε στὴν πνευματικὴ ὀπισθοδρόμηση τῆς κοινότητας.

Μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ νεοτουρκικοῦ συντάγματος καὶ τὴν ἐξαγγελία εὐνοϊκῶν μέτρων ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς, θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναβιώσεως τῶν μικρασιατικῶν κοινοτήτων, ἰδρύθηκε ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ καὶ Φιλοπύχως Ἀδελφότης Ἡ Ἑλπίς» (1909). Σκοπὸς τῆς ἦταν ἡ «προαγωγή τῶν κοινοτήτων Νίγδης, Καγιάπας καὶ περιχώρων», καὶ ἡ ἐπρίθαλψη καὶ προστασία τῶν ἐνδεῶν. Εἰδικότερα, στόχος τῆς ἦταν ἡ στήριξη τῶν ὑπαρχόντων ἐκπαιδευτηρίων, ἡ ἴδρυση νέων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ κεντρικοῦ γυμνασίου, ἡ σύσταση ἀναγνωστηρίων καὶ βιβλιοθηκῶν καθὼς καὶ ἡ ἐξέυρεση καταλλήλων ἐπαγγελμάτων γιὰ τοὺς ἀνέργους¹¹⁴. Σὲ ἐπιστολὴ τῆς πρὸς τὴν «Ἀνατολὴ» τῆς Ἀθήνας, «Ἡ Ἑλπίς» ζητοῦσε τὴν πραγμάτωση δύο αἰτημάτων τῆς: ἀφενὸς τὴν ἀνέγερση κεντρικοῦ παρθεναγωγείου στὴ Νίγη, ἀφετέρου, γιὰ τὴν ἐθνικοθρησκευτικὴ διαπαιδαγώγηση καὶ γιὰ τὴ σύσφιξη τῶν δεσμῶν τῆς συνεργασίας καὶ σύμπνοιας μεταξὺ τῶν «35 κοινοτήτων, ὧλων, πλὴν τῆς Νίγδης, τὴν πάτριον συνδιαλεγόμενων», ζητοῦσε νὰ ἀποσταλεῖ στὴν κοινότητα τουρκομαθῆς ἱεροκέρυκα¹¹⁵. Ἡ ἀπάντηση τῆς «Ἀνατολῆς» στὸ πρῶτο αἶτημα ἦταν οὐσιαστικὰ ἀρνητικὴ¹¹⁶. Δυστυχῶς δὲν ὑπάρχουν ἄλλες εἰδήσεις γιὰ τὴ λειτουργία τῆς ἀδελφότητος αὐτῆς στὴν περιφέρειαν ἡ ὁποία «ἔμεινε ὑπὸ τε πνευματικὴν, θρησκευτικὴν ἔποσιν ἐν τῷ τῶν βαθεῖ ληθάρῳ καὶ ἐν τοιαύτῃ πρὸς πᾶν τὸ πάτριον ἀδιαφορία, ὥστε ἦτο πιθανὴ πλεον βαθμιαία ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ παράλυσιν καταλήγουσα εἰς τελείαν ἀπόσβεσιν ἐθνικῆς ὑποστάσεως»¹¹⁷.

114. Κανονισμὸς τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς καὶ Φιλοπύχως Ἀδελφότητος «Ἡ Ἑλπίς» Νίγδης. Καγιάπας καὶ περιχώρων. Τυπ. Ἀ. Χρηστίδου. Κωνσταντινούπολις 1909, σ. 3. Αὐτ., σ. 10, τὰ μέλη τοῦ πρώτου διοικητικοῦ συμβουλίου, μὲ πρόεδρο τὸν ἀρχιερατικὸ ἐπίτροπο τοῦ ἁγίου Ἰκονίου παπα-Ἀπόστολο καὶ γεν. γραμματέα τὸν Ἀ. Ἰωαννίδη.

115. Παπα-Ἀπόστολος Π. Μακρόπουλος (:), πρόεδρος, Ἀ. Ἰωαννίδης, γεν. γραμματέας, πρὸς Α, ΒΕΑΑ, Α 201, 25-2-1909, σ. 2.- Κατὰ τὴν Μ. Μερλιέ, ἑ.δ., σ. 58: «Τῆς Νίγδης τὰ χωριά εἶχαν αὐτὸ τὸ περίεργο, νὰ εἶναι ἄλλα ἑλληνόφωνα, ἄλλα τουρκόφωνα καὶ ἄλλα ἀνάμικτα».

116. Πρβλ. ΒΕΑΑ, κώδ. ΑΔ, 11-3-1909, σ. 5.

117. ΒΕΑΑ, Α 201, ἑ.δ., σ. 1. Αὐτ., σφραγίδα: Στὴν περιφέρειαν «Φιλεκπαιδευτικὴ καὶ Φι-

ἸΑξός (Ναξός, Χασάκιοι).

Οἱ Ἑλλήνες κάτοικοι τῆς ἸΑξοῦ, εὐάριθμοι, ἀλλὰ ἀμαθεῖς καὶ ἀπαίδευτοι, προσπάθησαν νὰ δημιουργήσουν τὴ δική τους ἐπιτοπία σωματειακή κίνηση.

Ἀπὸ καραμανλίδικο κώδικα τῶν ΓΑΚ ἀντλοῦμε μαρτυρίες γιὰ τὴ σύσταση ἀδελφότητος ἸΑξενῶν τὸ 1895. Ὁ ἀκριβὴς τίτλος τῆς δὲν ἀναφέρεται. Στὴ σφραγίδα τῆς, χαραγμένη, ὅπως πιθανολογεῖ ὁ Γ. Μαυροχαλυβίδης, ἀπὸ Τοῦρκο χαρακτὴ πὺ δὲν θὰ ἤξερε ἐλληνικά, διαβάζομε: «ΑΔΕΛΦΟΝΗ + ΠΕΔΙΟΝ ΑΞΟ 1895», ἀντὶ ἀσφαλῶς «ἸΑδελφότης Παϊδίων ἸΑξοῦ»¹¹⁸. Σύμφωνα μὲ τὸ πρῶτο πρακτικὸ τῆς (18 Νοεμβρίου 1895), στὴ σύστασή τῆς πρωτοστάτησαν ἑξὶ πατριῶτες, οἱ: Χατζη-Σταύρης Χατζη-Ἡλία ὄγλου, Σάββας Δεφετὲρὸς ὄγλου, Εὐθύμιος ἸΑβραάμ ὄγλου, Σαμουήλ Κώστη ὄγλου, Θεόδωρος Κελ-Κυριακὸς ὄγλου, Ποτὸς Σιουλλοῦ Θωμᾶ ὄγλου¹¹⁹. Αὐτοὶ ἀποτελέσαν τὸ πρῶτο διοικητικὸ συμβούλιο ἢ δημογεροντία. Στὸν κώδικα καταχωρίζεται καὶ καταστατικὸ ἀποτελούμενο ἀπὸ 37 ἄρθρα¹²⁰. Κατὰ τὸ πρῶτο ἄρθρο, σκοπὸς τῆς ἀδελφότητος ἦταν ἡ δημιουργία σταθεροῦ ἀποθεματικοῦ κεφαλαίου γιὰ τίς ἐκπαιδευτικὰς ἀνάγκες τῆς κοινότητος¹²¹. Τὸ διοικητικὸ συμβούλιο ἀνελάμβανε τὴν ἐποπτεία τῶν σχολείων καὶ τῶν δασκάλων· στὶς μηνιαῖες συνεδρίες του ἔπρεπε νὰ καταγράφει τὰ συλλεγόμενα ἔσοδα¹²². Οἱ πρῶτες εἰσφορὲς ὑπῆρξαν γενναιόδωρες, προέρχονταν δὲ τόσο ἀπὸ ἐντόπιους ὅσο καὶ ἀπὸ ἀπόδημους ἸΑξενούς¹²³. Δυστυχῶς ὅμως οἱ ἐργασίαι τῆς ἀδελφότητος δὲν διήρκεσαν πολὺ. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος οἱ διαφωνίαι τῶν ἐνοριτῶν τῶν τριῶν ἐνοριῶν, γιὰ τὸν τόπο πὺ ἔπρεπε νὰ προτιμηθεῖ γιὰ τὴν ἀνέγερση σχο-

λόπωνχος ἸΑδελφότης ἸΗ Ἰελίς» στὸ κέντρο, ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω: παράσταση δύο ἐνομένων χερῶν, «Νίγδης-Καγιάπασι καὶ περιχώρων 1909».

118. Βλ. σφραγίδα, ΓΑΚ, Τ.Α. 277, σσ. 5β, 6α, 7α καὶ ἄλλοι. Περιγραφή τῆς σφραγίδας, βλ. Γεώργιος Μαυροχαλυβίδης, ἸΗ Ἰξό, τόμ. Α', ἸΑθήνα 1957 (δακτυλογραφημένο), Κ.Μ.Σ. Καπ. 68α/54α, σ. 175.

119. ΓΑΚ, Τ.Α. 277, σ. 1. Τὰ ὀνόματα δίνονται ὅπως ἀκριβῶς ἀπαντῶνται στὸ κείμενο τοῦ πρακτικοῦ. Ὁλόκληρο τὸ πρακτικὸ μὲ τίς ὑπογραφάς, ἸΑτ., σσ. 1-2α. Μετάφρασή του, βλ. Γ. Μαυροχαλυβίδης, ἔ.δ., σσ. 167-169.

120. ΓΑΚ, Τ.Α. 277, σσ. 2β-5β. Μετάφρασή του, βλ. Γ. Μαυροχαλυβίδης, ἔ.δ., σσ. 169-175.

121. ΓΑΚ, Τ.Α. 277, σ. 2β. Γ. Μαυροχαλυβίδης, ἔ.δ., σ. 169.

122. ΓΑΚ, Τ.Α. 277, σ. 5β. Γ. Μαυροχαλυβίδης, ἔ.δ., σσ. 174-175.

123. ΓΑΚ, Τ.Α. 277, σσ. 6α-7β. Γ. Μαυροχαλυβίδης, ἔ.δ., σ. 175.

Σφραγίδες καππαδοκικών συλλόγων.
(ΓΑΚ και Ἀρχεῖο «Ἀνατολῆς»).

λείου, καὶ ἡ ἔλλειψη ἀκόμα κατάλληλης ἡγεσίας, εἶχαν συνέπεια τὴν ἀπονέκρωσή της. Ἐνα μέρος ἀπὸ τὰ κεφάλαιά της ἀποτελέσαν τὸν πυρῆνα γιὰ νὰ ἀνεγερθεῖ τὸ 1901 κοινοτικὸ χάνι, καὶ τὸ ἄλλο μέρος παραδόθηκε μὲ τόκο στοὺς Ἀξενοὺς ἀδελφοὺς Παυλίδη πού ἐμπορεύονταν στὸ Καραμάν. Ἡ ἀδελφότητα ἀναβίωσε στὸ Ἰκόνιο μὲ τὴν ἐπωνυμία «Ἡ Ἀγία Μακρίνα» καὶ μὲ πρωτεργάτη τὸν Γ. Μαυροχαλυβίδη¹²⁴.

Σαζάλτσα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα πού εἶχαν ιδρύσει οἱ ἀπόδημοι τῆς Σαζάλτσας στὴν Κωνσταντινούπολη, λειτούργησε καὶ τοπικὴ ἀδελφότητα στὴν κοινότητα. Κοινοτικὸς καραμανλίδικος κώδικας Σαζάλτσας τοῦ Κ.Μ.Σ. ἐπιγράφεται κατὰ μετάφραση τοῦ Γ. Μαυροχαλυβίδη «Κώδικας ἀπογραφῆς τῆς ἀδελφότητος τοῦ χωριοῦ μας Σαζάλτζα ἀπὸ τὸ ἔτος 1881». Στὶς πρῶτες μόνο σελίδες τοῦ κώδικα καταχωρίζονται ὀνόματα μελῶν καὶ συνδρομές¹²⁵.

124. Γ. Μαυροχαλυβίδης, *ἑ.δ.*, σ. 176.

125. Κώδ. 6 Σαζάλτσας τοῦ Κ.Μ.Σ.

II ΠΟΝΤΟΣ

Α' ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΑΡΑΛΙΑΚΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Τραπεζούντα.

Πολλοί καί ποικίλοι είναι οί σύλλογοι πού δημιουργήθηκαν στην Τραπεζούντα, μεγάλο έμπορικό καί πνευματικό κέντρο τοῦ Πόντου.

Ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰ., ὑπό τήν ἐποπτεία τῆς μητροπόλεως, λειτούργησε ὁ παλαιότερος φιλεκπαιδευτικός σύλλογος τῆς περιφέρειας, ἡ «Ἐπὶ τῶν ἐξω σχολείων Ἐπιτροπή» σκοπός τῆς ἦταν ἡ μέριμνα γιά τὰ σχολεῖα τῶν χωριῶν τῆς Τραπεζούντας¹²⁶. Ἐνεργὸς συνεχιστὴς τοῦ ἔργου τῆς Ἐπιτροπῆς ὑπῆρξε ὁ φιλεκπαιδευτικός σύλλογος «Ξενοφών». Ἡ Ἐπιτροπή γιά ἓνα διάστημα εἶχε διαλυθεῖ, μὲ τὴν ὥθηση ὁμως τοῦ μητροπολίτη Γρηγορίου Β' (Καλλίδου) τὸ 1880 ἀνασυστήθηκε¹²⁷, ἀλλὰ ἡ δραστηριότητά τῆς πλέον ἦταν περιορισμένη.

Ἡ «Ξενοφών» ἰδρύθηκε τὸ 1871¹²⁸ ἀπὸ μαθητὲς τῆς τελευταίας τάξεως καί ἀποφοίτους τοῦ «Φροντιστηρίου Τραπεζούντος», μὲ ἀρχικὸ σκοπὸ τὴν «διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τῶν μελῶν». Ἐπὶ μία πενταετία ἐπιδίωκε μόνον τὸ σκοπὸ αὐτό, μὲ τὴν ἀνάγνωση διατριβῶν, μὲ συζητήσεις, δημόσια μαθήματα, μὲ τὴ διατήρηση βιβλιοθήκης καί ἀναγνωστηρίου, καί ἀκόμα μὲ ἐπιτροπὴ πού ἔργο τῆς εἶχε τὴ συλλογὴ «τῶν ζώντων ἐθνικῶν μνημείων»¹²⁹. Ὁ ἀπολογισμὸς τῆς πρώτης συλλογικῆς περιόδου ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Γεωργίου Χ. Εὐθυβούλη φέρνει σὲ φῶς πλούσια συγκομιδὴ. Στὶς συνεδριάσεις τῆς περιόδου αὐτῆς συζητήθηκαν δύο θέματα: τὸ πρῶτο, λαογραφικὸ, ἐρευνοῦσε τὰ ἐπικρατοῦντα στὶς διάφορες πόλεις καί χωριά πασχαλινὰ ἔθιμα σὲ σχέση μὲ παλαιότερα ἀντίστοιχα ἔθιμα. Σύμφωνα

126. Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρῦσανθος, «Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζούντος», *Ἀρχαῖον Πόντου* 4-5 (1933), σ. 745.

127. Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρῦσανθος, *ἔ.δ.*, σσ. 644-645.

128. Ἐφ. *Νεολόγος* Κωνσταντινουπόλεως, ἀρ. 779, 25/6 Ἰουν. 1871, σ. [3].- Ἀπὸ τὴ δρᾶση τοῦ «Ξενοφώντος», χωρὶς ἀναφορὰ στὶς πηγές, βλ. Ἄντ. Τερζόπουλος, «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Τραπεζούντος "Ὁ Ξενοφών"», *Ποντιακὴ Στοά*, 1972-1974. Ἐκδοσις Παμποντιακῆς Ἐνώσεως. Ἀθήναι, σσ. 287-292. Ἀνατύπωση τοῦ ἴδιου κειμένου, βλ. *Ποντιακὴ Ἑστία*, περ. Β', Η' (1982), σσ. 24-27. Ἀνατύπωση κανονισμοῦ τοῦ 1900, βλ. *Ποντιακὴ Στοά*, *ἔ.δ.*, σσ. 293-303.

129. Περ. *Εὐζενος Πόντος*. Σύγγραμμα περιοδικὸν ἐβδομαδιαῖον ἐκδιδόμενον... ὑπὸ τῶν Κ. Δ. Ξιφιλίνου καί Δ. Κτενίδου. Ἐν Τραπεζούντῃ Α' (1880), σ. 385.

μέ την τελική απόφαση, «τὰ ἀρχαιότερα ἔθιμα δὲν εἶναι καταφρονήτεια»· τὸ δεύτερο θέμα πού συζητήθηκε ἦταν τὸ μεταναστευτικὸ καὶ συγκεκριμένα, ἂν εἶναι πιὸ ἐπωφελὲς «οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες» νὰ μεταναστεύουν στὴν Ἑλλάδα ἢ νὰ παραμένουν στοὺς τόπους τους· σὲ περίπτωσι δὲ ἀναγκαστικῆς μεταναστεύσεως, ποῖο εἶναι προτιμότερο, νὰ μετοικοῦν στὴν Ἑλλάδα ἢ στὴ Ρωσία. Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ δόθηκε ἡ ἀπάντησι ὅτι εἶναι ὠφελιμότερο οἱ Ἕλληνες γενικά νὰ παραμένουν στὶς χῶρες πού κατέχουν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους καί, ἂν ὑπάρχει ἀνάγκη μεταναστεύσεως, νὰ μεταβαίνουν σὲ ἄλλες χῶρες καὶ ὄχι στὴ Ρωσία¹³⁰. Ἀπὸ τὰ ἀναγνώσματα τῆς ἴδιας περιόδου ἀναφέρονται: 1) Γ. Χ. Εὐθυβούλης, «Περὶ τῶν ἐκ τῶν συλλόγων ὠφελειῶν» (ἀπόσπασμα), 2) Ἀχιλ. Ἡλιόπουλος, «Περὶ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ἱστορικῶν» (μετάφρασι ἀπὸ τὸ γαλλικὸ περιοδικὸν *Cours Littéraire*), 3) Πέτρος Μιχαηλίδης, «Περὶ τῶν κολχικῶν ἔθνων», 4) Θεόδ. Χ. Εὐθ. Γραμματικόπουλος, «Περὶ Ξενοφώντος», 5) Χριστόφ. Μακρίδης, «Περὶ Κιρκασίων» (Καυκασίων), 6) Ἀχιλ. Ἡλιόπουλος, Ἀνάλυσι τῆς «Ἠλέκτρας» τοῦ Σοφοκλέους, 7) Πέτρος Μιχαηλίδης, «Περὶ τῆς τοῦ Μιχαὴλ Παναρέτου χρονογραφίας», 8) Στυλ. Ε. Περσείδης, Ἑρμηνεία τεσσάρων παραβολῶν τοῦ Εὐαγγελίου κ.λ.π.¹³¹.

Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ συλλόγου πλουτίσθηκε μὲ δωρεὰς τακτικῶν, ἐκτάκτων καὶ ἀντεπιστελλόντων μελῶν, καὶ ἀκόμα μὲ δωρεὰς τῶν Ἰ. Ξιφιλίνου, Ἰ. Ν. Παπαδοπούλου, Ἰορδ. Πασσαγιάνωφ καὶ λοιπὲς δωρεὰς ἀπὸ τὴν «Ἐπὶ τῶν ἔξω σχολείων Ἐπιτροπὴν» καὶ ἀπὸ μαθητὲς τοῦ Φροντιστηρίου. Τὸ ἀναγνωστήριον ἔπαιρνε τακτικὰ τέσσερα ἑλληνικά περιοδικὰ (*Πανδώρα*, *Εὐαγγελικὸς Κήρυξ*, *Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη*, *Μέντωρ*) καὶ τέσσερις ἑλληνικὲς ἡμερητίδες (*Κλειώ*, *Μέλλον*, *Νεολόγος*, *Κωνσταντινούπολις*). Ἡ εἰδικὴ ἐπιτροπὴ μελέτης τῶν ποντιακῶν πραγμάτων κατέγραψε 530 λέξεις ἀπὸ τὴν ποντιακὴν διάλεκτον καθὼς καὶ μερικὲς ποντιακὰς φράσεις καὶ γραμματικὰς παρατηρήσεις¹³². Οἱ ἐκθέσεις τῆς εἰδικῆς αὐτῆς ἐπιτροπῆς στέλλονταν στὸν ΕΦΣΚ¹³³.

Ἡ φήμη τοῦ συλλόγου ἐφθασε καὶ στὸ ἐξωτερικόν. Ὁ γαλλικὸς σύλλογος «Association pour l'Encouragement des Études Grecques en France» πρότεινε στὸν «Ξενοφόντα» νὰ ἀναλάβει τὴ γενικὴ ἐνημέρωσι τῆς πνευ-

130. Ἐφ. *Κωνσταντινούπολις*, ἀρ. 1205, 28 Ἀπριλ. 1872, σ. [3].

131. Ἐφ. *Κωνσταντινούπολις*, ἀρ. 1205, 28 Ἀπριλ. 1872, σ. [3] καὶ ἀρ. 1206, 1 Μαΐου 1872, σ. [3].

132. Ἐφ. *Κωνσταντινούπολις*, ἀρ. 1206, 1 Μαΐου 1872, σ. [3].

133. Πρβλ. *ΕΦΣΚ Θ'*, 1874-75 (1875), σ. 231.

ματικής κινήσεως στην 'Ανατολή. 'Ο «Ξενοφών» στην αίτηση αυτή του γνωστού παρισινοῦ συλλόγου ἔδωσε ἀρνητική ἀπάντηση, γιατί, καθώς κοινοποιοῦσε σέ ἐπιστολή του, δὲν ἐπαρκοῦσαν τὰ οἰκονομικά του ¹³⁴. 'Ωστόσο, μετὰ τὴν ἀναθεώρηση τοῦ κανονισμοῦ του, ὁ «Ξενοφών» ἀποφάσισε νὰ διευρύνει τὸ ἔργο του. Οἱ ἐπελθοῦσες ὁμῶς ἀνωμαλίες ἀφενὸς καὶ ἀφετέρου ἡ οἰκονομικὴ ἀνεπάρκεια δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ ἐπεκτείνει τὶς ἐνέργειές του γιὰ τὴν πραγμάτωση τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ. 'Η «'Επὶ τῶν ἔξω σχολείων 'Επιτροπὴ», ποὺ εἶχε ἀναλάβει τὴν μέριμνα γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν γύρω ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα χωριῶν, περιορίσθηκε σὲ ἀποστολὲς ἐγκυκλίων, μὲ τὶς ὁποῖες ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς χρήματα, καὶ σὲ ζητήσεις πληροφοριῶν ἀπὸ τὰ χωριά γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ τους κατάσταση. 'Ο σύλλογος, πιστεύοντας ὅτι ἡ 'Επιτροπὴ θὰ ἐπιτελοῦσε τὸ ἔργο ποὺ εἶχε ἀναλάβει, δὲν ἐμερίμνησε τότε γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν χωριῶν αὐτῶν, ἀλλὰ ἔστρεψε τὴν προσοχὴ του σὲ τίς πιὸ μακρινὲς ἐπαρχίες τοῦ Πόντου ¹³⁵.

Σύμφωνα μὲ λογοδοσίαν τοῦ 1880 ἀπὸ τὸν πρόεδρο Γ. Δομνηνό, ὁ σύλλογος προσπάθησε νὰ γνωρίσει τὴν ἐκπαιδευτικὴν κατάσταση τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Πόντου. Διαπίστωσε ὅτι τὰ σχολεῖα σ' αὐτὲς ἦταν ἐλάχιστα καὶ ἡ ἐργασία ἐξαιρετικὰ δυσχερὴς καὶ ἐλλιπής. Σὲ τοῦτο εἶχε συντελέσει καὶ ἡ ἀδιαφορία τῶν τοπικῶν ἀρχόντων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἔλλειψη ἀξίων διδασκάλων. 'Ετσι θεώρησε ἀναγκαῖα τὴν προσθήκην δύο τάξεων στὸ Φροντιστήριο, γιὰ νὰ μεταβληθεῖ αὐτὸ σὲ τέλειο γυμνάσιο, καθώς καὶ τὴν ἀνασύσταση τῆς 'Ιερατικῆς Σχολῆς. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἔστρεψε τὸ ἐνδιαφέρον του στὴν κατάρτιση ἱκανοῦ προσωπικοῦ γιὰ τὴ λειτουργία τῶν ἐπαρχιακῶν σχολείων καὶ τὴν ἐπ'ἀνδρῶση τῶν ἐκκλησιῶν μὲ μορφωμένους ἱερεῖς. Γιὰ τὴν πραγμάτωση αὐτοῦ τοῦ σχεδίου ὁ πρόεδρος τόνιζε ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὄθηση τοῦ «Ξενοφώντος», κάθε κοινότητα θὰ εἶχε τὴν ἐνίσχυση τοῦ συλλόγου «Πρόνοια» τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀκόμα τὴν οἰκονομικὴ ἀρωγὴ εὐεργετῶν ὁμογενῶν ἀπὸ τὸ Μπακού, μὲ προεξάρχοντες τὸν Φωκίωνα Κούσση καὶ τὸν Κωνστ. Θεοφύλακτο. Ζητήθηκε ἐπίσης ἡ υποστήριξη τοῦ «Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν 'Ελληνικῶν Γραμμάτων» τῆς 'Αθήνας, ὁ ὁποῖος ἀπέστειλε χρήματα καὶ διδακτικά βιβλία.

'Ο «Ξενοφών» προσκάλεσε τοὺς ἀρχιερεῖς τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Πόντου νὰ συγκροτήσουν ἐπαρχιακὲς ἐπιτροπές· μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ συν-

134. *ΕΦΣΚ Θ'*, 1874-75 (1875), σ. 205.

135. *Εὐξείνου Πόντος Α'* (1881), σ. 574.

δέθηκε με τὰ κέντρα τῆς ποντιακῆς ὁμογένειας. Παράλληλα ἔστρεψε τὴν προσοχή του στὶς ἀθρόες μετοικεσίες, οἱ ὁποῖες ἐλάμβαναν χώρα στὰ μέρη αὐτά, καὶ ἐργάσθηκε μὲ σθένος γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ἔθνικῆς συνειδήσεως τῶν μεταναστῶν· μοναδικὸ δὲ συντελεστικὸ μέσο θεώρησε τὴ διάδοση τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων σ' αὐτοὺς¹³⁶.

Ἄν καὶ παλαιότερα ὁ «Ξενοφῶν» εἶχε ἀρνηθεῖ, ὅπως εἶδαμε, στὸν παρισινὸ σύλλογο τὴν ἀνάληψη τῆς γενικῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐποπτείας τῆς Ἀνατολῆς, ἐν τούτοις, μὲ τὶς δυνατότητες ποὺ διέθετε, ἐργάσθηκε καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ οὐσιαστικὰ καὶ κάλυψε πολλὰ κενά· δὲν ἀρνήθηκε τὴν ἐνεργὸ ἀνάμιξή του, μὲ σκοπὸ τὴ διευθέτηση ἐκπαιδευτικῶν θεμάτων ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ Πόντου. Ἐνδεικτικὰ πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι συνετέλεσε στὴν ἀποκατάσταση τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν προκρίτων Μυρσίνας, ἀποκατάσταση ἣ ὁποία βοήθησε τὴν ἐπαναλειτουργία τῆς τοπικῆς σχολῆς¹³⁷. Γιὰ νὰ βοηθήσει καὶ νὰ ἐνθαρρύνει τὶς γειτονικὲς κοινότητες τὸ 1909, σὲ συνεννόηση μὲ τὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντας, συνέταξε κανονισμὸ λειτουργίας «τῶν ἐν τοῖς χωρίοις σχολείων»· ἡ μητρόπολη συνιστοῦσε τὴν ἀδυστηρὴ καὶ πιστὴ τήρηση τοῦ κανονισμοῦ αὐτοῦ¹³⁸.

Γιὰ τὴν ἐπιτέλεση τοῦ ἔργου τοῦ ἀξίζει νὰ ἀναφερθοῦν οἱ γενναῖες χορηγίες τῶν ὁμογενῶν Γεωργίου Καματσώδου καὶ Ἰ. Θωμαῆδη¹³⁹, καὶ οἱ προσφορὲς σημαντικῆς ἀξίας ἐπιστημονικῶν βιβλίων ἀπὸ τὴ χήρα Μαργαρίτα Οἰκονόμου καὶ ἀπὸ τὴν πρυτανεία τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν¹⁴⁰. Ὁ σύλλογος εἶχε δημιουργήσει μεγάλη βιβλιοθήκη, διατηροῦσε δὲ ὑποτρόφους σὲ ἀνώτατες σχολὰς τῆς Ἀθήνας¹⁴¹. Ἡ δράση του συνεχίσθηκε ἐπὶ μακρὸ διάστημα, ἐφόσον ὑπάρχει μαρτυρία λειτουργίας του τὸ 1914¹⁴², μὲ ἐνδιάμεση ἀναστολὴ τὴ δεκαετία 1890-1900¹⁴³.

136. *Εὔξεινος Πόντος* Α' (1881), σσ. 600-603. Πρβλ. καὶ *Αὐτ.*, Α' (1880), σσ. 180-181.

137. Παπα-Εὐστάθιος Δ. Γραμματικόπουλος, *Περιγραφή τῆς ἀρχαίας Κορδύλης καὶ τῶν παρ' αὐτῇ κειμένων ἑλληνικῶν χωρίων Μυρσίνης καὶ Καρτσέας*. Ἐν Ἀθήναις 1903, σσ. 43-44.

138. *Ξενοφάνης* 6 (1909), σ. 185.

139. *Εὔξεινος Πόντος* Α' (1880), σ. 386.

140. *Εὔξεινος Πόντος* Α' (1881), σ. 797.

141. *Εὔξεινος Πόντος* Α' (1881), σ. 605. Πρβλ. *ΒΕΑΑ* κώδ. ΑΓ, 19-12-1906, σ. 149, καὶ κώδ. ΑΖ, 26-6-1906, σ. 29.

142. Φωτοτυπία ἀποδείξεως «ἐτησίας συνδρομῆς μέλους τοῦ συλλόγου», βλ. Ἀντ. Τερζόπουλος, *Ποντιακὴ Στοά*, ἔ.δ., σ. 291, καὶ τοῦ ἰδίου, *Ποντιακὴ Ἑστία*, ἔ.δ., σ. 27.

143. Κ. Ν. Παπαμιχαλόπουλος, *Περιήγησις εἰς τὸν Πόντον*. Ἀθήνησιν 1903, σ. 219.

Ἐπιμορφωτικός σύλλογος φαίνεται νά ὑπῆρξε τὸ Ἀναγνώστηριον «Μέλισσα» στὴν ἐνορία Ἐξωτείχων. Ἰδρύθηκε μὲ πρωτεργάτη τὸν Γεώργιου Γιαννηκαπάνη καί, σύμφωνα μὲ ἀόριστη χρονολογικὴ μαρτυρία, πολλὰ χρόνια πρὶν τὸ 1880. Πάντως τὸ ἔτος αὐτὸ ἐξακολουθοῦσε νά λειτουργεῖ, ἀλλὰ σὲ πλήρη μαρασμό¹⁴⁴.

Ἡ «Ἑλληνικὴ Ἐμπορικὴ Λέσχη Ἀνατολῆς» συστήθηκε τὸ 1865. Ἀμέσως ἀπέκτησε πολλὰ μέλη, ποὺ εἶχαν στὴ διάθεσή τους ὠραῖο κτήριον μὲ κῆπο, ἀντὶ ἐνοικίου. Διέθετε ἀναγνώστηριον καὶ μικρὴ βιβλιοθήκη, διοργάνωνε θεατρικὰ παραστάσεις, μαθήματα καὶ δημόσιες συζητήσεις γιὰ ποικίλα θέματα· «ἦτο τότε πράγματι ἡ λέσχη συνεντευκτήριον ψυχαγωγικὸν καὶ ἐπωφελές»¹⁴⁵. Στὴν ἀκμὴ τῆς, ποὺ διήρκεσε ἐπὶ μερικὰ ἔτη, συνετέλεσε κατὰ πολὺ ὁ ἐπανειλημμένος ἐκλεγόμενος ταμίας τῆς Γ. Γιαννηκαπάνης. Μὲ τὴν ἀνέγερση, ὡς προσοδοφόρου κτήματος, κτηρίου λέσχης ἀπὸ τὴν Φιλόπτωχον Ἀδελφότητα, ἡ «Λέσχη Ἀνατολῆς» διέκοψε προσωρινὰ τὶς ἐργασίες τῆς· μετὰ δὲ τὴν ἀποπεράτωση τοῦ κτηρίου τῆς «Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος» (Σεπτέμβριος 1875), ἐνοικίασε τὸ κτήριο τοῦτο καὶ ἔτσι ἐπαναλειτούργησε. Πρῶτος πρόεδρος τότε ἐγίνε ὁ γιατρός Θεοδόσιος Σπαθάρης. Κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς ἀνασυστάσεώς τῆς ἡ νέα λέσχη εὐδοκίμησε. Ἀριθμοῦσε τότε πάνω ἀπὸ 65 μέλη. Στὶς ἀρχαιρεσίες ποὺ ἐγίναν ἀναδείχθηκε τὸ νέο διοικητικὸ συμβούλιον μὲ πρόεδρον τὸν Γ. Σειρηνόπουλον, ταμία τὸν Γ. Κακουλίδην, γραμματέα τὸν Π. Α. Ἐφραιμίδην καὶ συμβούλους τοὺς: Ἀντ. Φυλλίζην, Σ. Ε. Περσείδην, Ἰ. Γ. Γιαννηκαπάνη καὶ Γ. Π. Τζουλιάδην. Συγκροτήθηκε ἐπίσης τριμελὴς ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς: Σ. Ε. Περσείδην, Σ. Α. Μελίδην καὶ Ἀριστείδην Ν. Ἱεροκλῆ γιὰ τὴν ἀναθεώρηση τοῦ κανονισμοῦ.

Ἀπὸ τὸ τρίτον ὅμως ἔτος ἄρχισε ἡ παρακμὴ· ἡ λέσχη, παρὰ τὴν ἐγγραφὴ νέων μελῶν καὶ τὶς νέες ἀρχαιρεσίες, ἦταν σὲ ἐκφυγμὴ κατάστασι. Κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος ὁ σύλλογος «Ξενοφῶν» ἐξέλεξε εἰδικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς: Σ. Α. Μελίδην καὶ Ἰ. Σειρηνόπουλον, οἱ ὅποιοι σὲ σύγκληση συνελεύσεως πρότειναν νά ἀνατεθεῖ ἡ κηδεμονία καὶ ἡ συντήρηση τῆς λέσχης στὸν «Ξενοφῶντα», ὑπὸ τὸν ὄρον στίς ἐκλογὰς νά ὑπάρχουν ἐκλέξιμοι καὶ ἀπὸ τὰ μέλη τῆς λέσχης. Τὸ νέο διοικητικὸ συμβούλιον δὲν κατόρθωσε νά συντελέσει στὴν ἀναβίωσιν τῆς λέσχης· ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν

144. *Εὐζεῖνας Πόντος Α'* (1880), σ. 386.

145. *Εὐζεῖνας Πόντος Α'* (1880), σσ. 370-371. Σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνταλλαγῆς ἐπισκέψεων μεταξὺ συλλόγων ἦταν καὶ ἡ ἐπίσκεψις τοῦ «Προμηθεῶς» πρὸς τὸν σύλλογον τῆς Κερασοῦντας «Οἱ Ἀργοναῦται» τὸ Πάσχα τοῦ 1909, *Ποντιακὴ Ἑστία Α'* (1950), σ. 548.

ἐλαττώθηκε· ἔτσι ὁ σύλλογος «Ξενοφών» ἀποφάσισε νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν ἀνάμιξή του μὲ τὴ λέσχη¹⁴⁶.

Ἀπὸ τὰ παλαιότερα καὶ μακροβιότερα σωματεῖα τοῦ Πόντου ὑπῆρξε ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης». Ὁ μητροπολίτης Χρῦσανθος (Φιλιππίδης) ἀνάγει τὴν ἀρχή της στὸ 1830¹⁴⁷. Σύμφωνα μὲ ἄλλη ἐκδοχή, διαδέχθηκε τὴ λεγόμενη «Πολιτικὴ Κάσσα» (1819-1845), δημιουργημὰ τῆς κοινότη-
τας γιὰ ν' ἀνακουφίσει τοὺς ἀπορότερους πολίτες ἀπὸ τὸ βάρος τῆς φο-
ρολογίας¹⁴⁸.

Ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» φέρεται ὅτι συστήθηκε τὸ 1868 στὴν Τραπεζοῦντα¹⁴⁹. Ἀσφαλῶς πρόκειται γιὰ ἀνασύσταση τῆς παλαιότερης ὁμώνυμης ἀδελφότητος. Γιὰ τὴν ἐπανιδρυμένη ἀδελφότητα ὑπάρχουν ἀρ-
κετὲς μαρτυρίες στὸ περιοδικὸ *Εὐξείνιος Πόντος* Τραπεζοῦντας. Κατὰ τὴν
πρῶτη δεκαετία τῆς ἐπαναλειτουργίας της ἐργάσθηκε ἱκανοποιητικά,
ἀφοῦ μπόρεσε νὰ ἀποκομίσει σεβαστὸ περισσεύμα (800 λίρες). Τὸ ποσὸ
αὐτὸ ἀποφάσισε νὰ τὸ διαθέσει γιὰ τὴν ἀγορὰ κτηρίου, τὸ ὁποῖο, χρησι-
μοποιούμενο ὡς λέσχη, θὰ τῆς ἀπέφερε κέρδη. Ἐτσι θὰ μπορούσε εὐχε-
ρέστερα νὰ ἐπιτελέσει τὸ φιλανθρωπικὸ της ἔργο. Ἐπειδὴ ὁμως τὸ διαθέ-
σιμο ποσὸ δὲν ἦταν ἀρκετὸ, δανείσθηκε, μὲ ἔντοκο δάνειο, ἀπὸ τὴν «Συν-
εραριστικὴν Ἀδελφότητα» 380 περίπου λίρες. Ἐπὶ μία πενταετία ὁμως,
γιὰ διάφορους λόγους, ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» περιέπεσε σὲ ἀπρα-
ξία καὶ σχεδὸν διαλύθηκε. Ἡ κύρια αἰτία τῆς διαλύσεώς της ἦταν ὅτι τὸ

146. *Εὐξείνιος Πόντος* Α' (1880), σσ. 371-372, καὶ *Αὐτ.*, Β' (1881), σσ. 284-285.

147. Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος Χρῦσανθος, *ἑ.δ.*, σ. 747.— Γιὰ τὸν μητροπολίτη Χρῦ-
σανθο, βλ. Ἀ. Ἀ. Παπαδόπουλος, «Χρῦσανθος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ὁ ἀπὸ Τραπεζοῦν-
τος (1881-1949)», *Ἀρχεῖον Πόντου* 14 (1949), σσ. 209-234.

148. «Ἡ Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» Τραπεζοῦντος, *Ποντιακὴ Ἑστία* Β' (1951), σ. 786. Γιὰ
τὴν «Πολιτικὴ Κάσσα», βλ. Π. Τριανταφύλλου, «Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ «Προλεγόμενα»
(Φυγάδες 1870). Ἡ Πολιτικὴ Κάσσα ...», *Ποντιακὴ Ἑστία* Β' (1951), σσ. 787-788. Ὁδ. Λαμ-
ψίδης, «Ἡ Τουρκοκρατία στὸν Μικρασιατικὸ Πόντο», *Ἀρχεῖον Πόντου* 34 (1977-1978), σσ.
74-75. Διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν «Πολιτικὴ Κάσσα» πρέπει νὰ εἶναι ἡ «Πτωχικὴ Κάσσα», στὴν
ὁποία οἱ κάτοικοι συνεισέφεραν χρήματα καὶ εἶδη γιὰ τοὺς ἀπορους συμπολίτες τους. Ἡ
«Πτωχικὴ Κάσσα» γρήγορα διαλύθηκε. Τὸ ποσὸ ποὺ ἀπόμεινε μετὰ τὴ διάλυσή της δαπα-
νήθηκε γιὰ τὴν ἀγορὰ καταστήματος ποὺ περιήλθε στὴν ἰδιοκτησία τῶν ἐκπαιδευτηρίων,
Εὐξείνιος Πόντος Α' (1880), σ. 369.

149. *Κανονισμὸς τῆς ἐν Τραπεζοῦντι Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος*. Τύποις Ἀνέστη Κωνσταντι-
νίδου, 1903, σ. 19, ἀρθρ. 50. Στὸ πρόσθιο ἐξώφυλλο σφραγίδα ἐλλειψοειδῆς: στὴν περιφέ-
ρεια «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης», στὸ ἐσωτερικὸ «Ἐν Τραπεζοῦντι 1868». (Ὁ Κανονισμὸς
ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Ἄννας Θεοφυλάκτου). Πρβλ. καὶ κώδ. ΓΑΚ, Τ.Α. 487, ὁ ὁποῖος ἐπι-
γράφεται: «Κατάλογος τῶν μελῶν συνδρομητῶν καὶ ἐλεούτων κυρίων καὶ κυριῶν εἰς τὴν
Φιλόπτωχον Ἀδελφότητα τῆς ἐνορίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου», (1868-1877).

είσοδημα πού τῆς ἀπέφερε ἡ λέσχη μὲ δυσκολία κάλυπτε τοὺς τόκους τοῦ χρέους τῆς πρὸς τὴν «Συνερανιστικὴν Ἀδελφότητα». Μὲ τὴ ζημία αὐτὴ δὲν ἦταν δυνατό νὰ ἐξακολουθήσει τὴ φιланθρωπιστικὴ τῆς δράση ¹⁵⁰. Τὸ κτήριο πού λειτουργοῦσε ὡς λέσχη καὶ ἀποτελοῦσε τὴ μοναδικὴ περιουσία τῆς ἀδελφότητος περιήλθε τὸ 1878 στὴν «Συνερανιστικὴν Ἀδελφότητα» ἔναντι τοῦ χρέους τῆς πρὸς αὐτήν. Ὁ μητροπολίτης Τραπεζοῦντας Γρηγόριος Β' κατέβαλε προσπάθειες γιὰ τὴν ἀναβίωσή τῆς· διορίσθηκε ἀπὸ τὴ δημογεροντία εἰδικὴ ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ προωθήσει τὴν ἐγγραφὴ νέων μελῶν ¹⁵¹. Ἀποφασίσθηκε νὰ ἐκλεγοῦν ὡς ἐπίτροποι ἐκπρόσωποι ἐνοριῶν γιὰ τὴ συλλογὴ ἐράνων ¹⁵². Κάτοχοι μετοχῶν τῆς Συνερανιστικῆς (Γεώργιος Χατζη-Ἐλευθεριάδης, Χατζη-Πάνος Σουλιάδης, Παναγιώτης Ἀκριτίδης, Ἡλίας Κωνσταντινίδης, Χατζη-Δημήτριος Κωνσταντινῶφ καὶ Λάζαρος Ἐφραιμίδης) δώρισαν στὴ Φιλόπτωχο διάφορα ποσά, μὲ τὰ ὁποῖα ἐλαττώθηκε τὸ χρέος τῆς πρὸς τὴν Συνερανιστικὴ. Κύρια ἐπιδίωξη ἦταν ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ κτηρίου τῆς λέσχης ἀπὸ τὴν κυριότητα τῆς Συνερανιστικῆς ¹⁵³. Δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν τελικὰ ἐπιτεύχθηκε τοῦτο. Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι ἡ Φιλόπτωχος ἐπέζησε καὶ συντόνισε τὴ δράση τῆς μὲ τίς μεγάλες συμφορὰς τοῦ Πόντου. Στὸ διάστημα τῆς ἐπιδημίας τῆς χολέρας, πού ἐπληξε κυρίως τὴν Τραπεζοῦντα (1910), βοήθησε τοὺς πτωχότερους συμπολίτες, διέθεσε σημαντικὸ ποσὸ ἀπὸ τὸ ἀποθεματικὸ τῆς κεφάλαιο καὶ μερίμνησε γιὰ τὴ νοσηλεία ἀπόρων καὶ ἐγκαταλελειμμένων ἀσθενῶν ¹⁵⁴. Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς στράφηκε καὶ πρὸς τοὺς ἀλλοεθνεῖς συμπολίτες, μουσουλμάνους καὶ ἰδίως Ἀρμένιους· μὲ ἐπὶ κεφαλῇς τὸν μητροπολίτη Χρῦσανθο, ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» κατέβαλε ἀπεγνωσμένες προσπάθειες γιὰ νὰ περισώσει ἀπὸ τὴν ἀνελέητη καταδίωξη καὶ σφαγὴ τῶν Ἀρμενίων τουλάχιστον τὰ ἀνήλικα παιδιὰ ¹⁵⁵.

Φιλανθρωπικὴ, ἀλλὰ κυρίως φιλεκπαιδευτικὴ, ὑπῆρξε ἡ δραστηριότητα τριῶν σωματείων πού συστήθηκαν στὴν Τραπεζοῦντα ἀπὸ ἀποδήμους. 1) Ἡ «Ἀδελφότης Ἀργυρουπολιτῶν» ἰδρύθηκε τὸ 1865 ἀπὸ πατριῶτες

150. *Εὔξεινος Πόντος* Α' (1880), σ. 449.

151. *Εὔξεινος Πόντος* Α' (1880), σσ. 369-370.

152. *Εὔξεινος Πόντος* Β' (1881), σσ. 285, 320.

153. *Εὔξεινος Πόντος* Β' (1882), σσ. 383-384.

154. *Ξενοφάνης* 7 (1910), σ. 396.

155. *Ποντιακὴ Ἑστία* Β' (1951), σ. 786. *Αὐτ.*, φωτογραφία τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου (1915) καὶ ὀνόματα μελῶν του. Βλ. καὶ Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος Χρῦσανθος, *ἑ.ἀ.*, σσ. 748-749.

πού είχαν σκοπό τη διάδοση της παιδείας στη γενέτειρά τους 'Αργυρούπολη –άλλοτε πόλη ἀκμάζουσα με τὸν μεταλλευτικό της πλοῦτο– καὶ στὴ γειτονικὴ ἐπαρχία Χαλδίας καὶ Χερσιάνων. Ὡς τὸ 1870 ἐνίσχυσε σχολεῖα ποὺ λειτουργοῦσαν ἄτακτα καὶ «ἐκ διαλειμμάτων», ἐνεκα ἐλλείψεως πόρων. Ἡ κοινότητα Ἀργυρουπόλεως, μετὰ τὴ θερμὴ συμπαράστασιν τῆς ἀδελφότητος τῶν Ἀργυρουπολιτῶν, συνεισέφερε ποσὰ γιὰ τὰ ἐκπαιδευτήρια· ἀγόρασε προσοδοφόρα κτήματα καὶ διέθεσε πόρους προερχομένους ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν (ἐνοίκια, πώλησιν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν ἱερῶν σκευῶν) γιὰ τὰ σχολεῖα. Τὸ 1873 ἡ Ἀργυρούπολις εἶχε ἀποκτήσει τὸ πρῶτον τῆς παρθενωγαγεῖο. Ἐνεκα ὅμως τοῦ πλήθους τῶν μαθητῶν καὶ τῆς ἐλλείψεως χώρου γιὰ τὴ λειτουργίαν τῶν σχολείων, ὑπῆρξε ἀνάγκη νὰ ἐπαυξηθῶν οἱ ἀνάλογες ἐπιχορηγήσεις. Γιὰ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ διαθέσιμου ποσοῦ γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, ἡ ἀδελφότης καὶ ὁ ἅγιος Χαλδίας Γερβάσιος (Σουμελίδης) ἀπευθύνθησαν στὸν ΕΦΣΚ¹⁵⁶. Ὁ μεγάλος σύλλογος τῆς Κωνσταντινουπόλεως προέβαλε τὴν ἀδελφότητα «ὡς ἐν ἐκ τῶν τελειοτέρων προτύπων ἑλληνικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ σωματείου»¹⁵⁷. Τὸ 1905 ἡ ἀδελφότητα ἐξακολούθησε νὰ λειτουργεῖ. Τὸ ἔτος αὐτὸ ἀναφέρεται ὅτι ἀπέστειλε ὑπότροφον τῆς στὸ διδασκαλεῖο τῶν Ἀθηνῶν¹⁵⁸.

2) Ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Κρωμαίων» (1869) προσέφερε ἐπιχορηγήσεις στὰ σχολεῖα τῆς Κρώμας καὶ ἐπέζησε ὥς τὸ 1922. Μετὰ τὸ ξερριζῶμα, ἐπανασυστήθηκε τὸ 1964 στὴν Καλαμαριά Θεσσαλονίκης¹⁵⁹.

3) Ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Σουρμενιτῶν» εἶχε σκοπὸ τὴν ἐξέυρεσιν διαρκῶν πόρων γιὰ τὴ διατήρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου Σουρμενίων, ὥστε ν' ἀπαλλαγῶν οἱ κάτοικοι ἀπὸ τὴν ἀναγκαστικὴν ἐτήσια ὑπὲρ τῶν σχολείων εἰσφορά. Δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ὁ σκοπὸς αὐτὸς πραγματοποιήθηκε¹⁶⁰.

Ἀπὸ τὰ πιὸ γνωστὰ γιὰ τὴ δραστηριότητά τους σωματεῖα τῆς Τραπεζούντας ὑπῆρξε ἡ «Ἀδελφότης Κυριῶν Μέρμινα» (1904), πρῶτον γυναι-

156. ΕΦΣΚ Θ', 1874-75 (1875), σσ. 188-191, καὶ Ποντιακὴ Ἑστία ΙΓ' (1962), σσ. 6860-6864.

157. ΕΦΣΚ ΙΑ', 1876-77 (1878), σσ. 215-216.

158. Πρβλ. ΒΕΑΑ, κῶδ. ΛΒ, 16-9-1905, σ. 289.

159. Ξενοφάνης 5 (1907), σσ. 347-348. Ποντιακὴ Ἑστία, περ. Β', τεύχος 5, Σεπτ.-Ὀκτώβρ. (1975), σ. 15. Βλ. καὶ Τὰ ἑκατοντάχρονα τῆς ἀδελφότητος Κρωμαίων, ἐτήσιον λεύκωμα. Ἐπερὶ Μονὴ Παναγίας Σουμελά. Ἡμερολόγιον 1969-1970, σ. 118.

160. Ἀβραὰμ Παπαδόπουλος, Στατιστικὴ τῆς ἐπαρχίας τῶν Σουρμενίων ... Ἐν Ἀθήναις 1882, σσ. 26-27.

κείο σωματείο του Πόντου, στην ίδρυση του οποίου πρωτοστάτησε ο μητροπολίτης Τραπεζούντας Κωνστάντιος (Καρατζόπουλος). Ο 'Αντ. Χ. Τερζόπουλος έδωσε λεπτομερειακά στοιχεία για τη δράση και λειτουργία της αδελφότητας, τόσο στην Τραπεζούντα όσο και μετέπειτα στη Θεσσαλονίκη¹⁶¹. Σύμφωνα με τον κανονισμό, σκοπός της ήταν «ή διά παροχής εργασίας ύλική ύποστήριξης των δεομένων προστασίας και άρωγής Έλληνηδων»¹⁶². Για τον σκοπό αυτό εργάσθηκαν τακτικά μέλη και έξω από την Τραπεζούντα, κυρίως σε διάφορες ποντιακές πόλεις^{162α}.

Το πρώτο διοικητικό συμβούλιο για την τετραετία 1904-1908 είχε πρόεδρο τη Δόμνη Γ. Καπαγιαννίδου, αντιπρόεδρο την 'Αφροδίτη Α. 'Εφραιμίδου και γραμματέα τη Σοφ. Ν. Γραμματικοπούλου¹⁶³. Από τον πρώτο χρόνο της συστάσεώς της ή «Μέριμνα» δημιούργησε τμήματα: «1) Κοπτικής-ραπτικής και 2) έργοχειρών κεντημάτων». Οι μαθήτριες εργάζονταν με τη βοήθεια διδασκαλισσών και με την επίβλεψη κυριών, μελών του διοικητικού συμβουλίου· παράλληλα με την επιτελούμενη εργασία στο εργαστήριο, παρακολουθούσαν και επιμορφωτικά μαθήματα. Πόροι της αδελφότητας ήταν τα προϊόντα της εργασίας των μαθητριών, τακτικές αλλά κυρίως έκτακτες εισφορές, και κληροδοτήματα.

Η «Μέριμνα» τον Αύγουστο του 1917 συνέβαλε στην περίθαλψη και μεταφορά Έλλήνων προσφύγων από τα τουρκοκρατούμενα Κοτύωρα στη ρωσοκρατούμενη Τραπεζούντα. Μετά την άνακωχή του 1918, φρόντισε να χορηγηθεί στο άρμενικό όρφανοτροφείο ποσό προερχόμενο από άμερικανική φιλανθρωπική επιτροπή. Μετά την καταστροφή, ή αδελφότητα άναβίωσε τό 1923 στη Θεσσαλονίκη¹⁶⁴.

161. 'Αντ. Χ. Τερζόπουλος, «Η αδελφότης των κυριών Τραπεζούντος 'Η Μέριμνα'». 'Αρχείον Πόντου 31 (1971-1972), σσ. 370-393. Στις σσ. 384-390, ανάπτυωση του πρώτου κανονισμού της αδελφότητας (1904).

162. 'Αντ. Χ. Τερζόπουλος, «Η αδελφότης των κυριών ...», σ. 385.

162α. *Λογοδοσία του συμβουλίου της έν Τραπεζούντι αδελφότητος των κυριών Μεριμνης...* 'Εκ του τυπολιθογραφείου Σεράση, 1908, σσ. 25-29. Βλ. και 'Εκθεσις των πεπραγμένων της έν Τραπεζούντι αδελφότητος των κυριών Μεριμνης. 'Από της 1ης Σεπτεμβρίου 1910 μέχρι της 31ης Αύγουστου 1911. 'Εκ του τυπολιθογραφείου Σεράση. 'Εν Τραπεζούντι 1912, σσ. 24, 30-32 (και τα δύο έντυπα από τό άρχείο κ. 'Αννας Θεοφυλάκτου). 'Αντ. Χ. Τερζόπουλος, «Η αδελφότης των κυριών...», σ. 392.

163. *Λογοδοσία... Μεριμνης*, σσ. 9-10, όπου τα λοιπά όνόματα των διοικητικών συμβούλων. 'Αντ. Χ. Τερζόπουλος, «Η αδελφότης των κυριών...», σ. 372. Στη νέα σύνθεση του συμβουλίου, τό 1908, εκλέχθηκε πρόεδρος ή 'Ελένη Κ. Θεοφυλάκτου, τό 1911 ή Ειρήνη Π. 'Ακρίτα και τό 1912 ή Δόμνη Γ. Καπαγιαννίδου, βλ. *Λογοδοσία... Μεριμνης*, σ. 19, 'Εκθεσις... Μεριμνης, σ. 21, 'Αντ. Χ. Τερζόπουλος, «Η αδελφότης των κυριών...», σ. 373.

164. 'Αντ. Χ. Τερζόπουλος «Η αδελφότης των κυριών...», σσ. 374-378.- Φωτογραφίες

Ὁ κλῆρος διοργάνωσε καὶ τὴ δική του ἀδελφότητα. Ἐπὶ μητροπολίτου Κωνσταντίου ἡ «Μέριμνα τοῦ κλήρου» συνέβαλε στὴν ἰδρυση ἱερατικῆς σχολῆς τὸ 1872 στὴ μονὴ Θεοσκεπάζστου. Σὲ συνεργασία μὲ τὴν «Ἐπὶ τῶν ἔξω σχολείων Ἐπιτροπὴ», συνέταξε τὸν κανονισμό τῆς ἱερατικῆς σχολῆς, τὸν ὁποῖο ἀπέστειλε γιὰ νὰ τὸν ἐγκρίνει ἡ «Πατριαρχικὴ Κεντρικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιτροπὴ»¹⁶⁵. Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν δύο ἀδελφοτήτων γιὰ τὴν ἱερατικὴ σχολὴ ἀμβλύθηκε κατὰ τὸν τελευταῖο χρόνο τῆς ποιμαντορίας τοῦ Κωνσταντίου (1875), ὅταν ὁ ἄλλοτε δραστήριος ἱεράρχης, λόγῳ βαθυτάτου γήρατος, ἀδυνατοῦσε νὰ στηρίξει μὲ τίς δυνάμεις καὶ τὸ κύρος του τὴ σχολή¹⁶⁶.

Ἰδιαίτερο εἶδος σωματικῶν ὁργανώσεων ἀποτελοῦν οἱ μετοχικὲς ἑταιρίες τῆς Τραπεζοῦντας. Ἐπισημαίνομε τὴν ὑπαρξὴ δύο μικτῶν μετοχικῶν ἑταιριῶν, μὲ μέλη δηλαδὴ καὶ ἄλλοεθνεῖς· ἡ πρώτη, ἑταιρία πιστωτικὴ, στὴν ὁποία συμμετεῖχαν, ἐκτὸς ἀπὸ Ἕλληνες, Ὁθωμανοὶ καὶ Ἀρμένιοι, λειτούργησε μερικὰ χρόνια καὶ διαλύθηκε περίπου τὸ 1875· οἱ μέτοχοι ἔλαβαν τὰ ποσὰ ποὺ εἶχαν διαθέσει, χωρὶς κανένα κέρδος. Παρόμοια ἦταν ἡ τύχη καὶ τῆς δεύτερης βραχύβιας μετοχικῆς ἑταιρίας, μὲ μέλη κυρίως Ὁθωμανούς. Ἡ ἀποτυχία τους, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ὀφείλεται καὶ στὴν ἀνικανότητα τῶν διευθυντῶν ἢ διαχειριστῶν τους. Ἀντίθετα, ἡ Μετοχικὴ Ἐταιρία τῶν Ραπτῶν, ποὺ ἰδρύθηκε ἀπὸ Ἕλληνες καὶ Ἀρμένιους, μὲ διαχειριστὴ τὸν διδάσκαλο τοῦ «Ἑλληνικοῦ Φροντιστηρίου» Σ. Ε. Περσεΐδη, μὲ τὴν αὔξησιν τῶν κεφαλαίων της μπόρεσε νὰ διευρύνει τίς ἐργασίες της καὶ νὰ ἀποβεῖ ἐπωφελῆς ὄχι μόνο στοὺς μετόχους της, ἀλλὰ καὶ στὸν κοινωνικὸ βίον. Τὸ παράδειγμά της φιλοδόξησε νὰ ἀκολουθήσει καὶ ἡ Μετοχικὴ Ἐταιρία τῶν Ὑποδηματοποιῶν (1880), μὲ διαχειριστὴ τὸν Ἱ. Γ. Γιαννηκαπάνη¹⁶⁷.

Ἡ «Συνεραπιστικὴ Ἀδελφότης» λειτούργησε καὶ ὡς μετοχικὴ ἑταιρία, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀγαθοεργὸ σωματεῖο. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὠφέλεια τῶν μετόχων της, μὲ τὸν τοκισμὸ τῶν κεφαλαίων της ἀπέβλεπε σὲ ἔργα εὐποιίας. Καθένας ἀπὸ τοὺς μετόχους κατέβαλλε εἰδικὰ γιὰ φιланθρωπικοὺς σκοποὺς ἰδιαίτερες μετοχές. Ἡ ἀδελφότητα εἶχε συστηθεῖ ἀπὸ 12 ἀπὸ τοὺς πλέον εὐπόληπτους καὶ εὐπορους πολίτες, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ ἓνα διάστημα συνε-

πρωτεργατῶν καὶ ἐργοχειρῶν τῆς τραπεζοῦντικῆς «Μέριμνας», βλ. *Ποντιακὴ Ἠχώ*, τεύχ. 18, Ἰανουάρ. - Φεβρ. - Μάρτ. 1985, σσ. 27-31.

165. Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος Χρύσανθος, *ἑ.δ.*, σσ. 631-632.

166. Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος Χρύσανθος, *ἑ.δ.*, σ. 635.

167. *Εὐξεινος Πόντος Α'* (1880), σσ. 354-355. Πρβλ. καὶ Ἀντ. Τερζόπουλος, *Ποντιακὴ Στοά* ..., σ. 288, καὶ *Ποντιακὴ Ἑστία*, περ. Β', Η' (1982), σσ. 24-25.

γάσθηκαν άρμονικά· ή διαφωνία των μελών της προκάλεσε και τη μερική διάλυσή της. Οί μέτοχοι άπέσυραν τότε τις μετοχές τους με τά κέρδη. Τό 1880 έξακολουθοϋσε νά ύφίσταται «ώς διαχειριστής» των χρημάτων που είχαν άπομείνει και προορίζονταν για κοινωφελεΐς σκοπούς. Τά χρήματα αυτά τά είχε δανείσει με τόκο στη «Φιλόπτωχον 'Αδελφότητα» για την άποπεράτωση του κτηρίου της που χρησίμευε ως λέσχη. 'Επειδή όμως ή Φιλόπτωχος άδυνατούσε νά πληρώσει τόν τόκο, τό κτήριο, κατά την συμφωνία, περιήλθε στην κατοχή της «Συνεραριστικής 'Αδελφότητας»¹⁶⁸.

'Υπήρξαν σωματεία στην Τραπεζούντα πού, έκτός από τόν πολιτιστικό και έπιμορφωτικό τους σκοπό, απέβλεπαν και στη διάδοση της γυμναστικής. 'Η «'Αδελφότης των φιλομαθών νέων Πρόοδος» (1882) ιδρύθηκε για νά βοηθήσει τούς νέους και ιδίως τούς άποφοίτους του Φροντιστηρίου νά εύρουν τις γνώσεις τους, παράλληλα δέ με τη μάθηση νά φροντίσουν και την άσκηση του σώματος με την ίδρυση γυμναστηρίου. Πρώτος πρόεδρος υπήρξε ό 'Α. Ν. 'Ιεροκλής¹⁶⁹. Δυστυχώς δέν ύπάρχουν άλλα στοιχεία για τη δράση της άδελφότητας.

'Ο «'Ελληνικός Σύλλογος Προμηθεΰς» ιδρύθηκε τό 1908, με πρωτεργάτη και πρώτο πρόεδρο τόν 'Α. Ν. 'Ιεροκλή¹⁷⁰. 'Αναγγέλλοντας την ίδρυσή του στην «'Ανατολή» της 'Αθήνας γράφει: «Σκοπός του συλλόγου ήμών είναι ή δι' ιδρύσεως γυμναστηρίου διάδοσις της γυμναστικής παρ' ήμιν και ή διά καταρτισμού άναγνωστηρίου και έντευκτηρίου και διά δι-οργανώσεως δημοσίων διαλέξεων πνευματική άνάπτυξις των μελών αυτού», ζητεί δέ από την «'Ανατολή» νά ένεργήσεί ώστε νά άποσταλεί από την έλληνική κυβέρνηση κατάλληλος γυμναστής, μόνο για μία τριμηνία, λόγω οικονομικής άδυναμίας του συλλόγου νά καταρτίσει τό γυμναστήριό του¹⁷¹. Διοργάνωνε δημόσιες διαλέξεις και μαθήματα από έντόπιους ή παρeπίδημους στην πόλη λογίους¹⁷². Τά θέματα των διαλέξεων ποικίλα: «Περί της σχολικής γυμναστικής», από τόν Στυλ. Γ. Σπεράντσα, «Περί εκκλησιαστικής μουσικής», από τόν Τριαντάφυλλο Γεωργιάδη, «Περί καλλιτεχνίας, των ελληνικών ρυθμών και περί Παρθενώνος», από τόν Δ.

168. *Εύξεινος Πόντος* Α' (1880), σσ. 355-356.

169. *Εύξεινος Πόντος* Β' (1882), σσ. 357-360, όπου Λόγος του προέδρου κατά την εγκαθίδρυση των άρχων της άδελφότητας.

170. *Ποντιακή 'Εστία* Α' (1950), σ. 611, όπου και φωτογραφία του.

171. 'Α. 'Ιεροκλής, πρόεδρος, και 'Α. Δ. Παπακυριάκος, γεν. γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕ.Ι.Α*, ΙΒ 122, 20-9-1908.

172. Πρβλ. *Ξενοφάνης* 6(1909), σσ. 39-40.

Α. Φυλλίζη¹⁷³, «Περὶ τοῦ ποταμοῦ Πηξίτου ὡς κινητηρίου δυνάμεως δυναμένης νὰ παραγάγῃ ἠλεκτρισμόν», ἀπὸ τὸν Θεοφύλακτο Π. Θεοφύλακτο¹⁷⁴, «Περὶ τῆς ἱατρικῆς ἐν τοῖς ναοῖς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων», ἀπὸ τὸν Μ. Γαληνό¹⁷⁵, κ.ἄ.

Μετὰ τὴ ρωσικὴ εἰσβολὴ στὴν Τραπεζοῦντα τὸ 1916, ἰδρύθηκε ἀπὸ νέους ἡ «Ἑλληνικὴ Ἐθνικὴ Ἐνωσις». Μέσα στὸ ἐντευκτήριο τῆς Ἐνώσεως κυοφορήθηκε ἡ ιδέα τῆς συστάσεως γυμναστικοῦ συλλόγου. Ἐνας ἀπὸ τοὺς νέους ποὺ σύχναζαν ἐκεῖ, ὁ Ἀλκιβιάδης Σιδηρόπουλος, φορολογικὸς τότε ὑπάλληλος τοῦ δήμου Τραπεζοῦντας, βοήθησε ὥστε νὰ ἐξασφαλισθεῖ χῶρος κατάλληλος γιὰ γυμναστήριο· ἔτσι συστάθηκε ὁ «Γυμναστικὸς Σύλλογος Ἀκρίτας», μὲ πρῶτο πρόεδρο τὸν Θ. Π. Θεοφύλακτο. Ὡς γυμναστικὸς σύλλογος ὑπῆρξε βραχύβιος· λειτούργησε ὡς τὶς ἀρχὲς Δεκεμβρίου τοῦ 1917, ὅταν μὲ τὴ διάλυση τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ κατοχῆς ἐπικράτησαν οἱ μπολσεβίκοι στὴν Τραπεζοῦντα. Τότε τὸ γυμναστήριο ἀχρηστεύθηκε, γιατί ἐγκαταστάθηκαν σ' αὐτὸ οἱ ἐναπομείναντες Ρῶσοι στρατιῶτες. Τὴν ἴδια ἐποχὴ Τούρκοι ἀντάρτες ἐφθασαν στὰ πρόθυρα τῆς Τραπεζοῦντας. Στὴν ἄμυνα ποὺ προέβαλαν οἱ Ἕλληνες κατὰ τῶν Τούρκων ἔλαβαν μέρος μέλη τοῦ «Ἀκρίτα» ποὺ ἀνέλαβαν τὴν ὑπεράσπιση τοῦ ὄχυροῦ τοῦ Μιθρίου, ὅπου καὶ ἐγίνε ἡ στρατιωτικὴ τους ἐκπαίδευση. Μετὰ τὴ σύναψη συμφωνίας μὲ τὸν Τούρκο διοικητὴ, ἐγκαταλείφθηκε ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ «Ἀκρίτα» τὸ φρούριο τοῦ Μιθρίου. Μὲ τὴν καταστροφὴ τῆς Τραπεζοῦντας ὁ σύλλογος διαλύθηκε καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ μέλη του κατέφυγαν στὴ Ρωσίᾳ¹⁷⁶.

Γέννημα τῶν περιστάσεων ὑπῆρξε ἡ ἱδρυση τῆς «Ἐπιτροπῆς τῶν Προσφύγων». Λειτουργήσε, μετὰ τὴν εἰσοδο τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ στὴν Τραπεζοῦντα τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1916, ὡς ἀγαθοεργὸ σωματεῖο ὑπὸ τὴν προεδρίᾳ τοῦ μητροπολίτη Χρυσάνθου. Μὲ δαπάνες τῆς συντήρησε ἐπὶ ἓνα χρόνον τὸ ὄρφανοτροφεῖο ποὺ περισυνέλεξε καὶ περιέθαλψε τὰ παιδιὰ τῶν σφαγιασθέντων Ἀρμενίων¹⁷⁷.

173. Ξενοφάνης 6 (1909), σ. 228.

174. Ξενοφάνης 6 (1909), σ. 607.

175. Ξενοφάνης 6 (1909), σ. 185.

176. Α. Κ. Σιδηρόπουλος, «Ὁ Γυμναστικὸς Σύλλογος "Ἀκρίτας" τῆς Τραπεζοῦντας», *Ἀρχεῖον Πόντου* 29 (1968-69), σσ. 369-373.— Ὁ «Ἀκρίτας» λειτούργησε καὶ ὡς καλλιτεχνικὸ σωματεῖο, πρβλ. *Ποντιακὴ Ἑστία*, περ. Β', τεῦχος 2, Μάρτ.-Ἀπρίλ. 1975, σ. 53 (ἀπὸ τὴν ἐφ. Ἐποχὴ Τραπεζοῦντας, 12 Μαρτ. 1919).

177. Λογοδοσίᾳ τῆς ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῆς Α.Σ. τοῦ μητροπολίτου ἡμῶν Κ.Κ. Χρυσάνθου Ἐπιτροπῆς τῶν προσφύγων γενομένη τῇ 23 Ἰανουαρίου 1919, ἐν Τραπεζοῦντι. Τύποις Γεωργίου Μι-

Ἄμισός (Σαμψούντα).

Σημαντική εἶναι ἡ συλλογικὴ δράση καὶ στὴν Ἄμισό, τὸ μεγαλύτερο ἐμπορικὸ κέντρο τοῦ Πόντου μετὰ τὴν Τραπεζούντα.

Ἡ «Φιλόμουσος Ἀδελφότης Πρόδοδος» ἰδρύθηκε τὸ 1887, μὲ σκοπὸ γενικὰ τὴν προαγωγὴ τῶν γραμμάτων. Πρώτος πρόεδρος τῆς ὁ Θεόδ. Ἰ. Ἀρζόγλου, μὲ γενικὸ γραμματέα τὸν Κ. Ε. Κωνσταντινίδη, Ἀλεξανδρέα¹⁷⁸. Τὸ 1891 ἡ ἴδια ἀδελφότητα, ὡς «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Πρόδοδος», ἀνήγγειλε στὸν Τύπο: α) τὴ νέα σύσταση τοῦ διοικητικοῦ τῆς συμβουλίου, μὲ πρόεδρο πάλι τὸν Θεόδ. Ἰ. Ἀρζόγλου καὶ γενικὸ γραμματέα τὸν Ἡ. Μειλιχιάδη, καὶ β) τὴν ἐναρξὴ ἀνεγέρσεως μεγάλου θεάτρου καὶ αἵθουσας συνεδριάσεων σὲ οἰκόπεδο ποῦ παραχωρήθηκε ἀπὸ τὴν κοινότητα¹⁷⁹.

Τὸ 1899 συστήθηκε ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ὁρθοδοξία». Εἶχε τὰς σκοπὸ νὰ βοηθεῖ τοὺς ἀπόρους ὀρθοδόξους τῆς κοινότητος, «νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου κατὰ τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας» καὶ τέλος νὰ σχηματίσῃ ἀποθεματικὸ κεφάλαιο γιὰ τὴν ἰδρυση νοσοκομείου¹⁸⁰. Γιὰ νὰ ἐπαινεῖ τοὺς πόρους τῆς, τὸ 1900 ἀνήγγειλε στὸ σύλλογο «Ἀνατολὴ» τῆς Ἀθήνας ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐκδώσῃ ἡμερολόγιο καὶ ζητοῦσε τὴ συνεργασία τῆς¹⁸¹. Τὸ ἡμερολόγιο ἐκδόθηκε καὶ εἶχε τὸν τίτλο: *Ἡχὼ τοῦ Πόντου. Ἡμερολόγιον εἰκονογραφημένον τῆς Φιλοπτύχου Ἀδελφότητος Ὁρθοδοξία Ἀμισοῦ. Ἔτος Α'.* Ἐν Ἀθήναις 1901. Δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ διάρκεια τῆς λειτουργίας τῆς ἀδελφότητος.

Μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ νεοτουρκικοῦ συντάγματος, συστήθηκε ὁ «Κεντρικὸς Ἐθνικὸς Σύλλογος Ὁ Περικλῆς». Κατὰ τὸν κανονισμό ποῦ

χαηλίδου, Ἐν Τραπεζούντῃ, σσ. 3 κ.ἐ. Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρύσανθος, ἔ.ἀ., σσ. 748, 764-765, 771.

178. *Κανονισμὸς τῆς ἐν Ἀμισῷ Φιλομούσου Ἀδελφότητος Πρόδοδος*. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1887. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Σ. Ἰ. Βουτυρά, σσ. 3, 19. Αὐτ., σ. 19 σφραγίδα: στὴν περιφέρεια «Ἡ ἐν Ἀμισῷ Φιλόμουσος Ἀδελφότης Πρόδοδος»· στὴ μέση εἰκόνα φάρου καὶ κάτω «1887». (Ὁ Κανονισμὸς ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Ἀννας Θεοφυλάκτου).

179. Ἐφ. *Νεολόγος*, ἀρ. 6461, 1/13 Φεβρ. 1891, σ. [2].

180. *Κανονισμὸς τῆς ἐν Ἀμισῷ Φιλοπτύχου Ἀδελφότητος Ὁρθοδοξίας* [στὰ ἑλληνικὰ καὶ στὰ καραμανλίδικα], 1899, σ. 3.

181. Θ. Ὁμηρίδης, πρόεδρος, Ἰορδ. Ἀδαμαντίδης, γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ*, ΙΑ 26, 22-12-1900. Αὐτ., σφραγίδα: στὴν περιφέρεια «Ἡ ἐν Ἀμισῷ Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ὁρθοδοξία», στὸ μέσο σταυρὸς πάνω ἀπὸ δάφνες καὶ κάτω: «Ἰδρυθεῖσα τῇ 1899». Βλ. καὶ *ΒΕΑΑ*, κώδ. Α, σ. 179, συνεδρ. 14 Μαΐου 1900.

ἀπέστειλε στην «Ἀνατολή», ἀποσκοπούσε α) Νά φρουρή διὰ παντὸς νομίμου μέσου τὰ ὑπὸ τοῦ συντάγματος τεθωρακισμένα καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων θεσμῶν ἡγγυημένα δίκαια καὶ συμφέροντα τοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἑλληνικοῦ κόσμου. β) Νά ἐπιδιώκῃ τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὁμογενοῦς στοιχείου καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς διὰ διαλέξεων, δι' ἀνακοινώσεων γυνῶν, δι' ἐκδόσεως ἰδίου περιοδικοῦ καὶ καταρτισμοῦ βιβλιοθήκης καὶ ἀναγνωστηρίου»¹⁸². Κατήρτισε πράγματι ἀναγνωστήριο καὶ ἐπιδίωξε τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς βιβλιοθήκης του¹⁸³. Τὸ 1916 οἱ Χρ. Συμβουλίδης καὶ Στ. Συμεωνίδης ἐξέδωκαν, ὡς ὄργανο τοῦ συλλόγου, τὸ *Φῶς*, ἐβδομαδιαία ἐφημερίδα¹⁸⁴.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ συστήθηκε καὶ ὁ «Πανευξείνιος Μουσικὸς Σύλλογος Ἀναγέννησις», ποὺ λειτούργησε καὶ ὡς ἀθλητικὸ σωματεῖο. Περιλάμβανε τμήμα φιλαρμονικῆς γιὰ τίς μουσικὲς τοῦ ἐκδηλώσεις καὶ παράλληλα προκήρυσσε ἀθλητικὸς ἀγῶνες¹⁸⁵. Μία ἀπὸ τίς ὥραιότερες ἐκδηλώσεις τοῦ συλλόγου ἦταν, τὸ Πάσχα τοῦ 1910, ἡ ἐπίσκεψη τῶν μελῶν του στὴν Τραπεζοῦντα, γιὰ ν' ἀπευθύνει χαιρετισμὸ καὶ σὲ ἄλλους ἀδελφοὺς συλλόγους. Πρόεδρος τότε ἦταν ὁ Θεόδ. Ἰ. Ἀρζόγλου καὶ ἀντιπρόεδρος ὁ Φ. Κουλιανίδης. Τὰ μέλη τῆς «Ἀναγεννήσεως» δεξιώθηκε μὲ ἐνθουσιασμὸ ὁ «Προμηθεὺς» τῆς Τραπεζοῦντας¹⁸⁶.

Μαρτυροῦνται ἀκόμα στὴν Ἀμισὸ τὰ ἀκόλουθα σωματεῖα: ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Κυριῶν», ἡ «Ἐμπορικὴ Λέσχη», ἡ ἀδελφότης «Πατριάρχης Φώτιος ὁ Ὁμολογητής», ὁ «Ὀρφεύς», ὁ «Ἀθλητικὸς Σύλλογος Ἀτλας», ὁ σύλλογος τῶν Οἰνόεων, ὁ σύλλογος τῶν Σινοπέων καὶ τὸ σωματεῖο τῶν καπνεργατῶν¹⁸⁷.

182. Ἀ. Ἀντωνιάδης πρόεδρος, γεν. γραμματέας Μιχαηλίδης, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ*, *ΙΑ* 98, 4-12-1908, σ. 2.

183. *Αὐτ.*, σ. 2. *Αὐτ.*, σ. 4, σφραγίδα: στὴν περιφέρεια «Κεντρικὸς Ἐθνικὸς Σύλλογος ὁ Περικλῆς ἐν Ἀμισῷ» στὸ κέντρο εἰκόνα τοῦ Περικλῆ με χρονολογία 1909.

184. Γ. Θ. Κανδηλάπτης Κάνις, «Ὁ Τύπος ἐν Πόντῳ», *Ποντιακὴ Στοά*, 1971. Ἐκδοσις Παμποντιακῆς Ἐνώσεως, Ἀθήναι, σ. 287.— Τὸ 1909, τὸ *Φῶς* εἶχε ἐκδοθεῖ ὡς ἐβδομαδιαῖο ἀνεξάρτητο φύλλο, Anthony A. M. Bryer, *ἔ.δ.*, σ. 187, σημ. 72. Πρβλ. καὶ Χρυσ. Μυρίδης, «Συμβολὴ εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ Πόντου». *Ἀρχεῖον Πόντου* 10 (1940), σ. 182.

185. *Ξενοφάνης* 6(1909), σ. 287. Περ. Ἀπ' Ὁλα Κωνσταντινουπόλεως, 10 Μαρτ. 1912, σ. 1167.

186. Περ. *Πόντος*, Μερζιφουν Α' (1910), σσ. 33-34. *Ποντιακὴ Ἑστία*, Β' (1951), σσ. 883-885, καὶ *Αὐτ.*, Ε' (1954), σ. 2659.

187. Ἀντώνιος Ἰ. Γαβριηλίδης, *Σελίδες ἐκ τῆς μαύρης ἐθνικῆς συμφορᾶς τοῦ Πόντου*. Ἐν Ἀθήναις 1924, σ. 197. Χρήστος Σαμουηλίδης, «Ἀμισὸς-Σαμψούντα», *Ἀρχεῖον Πόντου* 27 (1965), σ. 263. Ἰάκωβος Ἀ. Κουλοχέρης, *Ἡ Ἀμισὸς μὲ τίς μεσόγειες γειτονικὰς πόλεις τοῦ*

Ἑλληνικὸ Σχολεῖο Καδίκιοι Ἀμίου. (Φωτογραφικὸ Ἀρχεῖο Κ.Μ.Σ.).

Πάφρα.

Στην Πάφρα ιδρύθηκε και εργάστηκε το «Ἐπιμελητήριον Παλλάς», ἀπὸ τοὺς σπάνιους στὸν Πόντο καὶ τὴ Μικρὰ Ἀσία γυναικείους μορφωτικούς καὶ ἐκπολιτιστικούς συλλόγους· πρόεδρός του ἡ Ἄννα Ἀαρών¹⁸⁸.

Γιὰ τὴ φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα «Ἀκτίς», ποὺ εἶχε στὴν ἰδιοκτησία της προσοδοφόρα κτήματα, δὲν ὑπάρχουν δυστυχῶς περισσότερες πληροφορίες¹⁸⁹.

Κοτύωρα (Ὀρδοῦ, Ὀρτού).

Στὰ Κοτύωρα, τόσο οἱ ἐνέργειες τοῦ ἁγίου Νεοκαισαρείας, ὅσο καὶ ἡ φιλοτιμία τῶν κατοίκων, εἶχαν ἐξασφαλίσει τὴν κατὰ τὸ δυνατό εὐρυμνη λειτουργία τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς κοινότητος. Ἔτσι οἱ σύλλογοι ἀνέλαβαν ἐπιμορφωτικὴ δραστηριότητα.

Μέσα ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς ἑλληνικῆς εὐαγγελικῆς κοινότητος τῶν Κοτυώρων, τῆς πολυπληθέστερης καὶ πλέον ἀκμάζουσας σὲ ὅλη τὴν Τουρκία, ἀναπήδησε περὶ τὸ 1895 ὁ χριστιανικὸς σύλλογος τῶν νέων. Ἡ δραστηριότητά του, πνευματικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ, μὲ πρωτεργάτες τοὺς στυλοβάτες τῆς ἑλληνικῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας στὰ Κοτύωρα, τὸν γιατρὸ Χαρ. Σιδηρόπουλο καὶ τὸν ἱερέα Παντελεῖ Φιλαδελφέα, διήρκεσε ὡς τὸ τέλος τοῦ 1916¹⁹⁰. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ σωματειακὴ δράση τῶν Εὐαγγελικῶν, συστήθηκαν καὶ ἄλλοι σύλλογοι, γιὰ τοὺς ὁποίους ὁμως οἱ πληροφορίες μας εἶναι ἀποσπασματικές.

Ὁ «Ἑλληνικὸς Σύλλογος Ἡ Ἀναγέννησις» (1909), μορφωτικὸς καὶ ἐκπολιτιστικὸς, καθὼς φαίνεται δίχως ἐπαρκεῖς πόρους, ζήτησε καὶ ἔλαβε ἀπὸ τὴν «Ἀνατολὴ» βιβλία γιὰ τὴ συγκρότηση τοῦ λαϊκοῦ τοῦ ἀναγνωστηρίου¹⁹¹.

δυτικοῦ Πόντου. Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 1974, σσ. 30, 33, 39. Στέλιος Γ. Ἀτακτίδης, «Ἀμυσὸς ἡ μαρτυρικὴ», *Ποντιακὴ Ἔστια*, περ. Β', Β' (1976), σσ. 211-213. Ἰωάννης Ἀ. Παυλίδης, *Σελίδες ἱστορίας αἵματος καὶ θυσίας Πόντου καὶ Μικρᾶς Ἀσίας...* Θεσσαλονίκη 1979, σ. 351.

188. Ξενοφάνης 6(1909), σ. 186.

189. Ἀ. Ἰ. Γαβριηλίδης. ἔ.ἀ., σ. 170.

190. Ἰωάν. Ἀγαπίδης, *Ἑλληνικαὶ Εὐαγγελικαὶ Κοινότητες τοῦ Πόντου*. Θεσσαλονίκη 1948, σσ. 30-33, ὅπου καὶ δνόματα προέδρων, συμβούλων καὶ δραστηρίων μελῶν τοῦ συλλόγου.

191. Ἰορδ. Π. Σουρμελῆς, πρόεδρος, Εὐκλ. Θρουμμουλόπουλος, γεν. γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ*, ΙΑ 232, 19-2-1910. Φ. Κουντζέρης, ἀντιπρόεδρος, Εὐκλ. Θρουμμουλόπουλος, γεν. γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ*, ΙΑ 234, 24-5-1910. Αὐτ., σφραγίδα κυκλική: ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω «Ἑλληνικὸς Σύλλογος Κοτυωριτῶν», παράσταση ἀναγεννώμενου φοίνικος, «1909 Ἡ Ἀναγέννησις».

Φιλαρμονική Καδίκιοι Ἀμισού. (Φωτογραφικὸ Ἀρχεῖο Κ.Μ.Σ.).

Ἀπὸ τὸν Ἰ. Δ. Σαλτση ἀναφέρονται καὶ τὰ ἀκόλουθα σωματεῖα Κοτυωρῶν, ποὺ λειτούργησαν μεταξὺ 1919-1920. 1) Ἡ βραχύβια «Λέσχη Κοτυωριτῶν», μὲ ἰδρυτὴ τὸν Χαρ. Σιδηρόπουλο. 2) Ὁ νεανικὸς σύλλογος «Νέα Ζωή» (1919), μὲ τμήμα ἐρασιτεχνικὸ, ποὺ παρουσίασε μερικὲς πολὺ ἐπιτυχεῖς παραστάσεις. 3) Οἱ συντεχνίεις ποὺ λειτούργησαν μὲ τὴν ὠθηση τοῦ μητροπολίτη Πολυκάρπου (Ψωμιάδου) καὶ τοῦ Θεμιστοκλῆ Παστιάδη καὶ 4) Ὁ μαθητικὸς σύλλογος ποὺ λειτουργοῦσε στὴν Ψωμιάδαιο σχολὴ μὲ πολυσχιδὴ δράση ¹⁹².

Οἶνόν (Οὔνγια).

Ἐπιμορφωτικὸ ἔργο κυρίως ἀνέλαβαν καὶ οἱ σύλλογοι στὴν Οἶνόν, μεγάλο λιμάνι τῆς Μαύρης Θάλασσας.

Ἡ κοινότητα, «βλέπουσα τὴν στασιμότητα καὶ τὴν ὀπισθοδρόμησιν καὶ συναισθανθεῖσα τὸ οἰκτρὸν τῆς ἀμαθείας αὐτῆς», μετὰ τὴν ἰδρυση παρθενωγωγείου τὸ 1874 μὲ τὴν προτροπὴ τοῦ μητροπολίτη Νεοκαισαρείας, προέβη στὴ σύσταση τῆς λέσχης «Ὁ Εὐαγγελισμὸς» (1875). Στὴ σύστασίν της συνετέλεσε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὑποκίνηση τοῦ μητροπολίτη, καὶ ἡ ἀποστολὴ ἐγκυκλίων ἀπὸ τὸν ΕΦΣΚ, στίς ὁποῖες τονιζόταν ὅτι γιὰ τὴν προαγωγὴ κάθε τόπου ἀναγκαῖα ἦταν καὶ ἡ μόρφωση τῶν ἐνηλίκων. Ἡ λέσχη διέθετε ἀναγνωστήριο καὶ βιβλιοθήκη καὶ διοργάνωνε «μαθήματα δημόσια τε καὶ ἴδια» ¹⁹³.

Τὸ 1893 λειτουργεῖ τὸ Ἀναγνωστήριο «Ἡ Φιλαδελφία» μὲ πρόεδρο τὸν Χρ. Κεφαλίδη ¹⁹⁴.

Μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ νεοτουρκικοῦ συντάγματος συστήθηκε ὁ «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Πατρίς» (1909), μὲ σκοπὸ τὴν ὑποστήριξη τῶν τοπικῶν ἐκπαιδευτηρίων, παράλληλα ὅμως καὶ τὴ μόρφωση τοῦ λαοῦ ¹⁹⁵.

Κερασούντα.

Δὲν ὑπάρχουν πολλὲς μαρτυρίες ἢ ἐνδείξεις γιὰ τὴ σωματειακὴ κίνηση

192. Ἰωακείμ Δ. Σαλτση, *Χρονικὰ Κοτυωρῶν. Ἱστορικὴ μονογραφία γιὰ τὴν πόλη Κοτύωρα (Ὀρτοῦ) τοῦ Πόντου*. Θεσσαλονίκη 1955, σσ. 107-109, 121.

193. ΕΦΣΚ ΙΑ', 1876-77 (1878), σ. 201.

194. ΒΕΑΑ κώδ. ΑΘ, 27-1-1893, φ. 21^ν.

195. Ἰ. Μακρίδης, πρόεδρος, Χ. Δ. Κηνατίδης, γεν. γραμματέας, πρὸς Α, ΒΕΑΑ, ΙΑ 233, 1-5-1910. Αὐτ., σφραγίδα: στὴν περιφέρεια «Ἑλλην. Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος ἐν Οἶνῳ» στὸ ἐσωτερικὸ μέσα σὲ σχῆμα κλάδου ἐλιᾶς «Πατρίς 1909».

τῆς δραστήριας καὶ εὐημερούσας ἑλληνικῆς κοινότητος Κερασούντας. Πιθανότατα ἡ ἐπάρκεια ποὺ εἶχε ἐξασφαλίσει γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς παρεμπόδισε τὴ δημιουργία ἔντονης σωματειακῆς φιλεκπαιδευτικῆς δραστηριότητος.

Ὁ μορφωτικὸς σύλλογος «Οἱ Ἀργοναῦται» Κερασούντας ἰδρύθηκε τὸ 1908 ἀπὸ νέους τῆς κοινότητος. Μὲ τὶς ἐνέργειες τοῦ προέδρου του γιатροῦ Χρήστου Παπαδόπουλου, ὁ σύλλογος ἀπέκτησε μεγαλοπρεπὲς οἶκημα, ὅπου γίνονταν δημόσιες διαλέξεις· ἀπ' αὐτὲς σημειώνομε: «Περὶ Κυριακῆς ἀργίας» καὶ «Περὶ χριστιανισμοῦ ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως», ἀπὸ τὸν ἀρχιερατικὸ ἐπίτροπο καὶ ἱεροκῆρυκα Εὐγένιο Θεολόγο, «Περὶ συντάγματος», ἀπὸ τὸν Στ. Τσαλοῦχο, «Περὶ ἐλευθερίας καὶ ἐκλογικοῦ νόμου», ἀπὸ τὸν Ἀριστοτ. Γ. Νεόφυτο, «Περὶ τῆς ἱστορίας Κερασούντος», ἀπὸ τὸν οἰκονόμο Κύριλλο Παυλίδη¹⁹⁶. Ἰδιαίτερη ἐπιτυχία εἶχε ἡ διάλεξι τοῦ γιатροῦ καὶ λόγιου Χρ. Συμβουλίδη, στὴν ὁποία αὐτὸς ἀναφέρθηκε σὲ δύο ἐπιφανεῖς γόνους τῆς Κερασούντας, τὸν Περικλῆ Τριανταφυλλίδη καὶ τὸν Γεώργιο Κωνσταντινίδη, καὶ μετέδωσε στοὺς νέους λόγους διδακτικοὺς, ἐμπνευσμένους ἀπὸ τὸ ἔργο ἐκείνων¹⁹⁷.

Πουλαντζάκη.

Στὴν κόμη Πουλαντζάκη τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο, συντριπτικὰ ὑπέρτερο σὲ ἀριθμὸ καὶ ἀκμαῖο, εἶχε συγκροτήσει καὶ διοργανώσει τὴν πνευματικὴν τοῦ ζωῇ (ἐκκλησία, σχολεῖα). Περὶ τὸ 1900 συστήθηκε ἐδῶ ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης», ποὺ ἐργάσθηκε ἀποτελεσματικὰ στὸν τομέα τῆς κοινωνικῆς εὐποιίας¹⁹⁸. Τὸ 1919 ἰδρύθηκε ἡ «Ἀναγέννησις», φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος μὲ ἀναγνώστηριο¹⁹⁹.

196. *Ξενοφάνης* 6(1909), σσ. 129-131. *Αὐτ.*, σ. 129, τὰ δνόματα τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου μὲ πρόεδρο τὸν Ἀριστοτ. Γ. Νεόφυτο.— Ὁ σύλλογος περιέλαβε καὶ καλλιτεχνικὸ τμήμα, βλ. *Ποντιακαὶ Μελέται. Σελίδες ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς Κερασούντος ...* Ἔκδοσις Ἰωάννου Παπαδοπούλου. Ἐπιμέλεια Παντελῆ Φουρνιάδη, 1965, σ. 19.

197. *Ξενοφάνης* 6 (1909), σσ. 185-186. Γιὰ τὸν Π. Τριανταφυλλίδη, βλ. Ἐπαμεινώνδας Θ. Κυριακίδης, *Βιογραφίαι τῶν ἐκ Τραπεζούντος καὶ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῶν ἀκμασάντων λογίων...* Ἐν Ἀθήναις 1897, σσ. 163-169. Γιὰ τὸν Γ. Κωνσταντινίδη, βλ. Κ. Ν. Παπαμιχαλόπουλος, *ἑ.ἀ.*, σσ. 261 κ.ἑ.

198. Λεωνίδας Ἰασονίδης, «Σκιαγραφία Πουλαντζάκης», *Ξενοφάνης* 3 (1905), σσ. 34-35. *Αὐτ.*, σ. 35, μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου: Ν. Ἰασονίδης, πρόεδρος, Ἰ. Κωνηγόπουλος, γραμματεὺς, Γ. Μεταξᾶς, ταμίας, Μ. Μωυσιάδης καὶ Γ. Τρελλόπουλος, σύμβουλοι.

199. *Ποντιακὴ Ἐστία*, περ. Β', τεύχος 3, Μάιος - Ἰούν. (1975), σ. 18 (ἀπὸ τὴν ἐφ. *Ἐποχὴ* Τραπεζούντας, 26 Μαρτ. 1919).

Καρκουντζή Σουρμένων.

Ἡ ἀδελφότητα «Προστασία», μὲ συλλογὴ συνδρομῶν, ἐπέτυχε τὴν ἀνέγερση παρθεναγωγείου. Μέλη τοῦ διοικητικοῦ τῆς συμβουλίου: Χ. Παρασκευόπουλος, πρόεδρος, Σ. Κεσόγλου, ἀντιπρόεδρος, Ἐ. Καζαντζίδης, γραμματέας, Ν. Πανίδης, ταμίας, καὶ Δ. Ἀνδρόνικος, σύμβουλος²⁰⁰.

Τρίπολη.

Ὁ Ἑλληνικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος «Ὀδύσσεια» ἰδρύθηκε τὸ 1908 ἀπὸ τὴ νεολαία τῆς Τριπόλεως κατὰ τὸ ὑπόδειγμα ἄλλων ἐκπολιτιστικῶν συλλόγων. Εἶχε σκοπὸ τὴ διάδοση τῆς παιδείας στοὺς νέους καὶ τὴν ἐνίσχυση τῶν ἀπόρων²⁰¹.

Ριζούνια (Ριζαιο).

Ἡ Ριζούνια εἶχε τὴ φιλόπτωχο ἀδελφότητά της, τὰ ἔσοδα τῆς ὁποίας συνιστοῦσαν οἱ κανονικὲς εἰσφορὲς τῶν μελῶν καὶ οἱ ἑκτακτες δωρεές²⁰².

Μετὰ τὴν εἴσοδο τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ στὴν πόλη (1917), ἰδρύθηκε ὁ πολιτιστικὸς σύλλογος «Χρῦσανθος» (ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτη Τραπεζούντας). Στὸ πρῶτο διοικητικὸ συμβούλιο συμμετεῖχαν οἱ: Δημ. Παπᾶς, Λουκάς Σπυράντης, Ἰωάννης Ἰγνατιάδης, Κωνστ. Κωνσταντινίδης, Σεραφεῖμ κ.ἄ.²⁰³. Ἐκτὸς ἀπὸ διαλέξεις καὶ ἐκδρομές, ὁ «Χρῦσανθος» ὀργάνωσε τμήμα μουσικὸ καὶ δραματικόν. Τὸ μουσικὸν τμήμα λειτούργησε μὲ δάσκαλο τὸν Δημ. Στ. Κουτσογιαννόπουλο. Τὸ δραματικὸν ἔδωσε θεατρικὲς παραστάσεις, μὲ πρῶτο ἔργο τὴ *Μερόπη* τοῦ Βερναρδάκη²⁰⁴.

Ὁ Δημ. Στ. Κουτσογιαννόπουλος διασώζει χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα *Σάλπιγξ* τῆς Τραπεζούντας (Ὀκτώβρ. 1917), σχετικὰ μὲ τὴν προοδευτικὴ γραμμὴ ποὺ ἀκολούθησε ὁ σύλλογος: «Σήμερον αἱ Ἑλληνίδες Ριζούντος ἐν τῇ Συλλόγῳ ἐκλέγουν καὶ ἐκλέγονται. Πρόεδρος τῆς Θεατρικῆς Ἐπιτροπῆς ἐξελέγη κυρία... Ὁ Σύλλογος «Χρῦσανθος» δὲν εἶναι ἐντευκτήριον ἀριστοκρατῶν οὔτε ψυχρῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ κέντρον λαϊκόν, καθαρῶς δημοκρατικόν· καὶ ὁ ἐργάτης καὶ ὁ χειρῶναξ ἐκεῖ εὐρί-

200. *Ξενοφάνης* 6 (1909), σ. 321.

201. *Ξενοφάνης* 6 (1909), σσ. 142, 229.

202. *Ποντιακὴ Ἑστία* Η' (1957), σ. 4264.

203. *Ποντιακὴ Ἑστία* Η' (1957), σ. 4265.

204. Δημήτριος Στ. Κουτσογιαννόπουλος, *Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸν Πόντο*. Ἀθήναι 1972, σ. 29.

σκει διδασκόμενος τὴν ἀνάπλασιν τοῦ χαρακτηῖρος του μετὰ τῆς εὐθυμίας... Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον δὲν κατάρθωσεν ἢ πολὺφερνος Τραπεζοῦς, ἐκεῖνο ὅπερ ἐν Βατοῦμ προσπαθεῖ μετὰ κόπου νὰ ἐπιτελέσῃ ὁ “Προμηθεύς”, ἐν Ριζοῦντι εἶναι γεγονὸς ἤδη»²⁰⁵.

Ἡ δράση τοῦ συλλόγου ἀνακόπηκε, ὅταν ἐνοπλιοι τσέτες κατέλαβαν τὴν πόλιν (Ἰανουάριος 1918)²⁰⁶.

Β' ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Μερζιφούντα (Μερζιφούν, Μαρσοβάν).

Στὴ Μερζιφούντα, ἀπὸ τίς πλέον ἀκμαῖες στὸ ἐμπόριο καὶ στὴ βιοτεχνία πόλεις τοῦ Μεσογειακοῦ Πόντου, ἡ σύσταση συλλόγων συνυφαίνεται μὲ τὴν ὑπαρξὴ τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς (Ἀνατολικοῦ Κολλεγίου, Anatolia College). Ἡ σχολὴ θεωρήθηκε κέντρο προτεσταντικῆς προπαγάνδας. Θὰ ἦταν ἐνδιαφέρον νὰ ἐξετασθεῖ, ἂν, σὲ ποῖα χρονικὰ ὅρια καὶ σὲ ποῖα κλίμακα ἀσκήθηκε ὁ προσηλυτισμὸς στὴ σχολή. Βέβαιο εἶναι ὅτι ἡ Ἀμερικανικὴ Σχολὴ ἦταν ἀπὸ τὰ τελειότερα ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα τοῦ Πόντου καὶ οἱ Ἕλληνες δάσκαλοι, μαθητὲς τῆς καὶ ἀπόφοιτοι, πρωτοστάτησαν στὴν ἱδρυση συλλόγων μὲ ὑψηλοὺς στόχους καὶ μὲ πνεῦμα εὐρύτητας· ἄλλοθενεῖς συμμετεῖχαν στίς διάφορες συλλογικὲς δραστηριότητες, εἴτε ὡς μέλη εἴτε ὡς συνεργάτες.

Ὁ «Ἑλληνικὸς Ἀθλητικὸς Σύλλογος Πόντος» ἱδρύθηκε τὸ 1903 ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ὀρθόδοξους μαθητὲς τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς. Σκοπὸς του ἡ σωματικὴ ἀλλὰ καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξη τῶν μελῶν. Οἱ μαθητὲς τοῦ κολλεγίου, ἀκραιφνεῖς Ἕλληνες καὶ πιστοὶ στὴν ὀρθοδοξία, προέρχονταν ἀπὸ διάφορες πόλεις τῆς Καππαδοκίας, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας²⁰⁷. Τὴν ἑλληνικότητα καὶ τὴν πίστη τους στὴν ὀρθοδοξία τὴ διακηρύσσουν μὲ θέρμη, στὴν προσπάθειά τους ν' ἀποτινάξουν τὴν κατηγορίαν ποὺ τοὺς εἶχαν προσάψει ὅτι ὑπῆρξαν θύματα προσηλυτιστικῶν ἐνεργειῶν: «Ἡμεῖς, οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες μαθηταὶ ... προσδραμόντες εἰς σχολὴν ξένην δὲν σημαίνει, καθὼς οἱ πολλοὶ δυστυχῶς νομίζου-

205. Δ. Στ. Κουτσογιαννόπουλος, *ἑ.δ.*, σ. 30.

206. Δ. Στ. Κουτσογιαννόπουλος, *ἑ.δ.*, σ. 31.

207. Ἐφ. *Κωνσταντινουπόλεις*, ἀρ. 9, 13-1-1905, σ. 3. Τὸ προεδρεῖον, Δ. Ἀρών, γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ*, *ΙΑ* 74, 7-12-1906, σ. 1.

Σφραγίδες ποντιακῶν συλλόγων. (Ἀρχεῖο «Ἀνατολῆς»).

σιν, ὅτι ἐλησμονήσαμεν τὴν ἐκπλήρωσιν καθηκόντων Ἑλληνσι μαθηταῖς ἐπιβαλλομένων, δὲν σημαίνει ὅτι προσηλυτίσθημεν εἴτε ἐξεφυλίσθημεν. Διαμένομεν μετ' ἀκραδάντων πεποιθήσεων εἰς τὰ πατροπαράδοτα. Εἵμεθα ὅ,τι καὶ πᾶς ὁμόφυλος ὄφειλε νὰ εἶναι, οἷον ὀρθόδοξοι, ἐν ὧσφ ἐξακολουθοῦμεν νὰ εἵμεθα πιστὰ τῆς ὀρθοδοξίας τέκνα, Ἑλληνες ἐν ὧσφ εἵμεθα καὶ θὰ εἵμεθα ἐνθερμοὶ ὑποστηρικταὶ καὶ ζηλωταὶ τῆς γλώσσης μας»²⁰⁸.

Τὰ μέλη, μὲ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων, αὐξάνονταν· τὸ 1908 ἦταν ἐγγεγραμμένα 140 μέλη²⁰⁹, τὸ 1912, 167²¹⁰, τὸ 1913 ἀνῆλθαν σὲ 180, «μέγιστος ἀριθμὸς μελῶν ὅστις ἐσημειώθη ποτὲ ἐν τοῖς χρονικοῖς τοῦ σωματείου μας»²¹¹. Ὁ σύλλογος ἐπιδίωξε συνεργασία μὲ τὸν μικρασιατικὸν σύλλογον τῆς Ἀθήνας «Ἀνατολή», ἀπὸ τὸν ὅποιο περίμενε τὴν ἠθικὴν συμπαράστασιν ποὺ εἶχε ἀνάγκη. Ἡ συνεργασία αὕτῃ πίστευε ὅτι θὰ συντελοῦσε γενικότερα στὴν προαγωγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου τοῦ Πόντου²¹².

Ὁ σύλλογος περιλάμβανε τρία τμήματα: α) φιλολογικόν, β) μουσικὸν καὶ γ) ἀθλητικόν. Τὸ φιλολογικόν τοῦ τμήματος διοργάνωνε τακτικὰς συνεδρίες καὶ προκήρυσσε διαγωνισμοὺς φιλολογικοὺς καὶ ἀπαγγελίας μὲ ἀνάθεσιν τῆς κριτικῆς σὲ εἰδικὴ ἐπιτροπὴ²¹³. Στὶς ἐβδομαδιαῖες συνεδρίες γίνονταν διαπραγματεύσεις καὶ συζητήσεις γιὰ θέματα ἐκπαιδευτικὰ καὶ ἄλλα ποι-κίλα, ἀπὸ τὰ ὅποια ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ: «Εἶναι ὁ πόλεμος ὠφέλιμος διὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἐν γένει ἢ ὄχι», «Ἄν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ συμφοίτησις ἀρρένων καὶ θηλέων εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαίδευσως», «Ἄν πρέπει νὰ ὑπάρχουν ἐξετάσεις εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαίδευ-

208. Τὸ προεδρεῖον, Δ. Ἀρών, γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ*, *ΙΑ* 74, 7-12-1906, σ. 1.

209. Μ. Ἀρ. Παπαδόπουλος, πρόεδρος, Ν. Χατζη - Κ. Μιμόγλου, γεν. γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ*, *ΙΑ* 100, 24-12-1908, σ. 1.

210. *Πόντος* Γ' (1912), σ. 98.

211. *Πόντος* Δ' (1913), σ. 231.

212. Ἰ. Γ. Στατηρόπουλος, πρόεδρος, Γ. Γ. Σηράμης, γεν. γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ*, *ΙΑ* 110, 14-12-1909. Αὐτ., σφραγίδα: στὴν περιφέρεια «Ἑλληνικὸς Σύλλογος Πόντος»· στὸ κέντρο παράστασις γλαύκας ἀνάμεσα σὲ λύρα καὶ κυκλικὸ σχῆμα (πιθανότατα δίσκος), κάτω ἀπὸ τὰ ὅποια: «Μερζιφουν 1909». Γιὰ τὴν συνεργασίαν «Ἀνατολῆς» καὶ «Πόντου» σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴν ὑποτροφῆς στὸ ἱεροδιδασκαλεῖο τῆς «Ἀνατολῆς», βλ. Ἰ. Τέτος, πρόεδρος, Ἀ. Π. Ἀγνίδης, γεν. γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ*, *ΙΑ* 83, 3-10-1907. Αὐτ., σφραγίδα: ὀρθογώνια· στὸ ἐσωτερικόν «Ἑλλ. Ἀθλ. Σύλλογος Πόντος, Μερζιφουν 1904». Ἰ. Γ. Στατηρόπουλος, πρόεδρος, Γ. Γ. Σηράμης, γεν. γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ*, *ΙΑ* 105, 13-4-1909.

213. Βλ. *Πόντος* Α' (1910), σσ. 16, 32, 46, Γ' (1912), σσ. 100, 178, Δ' (1913), σσ. 196, 230.

σεως ἢ ὄχι», «Ἐάν ὁ συρμός ὠφελῇ ἢ βλάβη», «Ἄν συμφέρη ἢ μετανάστευσιν τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὰς παρούσας περιστάσεις ἢ ὄχι»²¹⁴. Σὲ μιὰ ἀπὸ τίς συνεδρίες συζητήθηκε τὸ γλωσσικὸ θέμα· «ἡ νίκη ἔκλινε πρὸς τὸ μέρος τῶν σχολαστικίζοντων, παρ' ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα τῶν μαλλιαρίζοντων πρὸ τῶν ὁποίων καὶ αὐτὸς ὁ Μιστριώτης θὰ ἔχρωκόπει!»²¹⁵. Μεταξὺ τῶν σπουδαστῶν συζητήθηκε ἐπίσης τὸ θέμα, ἂν πρέπει νὰ διδάσκονται τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά· ὑπερίσχυσε δὲ ἡ γνώμη αὐτῶν ποὺ δὲν ἐπιθυμοῦσαν τὴ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων. «Οἱ σπουδασταὶ μας δὲν εἶναι, βλέπετε, καὶ πολὺ συντηρητικοί»²¹⁶.

Τὸ ἀθλητικὸ τμήμα διοργάνωνε ἀγῶνες²¹⁷ καὶ τὸ μουσικὸ, μὲ διευθυντὴ ἐπὶ μακρὸ διάστημα τὸν Ν. Σ. Σειρηνίδη, εἶχε πολὺ καλὰς ἐμφανίσεις²¹⁸. Στὰ πλαίσια τῆς καλλιτεχνικῆς δραστηριότητος τοῦ συλλόγου δίνονταν ἐρασιτεχνικὲς θεατρικὲς παραστάσεις²¹⁹. Ἀπὸ τὸν Μάρτιο τοῦ 1910 ἕως Ἰουνίου-Ἰουλίου 1913, ὁ σύλλογος ἐξέδιδε ὁμώνυμο περιοδικό, τὸ ὁποῖο προηγουμένως κυκλοφοροῦσε χειρόγραφο: *Πόντος. Μηνιαῖον δημοσίευμα φιλολογικόν, ἐπιστημονικόν καὶ παιδαγωγικόν τοῦ Πόντου*. Συντακτικὴ ἐπιτροπὴ, Δημήτριος Θεοχαρίδης, Καλλισθένης Γ. Χουρμουζιάδης, Λεωνίδας Μ. Καζεζόγλου, Μερζιφούν²²⁰. Οἱ δημοσιευόμενες στὸ περιοδικὸ ἐργασίες ἦταν μαθητῶν, ἀποφοίτων καὶ δασκάλων τοῦ συλλόγου, ἄλλες στὴ δημοτικὴ καὶ ἄλλες στὴν καθαρῆουσα. Τὰ θέματα ποικίλα: ἐπιστημονικά, ἱστορικά, ἀρχαιολογικά, παιδαγωγικά, γλωσσικά, κοινωνιολογικά, φιλοσοφικά, ἐμπορικά, ἱατρικά, εἰδήσεις ἀπὸ τὴν κίνηση τοῦ συλλόγου (φιλολογικὲς ἐκδηλώσεις, συζητήσεις, ἀγγελίες διάφορες, μουσικὲς ἐκδηλώσεις κ.λ.π.)· ἐπίσης ποιήματα, μεταφράσεις ἀπὸ ξένα φιλολογικά ἔργα, ἠθοκορησκευτικὰ ἄρθρα, ἐπιτεύγματα ἀποφοίτων τοῦ κολλεγίου, διηγήματα, εἰδήσεις ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ κολλεγίου, βραβευθεῖσες ἐργασίες μαθητῶν σὲ διαγωνισμοὺς κ.λ.π. Οἱ βαλκανικοὶ πόλεμοι ζημίωσαν οἰκονομικὰ τὸ περιοδικό, δὲν ἀνέκοψαν ὅμως καὶ τὴ δράση τοῦ συλλόγου²²¹. Γιὰ τὴν

214. Βλ. *Πόντος* Β' (1910), σ. 31, Δ' (1912), σ. 48, Δ' (1913), σσ. 128, 151, 172.

215. *Πόντος* Α' (1910), σ. 16.

216. *Πόντος* Γ' (1911), σ. 64.

217. Πρβλ. *Πόντος* Α' (1910), σ. 32, Γ' (1912), σσ. 96, 177-178, Δ' (1912), σ. 3.

218. Πρβλ. *Πόντος* Α' (1910), σσ. 45-46, Β' (1911), σ. 162, Γ' (1912), σ. 176, Δ' (1913), σσ. 196, 231.

219. *Πόντος* Β' (1911), σ. 83, Γ' (1912), σσ. 80, 98, Δ' (1913), σ. 231.

220. Πλήρης σειρά ὑπάρχει στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς.

221. *Πόντος* Δ' (1913), σ. 230.

ἀποπεράτωση τοῦ κτηρίου τῆς βιβλιοθήκης ὁ σύλλογος προσέφερε συνδρομὴ 25 λιρῶν· γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ προσέφερε κατὰ καιροὺς καὶ ὁ γιὰ τὸς Μ. Χατζησάββας²²². Ὅσο γιὰ τὴ διοίκηση, συμμετείχαν σ' αὐτὴν δάσκαλοι καὶ μαθητές. Ἀναφέρομε δύο προέδρους, τὸν Ἰ. Ξενίδη, καθηγητὴ θεολογίας, καὶ τὸν Ἰ. Στατηρόπουλο, καθηγητὴ χημείας, γιὰ τὴ μακρόχρονη καὶ πολυτίμη θητεία τους στὴν προεδρία²²³.

Φαίνεται ὅτι γιὰ ἓνα μικρὸ διάστημα ὁ σύλλογος ἀνέστειλε τὴ λειτουργία του, ἴσως εἰκονικά, γιὰτὶ σὲ τεῦχος τοῦ *Πόντου* (Μάιος 1913) γίνεται λόγος γιὰ ἀνασύστασή του καὶ μάλιστα «εἰς καιροὺς χαλεποὺς ὅποτε οἱ τοιοῦτοι σύλλογοι ὑπεβλέποντο ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως»²²⁴.

Συμπερασματικά μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι μέσα ἀπὸ τίς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ *Πόντος* ἀναδίνεται ἡ δράση συλλόγου γιὰ τὸν ὁποῖο γράφεται ἐπιγραμματικά ὅτι «δικαίως δύναται νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν καλυτέρων ἑλληνικῶν συλλόγων τῶν εὐδοκίμως λειτουργούντων καθ' ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν»²²⁵.

Ὁ «Φιλολογικὸς Σύλλογος Ἀστὴρ τῆς Ἀνατολῆς» εἶχε ἰδρυθεῖ κι αὐτὸς ἀπὸ Ἑλλήνες μαθητές τοῦ Ἀμερικανικοῦ Κολλεγίου, ἀνέκοψε ὁμως τίς ἐργασίες του· εἶρα ἀπὸ τὰ ἐξέχοντα μέλη τοῦ «Πόντου», οἱ: Ἰωάννης Καννέ, Βασίλειος Δξιβόγλου καὶ Δημήτριος Παπαμανάσης, κατέβαλαν προσπάθειες γιὰ τὴν ἀνίδρυση «τοῦ ἄλλοτε φιλολογικοῦ συλλόγου», ποὺ ἔλαβε πλέον τὴν ἐπωνυμία «Ἑλληνικὴ Φιλεκαπαιδευτικὴ Λέσχη» (1907). Ἡ διεύθυνση τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς ἀποδέχθηκε τὴ σύσταση τῆς λέσχης —οὐσιαστικὰ ἀνασύσταση τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου «Ἀστὴρ τῆς Ἀνατολῆς», ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι στίς ἐβδομαδιαῖες συνεδρίες τῆς ἐπιβαλλόταν ἡ ἀποχή «ἀπὸ παντὸς θέματος πολιτικοῦ καὶ δογματικοῦ». Τὸ πρῶτο διοικητικὸ συμβούλιο τῆς λέσχης ἀπαρτίσθηκε ἀπὸ τοὺς: Δημήτριο Θεοχαρίδη, πρόεδρο, Παντελ. Μητρόπουλο, ἀντιπρόεδρο, Ἀχιλ. Εὐλογιαρίδη, γραμματέα, καὶ συμβούλους τοὺς Ἀβραάμ Παναγιώτογλου, Ἀθαν. Ἀγνίδη, Ἰωάν. Παρασκευόπουλο καὶ Δημήτριο Παπαμανάση²²⁶. Ὅλα τὰ μέλη τοῦ συμβουλίου ἦταν τελειόφοιτοι ἢ ὑπῆρξαν σπουδαστὲς τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου, τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς τῆς Καισάρειας, τῆς

222. *Πόντος* Δ' (1913), σ. 152.

223. Πρβλ. *Πόντος* Β' (1911), σ. 166, Γ' (1912), σσ. 100, 178. *Αὐτ.*, ὀνόματα καὶ λοιπῶν μελῶν τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου.

224. *Πόντος* Δ' (1913), σ. 196.

225. *Πόντος* Δ' (1912), σ. 1.

226. Ἰ. Τέτος, πρόεδρος τοῦ «Πόντου», Δημήτρ. Ἀλεξ. Ἀρών, γραμματέας, πρὸς Α, ΒΕΑΑ, ΙΑ 77, 22-2-1907, σσ. 1-2.

Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, τοῦ Φροντιστηρίου τῆς Τραπεζούντας καὶ τοῦ Γυμνασίου τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ «Φιλεκαπαιδευτικὴ Λέσχη», πού διέθετε καὶ μουσικὸ παράρτημα, συνεργάσθηκε μὲ τὸν ἀθλητικὸ σύλλογο «Πόντος», μὲ τὸν ὁποῖο μετὰ διετία περίπου συγχωνεύθηκε²²⁷.

Μέσα ἀπὸ τοὺς κύκλους, μαθητικοὺς καὶ διδασκαλικοὺς, τοῦ Ἀνατολικοῦ Κολλεγίου, δημιουργήθηκαν καὶ ἄλλοι σύλλογοι, μικτοὶ ἢ ἁμιγεῖς, μὲ σκοπὸ τὴν καλλιέργεια εἰδικῶν διαφερόντων. Ὁ «Ἀρχαιολογικὸς Σύλλογος» ἰδρύθηκε ἀπὸ τοὺς δασκάλους καὶ τοὺς μαθητὲς τῶν δύο τελευταίων γυμνασιακῶν τάξεων τοῦ κολλεγίου, πιθανότατα τὴν ἴδια χρονολογία πού συστήθηκε καὶ ὁ «Πόντος»²²⁸. Ὑπῆρξε μικτὸς σύλλογος, μὲ μαρτυρούμενη δραστηριότητα ἀπὸ τὸ 1911 ὡς τὸ 1913. Διοργάνωνε στὴν ἀρχὴ τέσσερις καὶ ἀργότερα τρεῖς ἐτήσιες συνεδρίες πού περιλάμβαναν ὁμιλίες σχετικὲς μὲ τὴν ἀρχαιολογία διαφόρων χωρῶν, ἀναγνώσεις ἀρχαιολογικῶν πραγματειῶν, συγκεφαλαιώσεις καὶ κρίσεις ποικίλων ἀρχαιολογικῶν γνώσεων. Ἀπὸ τίς ἀρχαιολογικὲς ὁμιλίες ἀναφέρομε: «Περὶ τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως Ἀνί, ἀρχαίας πρωτεύουσας τῆς Ἀρμενίας», «Περὶ ἀρχαίας ἀποικίας τῶν Ἰουδαίων ἐν τῇ νήσῳ Ἐλεφαντίνῃ τῆς Αἰγύπτου», «Περὶ τῆς Τριπολίτιδος», «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Χετταίων», «Περὶ τῶν ἐν Σάρδεσι ἀνασκαφῶν», «Περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς σημασίας τῆς ἀρχαιολογίας», «Περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Βάν» κ.λ.π.²²⁹.

Ἡ δράση τοῦ μικτοῦ «Διδασκαλικοῦ Συνδέσμου» ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ 1910 ὡς τὸ 1913. Μέλη του ἦταν ἐκπρόσωποι τοῦ διδασκαλικοῦ κλάδου διαφόρων ἐθνότητων. Διοργάνωνε συνεδρίες στὶς ὁποῖες γίνονταν ὁμιλίες καὶ συζητήσεις πάνω σὲ θέματα παιδαγωγικά, εἰδικότερα σχετιζόμενα μὲ τὴν πρόσληψη γνώσεων, μεθόδους διδασκαλίας, σπουδαιότητα ὁρισμένων μαθημάτων, ἀσκηση πνευματικῶν δεξιοτήτων²³⁰.

Μικτὸς ὑπῆρξε καὶ ὁ «Σύλλογος τῶν ἀποφοίτων» τοῦ Ἀνατολικοῦ Κολλεγίου. Ὁ σύλλογος διοργάνωνε τρεῖς ἐτήσιες συνεδρίες μὲ διαλέξεις, ἐνημέρωνε τὰ μέλη του στὰ προγράμματα τοῦ κολλεγίου καὶ καλοῦσε τοὺς ἀποφοίτους, ὅπου κι ἂν βρίσκονταν, ν' ἀποστέλλουν πληροφορίες γιὰ τὴν μετακολλεγιακὴ τους σταδιοδρομία· οἱ πληροφορίες αὐτὲς δημοσιεύονταν στὸ περιοδικὸ *Πόντος*²³¹.

227. Ἱ. Γ. Στατηρόπουλος, πρόεδρος τοῦ «Πόντου», Γ. Σηράμης, γεν. γραμματέας, πρὸς Α, ΒΕΑΑ, ΙΑ 103, 2-3-1909.

228. *Πόντος* Α' (1910), σ. 12.

229. *Πόντος* Β' (1911), σ. 148, Γ' (1911), σ. 64, Γ' (1912), σ. 97, Δ' (1913), σ. 128.

230. Βλ. *Πόντος* Β' (1911), σ. 116, Δ' (1912), σσ. 32, 48, Δ' (1913), σσ. 104, 151, 172.

231. *Πόντος* Β' (1910), σ. 64, Β' (1911), σ. 84, Δ' (1912), σσ. 32, 48.

Ἀπὸ τοὺς κύκλους τοῦ Ἀμερικανικοῦ Παρθεναγωγείου Μερζιφούν προήλθαν δύο σύλλογοι μαθητικοί, ὁ «Ἑσπερος» καὶ ἡ «Ἑταιρία ζωοφίλων». Ὁ πρῶτος, πού εἶχε συστηθεῖ ἀπὸ Ἑλληνίδες μαθήτριες, συγκρότησε βιβλιοθήκη, γιὰ τὸν πλουτισμὸ τῆς ὁποίας μαρτυρεῖται ὅτι διοργάνωσε φιланθρωπικὴ ἀγορά²³². Ὁ δεῦτερος ἦταν μικτός. Διοργάνωνε ἐκδηλώσεις ἀνάλογες μὲ τὸ σκοπὸ τοῦ²³³.

Ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοὺς κολλεγιακοὺς κύκλους ὑπῆρξε ὁ φιλεκπαιδευτικός σύνδεσμος «Μέγας Βασίλειος» Μερζιφούν. Ἡ δράση του τοποθετεῖται μεταξὺ 1911-1913. Σκοπὸς του ἡ προαγωγή, ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ, τῆς κοινότητος Μερζιφούν καὶ τῶν γύρω κοινοτήτων²³⁴. Ὁ γιαιτρός Ἰ. Γνωστόπουλος διετέλεσε ἐπανειλημμένα πρόεδρος²³⁵. Ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ συνδέσμου συστήθηκε τριμελὴς ἐπιτροπὴ πού, ἀφοῦ μελέτησε τὴν κατάσταση τῶν κοινοτικῶν σχολείων, συνέταξε ἑκθεση μὲ εἰσηγήσεις γιὰ μεταβολὲς στὰ προγράμματα καὶ στὰ βιβλία²³⁶.

Τέλος ἀναφέρεται καὶ «Χριστιανικὸς Σύλλογος τῶν Νέων» Μερζιφούν, τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζομε οὔτε τὴ δράση οὔτε τὴ διάρκεια²³⁷.

Κάβζα.

Ὁ φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος «Ὁ Φοῖβος», ἀγγέλλοντας στὴν «Ἀνατολὴ» τὴν ἰδρυσὴ του (1913), περιγράφει τὴ δεινὴ θέση στὴν ὁποία βρισκόταν ὁ ἀποκεντρωμένος Ἑλληνισμὸς τῆς Κάβζας. Ἡ κωμόπολις καὶ τὰ περίχωρά της, ὅλα σχεδὸν τουρκόφωνα, στερημένα ἀπὸ ἐνσυνείδητο ἐθνικὸ αἶσθημα, διέτρεχαν τὸν ἄμεσο κίνδυνο ἐνὸς πλήρους ἀφελληνισμοῦ. Κατὰ τὴν ἐκτίμηση τοῦ «Φοῖβου», ἡ Ἀμερικανικὴ Σχολὴ τῆς Μερζιφούντας ἦταν καθαρὰ προπαγανδιστικὴ καὶ ἀσκοῦσε ἀνεμπόδιστα τὸ προσηλυτιστικὸ της ἔργο. Ὁ Ἑλληνισμὸς τῶν 37 χωριῶν τῆς περιοχῆς, κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῆς φτώχειας, διατηροῦσε μὲν δημοτικὲς καὶ ἀστικὲς σχολές, πού δὲν μποροῦσαν ὅμως μὲ συστηματικότητα νὰ ἐργασθοῦν γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς ἀπάριας γλώσσας. «Τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰς

232. Πόντος Δ' (1913), σ. 152.

233. Πόντος Δ' (1913), σ. 172.

234. Πόντος Γ' (1912), σ. 179.

235. Πόντος Γ' (1912), σ. 179, Δ' (1913), σ. 128 (δπου ὀνόματα καὶ λοιπῶν μελῶν τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου).

236. Πόντος Γ' (1911), σ. 64.

237. Πόντος Δ' (1913), σ. 172.

ανάγκας ταύτας ἔχοντα ὑπ' ὄψιν εὐάριθμα καὶ ὁπωσδήποτε ἐμπνευσμένα πρόσωπα, ἀπεφασίσαμεν νὰ ἔλθωμεν ἀρωγοὶ εἰς τὴν τοπικὴν ποδηγέτησιν τοῦ ἔθνους ἡμῶν ὅπως διαψεύσωμεν ἀπαξ εἰσέτι τὴν ἰδέαν τῶν θεωρούντων τὸν Ἑλληνισμόν κολοβωθέντα καὶ ἀδυνατοῦντα νὰ ἀνανήψῃ...». Σκοπὸς τοῦ νεοσύστατου συλλόγου ἦταν ἡ ἀρωγὴ «εἰς τὰς σχολὰς καὶ τὸ ἔθνος ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν»²³⁸. Ὁ «Φοῖβος» ἀπευθύνθηκε καὶ σὲ ἄλλους συλλόγους ζητώντας ὁδηγίαις γιὰ τὸν τρόπο τῆς ἐργασίας του²³⁹. Δὲν διασώζονται δυστυχῶς στοιχεῖα γιὰ τὴ δράση του.

Ἀργυρούπολη (Γκιουμουσχανέ).

Στὴν Ἀργυρούπολη, κέντρο τῆς ἐπαρχίας Χάλιδας, ὁ φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος «Ὁ Κυριακίδης» ἰδρύθηκε τὸ 1908 μετὰ τὴ νεοτουρκικὴ μεταπολίτευση. Ἐλαβε τὴν ἐπωνυμία του ἀπὸ τὸν Γ. Παπαδόπουλο Κυριακίδη, φημισμένο δάσκαλο καὶ μεγάλο εὐεργέτη τῆς κοινότητος²⁴⁰. Σκοπὸς τοῦ συλλόγου ὀρίσθηκε ἡ συντήρηση ἀναγνωστηρίου με λαϊκὴ βιβλιοθήκη, ἐβδομαδιαῖες παραδόσεις λαϊκῶν μαθημάτων, σύσταση φιλαρμονικοῦ ὁμίλου καὶ μελλοντικὴ μέριμνα γιὰ τὴν τεχνικὴ μόρφωση τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Πρῶτος πρόεδρος ἀναδείχθηκε με μυστικὴ ψηφοφορία ὁ ἀρχιδιάκονος τῆς μητροπόλεως Ἀργυρουπόλεως Γερβάσιος καὶ γραμματέας ὁ διδάσκαλος Ἄ. Οἰκονομίδης. Ὁ Ἱ. Γρηγοριάδης διαδέχθηκε στὴν προεδρία τὸν Γερβάσιο. Τὸ πρῶτο λαϊκὸ μάθημα δόθηκε στὴν αἴθουσα τοῦ ἀναγνωστηρίου, ἐπακολούθησαν δὲ καὶ ἄλλα²⁴¹. Καὶ ὁ σύλλογος αὐτὸς ζήτησε ἀπὸ τὴν «Ἀνατολὴ» νὰ τὸν βοηθήσει γιὰ τὸν ἐμπλουτισμὸ τοῦ πενιχροῦ ἀναγνωστηρίου του, εἰδικά, με τὴν ἀποστολὴ τῆς σειρᾶς τῶν ἐκδόσεων τοῦ «Συλλόγου πρὸς διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων» καὶ τοῦ περιοδικοῦ *Ξενοφάνης*. Μετὰ ἀπὸ ἓνα χρόνον καὶ περισσότερον, ὁ σύλλογος ἀναγκάσθηκε νὰ ἐπαναλάβει τὴν αἴτησίν του²⁴². Ἡ «Ἀνατολὴ» δὲν μπορούσε

238. Ἄ. Γ. Κωνσταντινίδης, πρόεδρος, Ἄ. Θεοδωρίδης, γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ*, ΙΑ 138, 7-1-1914, σσ. 1-2. Αὐτ., σφραγίδα: στὴν περιφέρεια «Ἑλληνικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Κάβρης» στὸ ἐσωτερικὸ παράστασι ἀκτίνων ἡλίου, καὶ κάτω «1913».

239. *ΒΕΑΑ*, κώδ. ΑΣΤ, 29-1-1914, σ. 165.

240. Δ. Ἡ. Οἰκονομίδης, «Ἀργυρόπολις», *Ἀρχεῖον Πόντου* 3 (1931), σ. 174. Κατὰ τὸν Τρόφ. Εὐαγγελίδη, ἡ ἐπωνυμία τῆς ἀδελφότητος προήλθε ἀπὸ τὸν Μουράτιο Κυριακίδη, βλ. Τρόφ. Εὐαγγελίδης, *Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας* ..., τόμος δεῦτερος. Ἐν Ἀθήναις 1936, σ. 272.

241. *Ξενοφάνης* 6(1909), σσ. 41-42, 318.

242. Ἱ. Γρηγοριάδης, πρόεδρος, Εὐ. Σωτηριάδης (:), γεν. γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ*, ΙΒ 175, 14-5-1919, σσ. 1-2. Δημ. Ἀποστολίδης (:), πρόεδρος, Ἄ. Οἰκονομίδης, γραμματέας, Θ.

δλες τίς φορές νά ίκανοποιεί τά αίτήματα ίδίως τών μακρινών κοινοτήτων του μικρασιατικού Έλληνισμού.

Ο σύλλογος, μετά από ευδόκιμη, όπως φαίνεται, δράση, αναβίωσε το 1926 στη Νάουσα, όπου είχαν εγκατασταθεί Άργυρουπολίτες, με την έπωνυμία «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Ναούσης Ό Κυριακίδης»²⁴³.

Άλλα σωματεία στην Άργυρούπολη επισημαίνονται ή «Φιλόπτοχος Άδελφότης» (1875), που έργασθηκε σύντονα, οί δύο βραχύβιοι σύλλογοι «Μεταλλεύς» (1888) και «Σωκράτης» (1892), και τέλος ή «Φιλαρμονική», που άνέκοψε τη λειτουργία της με τόν πρώτο βαλκανικό πόλεμο²⁴⁴.

Τοκάτη (Ευδοκίουπόλη).

Στην Τοκάτη, πόλη παρά τά άρχαία Κόμανα, με 300 περίπου έλληνορθόδοξες οικογένειες, δλες σχεδόν τουρκόφωνες, ιδρύθηκε το 1913 ό «Έλληνικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Ευδοκίας». Ό σύλλογος έθεσε σκοπό: α) την ίδρυση βιβλιοθήκης και άναγνωστηρίου, β) την πρόσληψη ίεροκήρυκα, γ) την άποστολή άπόρων μαθητών σέ άνώτερα εκπαιδευτήρια και δ) την όργάνωση νυκτερινών μαθημάτων²⁴⁵. Σέ μακρό του ύπόμνημα πρós την «Άνατολή», δίνει ένδιαφέροντα στοιχεία γιά την ίστορία, την πληθυσμιακή κατάσταση, την οικονομική και έμπορική ύπεροχή του έλληνικού στοιχείου σέ σχέση με άλλες έθνότητες· συνάμα όμως διεκτραγωδεί την ήθική πτώση του κλήρου και την οίκτηρή κατάσταση τής παιδείας²⁴⁶. Η μακροχρόνια δουλεία είχε άποστερήσει τούς όμογενείς τής κοινότητας από κάθε ίχνος έθνικής άυτοσυνειδησίας· ό δέ προσηλυτισμός εύρισκε πρόσφορο έδαφος γιά νά κινηθεί και νά δράσει. Η «Άνατολή» ύποσχέθηκε νά στείλει βιβλία που είχε είς διπλούν, αλλά και ζήτησε νά

Παυλίδης, Π.Δ. Καζαντζίδης, Άλ. Όορ. Μαντζής, σύμβουλοι, πρós Α, ΒΕΑΑ, ΙΒ 178, 5-8-1910, σ. 2. Άύτ., σφραγίδα: στην περιφέρεια «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Κυριακίδης. Έν Άργυρουπόλει α>η»· στο έσωτερικό εικονίζεται ό Κυριακίδης.

243. Δ. Η. Οίκονομίδης, έ.ά., σ. 175.

244. Δ. Η. Οίκονομίδης, έ.ά., σσ. 174-175.

245. ΒΕΑΑ, κώδ. ΑΣΤ, 29-1-1914, σ. 164. Στέφ. Άποστολίδης, πρόεδρος, Λ. Π. Πογι-ατζόγλου, γραμματέας, πρós Α, ΒΕΑΑ, ΙΑ 245, 4-1-1914, σ. 2. Άύτ., σ. 1, σφραγίδα: στην περιφέρεια «Έλλ. Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Ευδοκίας»· στο έσωτερικό μέσα σέ σχήμα φυλλωμάτων από πάνω πρós τά κάτω, σταυρός, «1913», παραστάσεις καρδιάς, άγκυρας· στη βάση «Τοκάτη».

246. Στέφ. Άποστολίδης, πρόεδρος, Άνδρ. Μ. Παπαδόπουλος, γεν. γραμματέας, πρós Α, ΒΕΑΑ, ΙΑ 246, 23-3-1914, σσ. 1-7.

έχει με τὸ σύλλογο ἀλληλογραφία μυστική²⁴⁷. Ἔτσι ἡ «Εὐδοκιάς» διόρισε ἐκπρόσωπό της στὴν Ἀμισό γιὰ τὴν ἀλληλογραφία τῶν δύο συλλόγων²⁴⁸.

Χαμηδιέ.

Στὴ νεοσύστατη κοινότητα Χαμηδιέ τοῦ Πόντου, ἀποτελούμενη ἀπὸ ἑκατὸ οἰκογένειες ποὺ μιλοῦσαν τὴ λαζική, ἡ ἴδρυση τὸ 1909 τοῦ «Ἑλληνικοῦ Εὐεργετικοῦ καὶ Ἑκπαιδευτικοῦ Συλλόγου» συνένεινε κατὰ πρῶτον στὴν ἀνύψωση τῆς τοπικῆς σχολῆς σὲ ἑπτατάξια· μετὰ τὴ μεταβολὴ αὐτὴ τὰ γύρω 25 χωριά, ποὺ εἶχαν χάσει τελείως τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀπέκτησαν ἓνα στήριγμα. Ἔτσι γινόταν δυνατὴ ἡ προσέλευση μαθητῶν ἀπὸ τὰ χωριά καὶ μετέπειτα ἡ ἐξασφάλιση τῆς διδασκαλικῆς τοῦς ὑπηρεσίας στοὺς τόπους τοὺς. Ἀκόμα ὁ σύλλογος ἀνέλαβε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῶν μελῶν του, τὴν ἐπιτήρηση τῶν τοπικῶν ἐκπαιδευτηρίων καὶ τὴ συντήρηση διδασκάλου γιὰ τὰ χωριά. Μετὰ τὴν ὥθηση αὐτὴ καὶ μετὰ τὴν προτροπὴ τοῦ ἁγίου Νεοκαισαρείας Ἀμβροσίου, ἡ κοινότητα, γιὰ νὰ ἐπιβληθεῖ «τοῖς πέριξ καὶ δι' ἐξωτερικῶν, ὡς εἰκός, μέσων», ἔθεσε τὰ θεμέλια νέου ναοῦ, σὲ ἀντικατάσταση παλαιότερου ἀκατάλληλου οἰκοδομήματος, καὶ ἀκόμα ἄρχισε τὴν οἰκοδόμησιν νέου σχολικοῦ κτηρίου. Ζήτησε τὴ βοήθεια τῆς «Ἀνατολῆς», τόσο γιὰ τὴν ἀποπεράτωση τοῦ κτηρίου αὐτοῦ, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀποστολὴ ἐφημερίδων, περιοδικῶν καὶ γεωγραφικῶν χαρτῶν τοῦ Ζαφειροπούλου γιὰ τὸ νεοσύστατο ἀναγνωστήριό του²⁴⁹.

Σάντα.

Ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» Σάντας ἰδρύθηκε περὶ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα. Δὲν ἀποσκοποῦσε μόνο σὲ ἔργα φιλανθρωπίας, ἀλλὰ εἶχε θέσει ὡς κύριο σκοπὸ τῆς τὴν κατασκευὴ ἀμαξιτῆς ὁδοῦ ποὺ θὰ συνένδεε τὴ Σάντα μετὰ τὴν Παῖπούρτη καὶ τὴν Τραπεζούντα. Τὸ ἐγχείρημα ὁμως ἦταν ἐξαιρετικὰ δύσκολο, γιατί ἡ συγκοινωνιακὴ σύνδεση τῶν πόλεων αὐτῶν ἀπαιτοῦσε, ἐνεκα τῆς ἀκαταλληλότητος τοῦ ἐδάφους, μεγάλη δαπάνη. Ἡ κοι-

247. BEAA, κώδ. MA, ἀρ. 11670, 4-2-1914, σ. 145^α.

248. BEAA, IA 246, 23-3-1914, σ. 7.

249. Γεώργ. Ἱ. Παπαδόπουλος, πρόεδρος, Ἄ. Ἀ. Ἀναστασιάδης, γραμματέας, πρὸς Α, BEAA, IA 231, 4-11-1909, σσ. 1-4. Στὴ σ. 4 σφραγίδα: στὴν περιφέρεια «Ἑλλ. Εὐεργ. καὶ Ἑκπαιδευτ. Σύλλογος τοῦ Πόντου ἐν Χαμηδιέ»· στὸ κέντρο σταυρός, «1909» μέσα σὲ παράσταση φύλλων δάφνης.

νότητα αποδέχθηκε με ένθουσιασμό την ιδέα και μέσα σὲ μιὰ διετία συν-έλεξε 300 λίρες, οἱ ὁποῖες, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστο ποσὸ πού διατέθηκε γιὰ τοὺς πτωχοὺς, κατατέθηκαν στὴν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος. Τὰ χρήματα ὁμως αὐτὰ δὲν ἀξιοποιήθηκαν γιὰ τὸ σκοπὸ πού ἐπιθυμοῦσαν οἱ Σανταῖοι. Ἡ ἀδελφότητα ὑπολειπτοῦσε ὡς φιλανθρωπικὸ σωματεῖο· μετὰ 15 χρόνια οὐσιαστικὰ διαλύθηκε, καὶ τὸ κατατεθειμένο κεφάλαιο στὴν Τράπεζα παρέμεινε ἀναξιοποίητο²⁵⁰.

ἽΥοσγάτ (Γιόζκατ).

Ὁ Ὁ Ἀναστ. Μ. Λεβίδης ἀναφέρει ὅτι συνέστησε ἐδῶ λέσχη, «ἐν ἣ οἱ νέοι τοῦ τόπου τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς συνερχόμενοι συνεζήτουν περὶ διαφόρων πραγμάτων». Ἡ λέσχη λειτούργησε ἐπὶ τρία χρόνια²⁵¹.

Θεοδοσιούπολη (Ἐρζερούμ).

Στὴν κοινότητα πού, μὲ τὶς συνεχεῖς μετοικεσίες περὶ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰ. εἶχε χάσει τὸν περισσότερο ἀπὸ τὸν μισὸ πληθυσμό της, συστήθηκε ἀπὸ νέους τὸ 1905 ὁ φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος «Ὁμόνοια». Διέθετε ἀναγνώστηριον, βιβλιοθήκη, διοργάνωνε διαλέξεις καὶ θεατρικὰς παραστάσεις· πρῶτος πρόεδρος τῆς ὁ παπα-Στυλιανὸς Φιτιάνος. Τὸ 1908 ἀναφέρεται ἀνασύστασή της, ἐπομένως γιὰ κάποιον διάστημα ἀνέστειλε τὴ λειτουργία της. Συνεργάσθηκε μὲ τὴν «Ἀνατολή» τῆς Ἀθήνας γιὰ ἐκπαιδευτικὰ θέματα. Μεγάλος τῆς εὐεργέτης ὁ Ἀνδρέας Σιμόνωφ, ἀπὸ τὴν Κρῶμη²⁵².

250. Μιλτιάδης Κ. Νυμφόπουλος, *Ἱστορία Σάντας τοῦ Πόντου*. Τόμος Α' (ἱστορικός). Ἐν Δράμᾳ 1953, σ. 262.

251. Ἄν. Μ. Λεβίδης, *Πραγματεία περὶ πολιτισμοῦ...*, σ. 344.

252. Γεώργιος Παρασκευᾶς, πρόεδρος, Σενεγελί (;) Κατενώφ, γραμματεὺς, πρὸς Α, ΒΕΑΑ, Β 35, 23-1-1911, σσ. 1-3. Αὐτ., Β 36, 21-6-1911. *Ποντιακὴ Ἑστία Β'* (1951), σ. 1040.

- 'Ααρών 'Αννα 202
 'Αβραάμ ὀγλοῦ Εὐθύμιος 184
 «'Αγαθοεργὸς 'Αδελφότης τῶν 'Αγίων Πάντων» (Συνασοῦ) 170
 «'Αγιος Βασίλειος» (συντεχν. Προκοπίου) 167
 «'Αγιος Γεώργιος» (συντεχν. Προκοπίου) 167
 'Αγιὸς Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (ἐκκλησία Γκέλβερι) 180
 «'Αγιος 'Ιωάννης ὁ Πρόδρομος» (ἀδελφ. Καισάρειας) 162
 «'Αγιος Νικόλαος» (ἀδελφ. Συνασοῦ) 170
 «'Αγιος Σπυρίδων (συντεχν. Προκοπίου) 167
 «'Αγιος Χαράλαμπος» (συντεχν. Προκοπίου) 167
 'Αγίου Δημητρίου (ἐνορία 'Ιντζέσου) 163
 'Αγίου Εὐσταθίου (ἐνορία 'Ιντζέσου) 163
 'Αγνίδης 'Α. Π. 209 σημ. 212, 211
 'Αδαμαντίδης 'Ιορδ. 199 σημ. 181
 «'Αδελφότης 'Αργυροπολιτῶν» (Τραπεζούνας) 159, 193, 194
 «'Αδελφότης Κυρίων Μέριμνα» (Τραπεζούνας) 194, 195
 «'Αδελφότης Παιδίων 'Αξοῦ» 184
 «'Αδελφότης Ταξιαρχῶν» (Τζαλέας) 172
 'Αδελφότης τῶν τριῶν 'Αγίων, «'Αγιου Θεοδώρου, Εὐαγγελισμοῦ καὶ Μιχαήλ 'Αρχαγγέλου» (συντεχν. Προκοπίου) 167
 «'Αδελφότης τῶν φιλομαθῶν νέων Πρόδος» (Τραπεζούνας) 197
 ἀδελφότητα 'Αγίου Κωνσταντίνου (Γκέλβερι) 182
 ἀδελφότητα 'Αξενῶν 184
 ἀδελφότητα μαραγκῶν (Προκοπίου) 167
 «'Αθλητικὸς Σὺλλογος 'Ατλας» ('Αμισοῦ) 200
 'Αθυρος 'Ιωάννης 'Ιω. 173, 175
 Αἴγυπτος 212
 'Ακακιάδης 'Ι. 180
 'Ακρίτα Εἰρήνη Π. 195 σημ. 163
 «'Ακρίτας», βλ. «Γυμναστικὸς Σὺλλογος 'Ακρίτας»
 'Ακριτίδης Παναγιώτης 193
 «'Ακτίς» (ἀδελφ. Πάφρας) 202
 'Αλεξιάδης Κ. 171 σημ. 54
 'Αμβρόσιος Νεοκαισαρείας 216
 'Αμερικανικὴ Σχολή, βλ. Anatolia College
 'Αμερικανικὸ Παρθεναγωγεῖο Μερξιφούν 213
 'Αμερικὴ 157, 162, 171
 'Αμισὸς 199, 200, 216
 «'Αναγέννησις», βλ. «Πανευξείνιος Μουσικὸς Σὺλλογος 'Αναγέννησις» ('Αμισοῦ)
 «'Αναγέννησις» (σὺλλογος Πουλαντζάκης) 205
 'Ανακοῦ 178
 'Ανανιάδης Γεώργιος Π. 164 σημ. 24
 'Αναστασιάδης 'Α. 'Α. 216 σημ. 249
 «'Ανατολή» (σὺλλογος 'Αθήνας) 157, 159, 160, 183, 197, 199, 200, 202, 209, 213, 214, 215, 216, 217
 'Ανατολικὸ Κολλέγιο, βλ. Anatolia College
 'Ανδρεάδης Χ. Σ. 182 σημ. 111
 'Ανδρόνικος Δ. 206
 'Ανθομελίδης Κωνστ. 'Ιω. 173, 175
 'Ανὶ 'Αρμενίας 212
 'Αντωνιάδης 'Α. 200 σημ. 182
 'Αξενοὶ 184, 186
 'Αξὸς 184
 'Αποστολίδης(;) Δημ. 214 σημ. 242
 'Αποστολίδης Κ. Μ. 160
 'Αποστολίδης Στέφ. 215 σημ. 245
 'Απόστολος-παπα, βλ. Μακρόπουλος(;)

Δὲν εὐρετηριάζονται ὀνόματα ποὺ ἀπαντῶνται συχνά, ὅπως Πόντος, Καπαδοκία, Μικρά 'Ασία, 'Ελλάδα, 'Αθήνα. 'Απὸ τοῦς διάφορους τύπους ὀνομάτων τῶν ἰδίων προσώπων, ἐπιλέγεται γιὰ τὴν εὐρετηρίαση ὁ πληρέστερος· π.χ., ἀπὸ τοῦς τύπους 'Α. Ν. 'Ιεροκλῆς, 'Α. 'Ιεροκλῆς, 'Αριστείδης Ν. 'Ιεροκλῆς, ἐπιλέγεται ὁ τελευταῖος.

- Ἀργυρούπολη 194, 214, 215
 Ἀργυρουπολίτες 215
 Ἀρζόγλου Θεόδ. Ἰ. 199, 200
 Ἀριστόβουλος Φίλιππος Π. Γ. 162, 173, 175, 176
 Ἀρμενία 212
 ἄρμενικὸ ὄρφανοτροφεῖο 195
 Ἀρμένιοι 159, 193, 196, 198
 Ἀρχαγγέλου Γαβριήλ Π. 173, 175, 176
 «Ἀρχαιολογικὸς Σύλλογος» (Μερζιφούντας) 212
 Ἀρχέλαος Σαραντίδης Ἰ. 168
 Ἀρῶν Δημήτρ. Ἀλεξ. 159 σημ. 9, 207 σημ. 207, 209 σημ. 208, 211 σημ. 226
 «Ἀστήρ τῆς Ἀνατολῆς», βλ. «Φιλολογικὸς Σύλλογος Ἀστήρ τῆς Ἀνατολῆς»
 Ἀσώπιος Κωνσταντῖνος 194
 Βατάνης Εὐθ. Γ. 174, 175
 Βατάνης Ἰάκωβος Κ. 176
 Βατάνης Ἰωάννης Γ. 177
 Βάν (Ἀρμενίας) 212
 Βασιλείου Μ. 173
 Βατούμ 207
 Βερναρδάκης (Δημ.) 206
 Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς 210 σημ. 220
 Βλαχόπουλος Β. 171 σημ. 54
 Γαληνὸς Μ. 198
 Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους 160, 164, 166, 184
 Γερβάσιος, ἀρχidiaκονος μητροπόλεως Ἀργυρουπόλεως 214
 Γερβάσιος (Σουμελίδης, μητροπολ. Χαλδίας) 194
 Γερβάσιος (Ὡρολογᾶς, μητροπολ. Καισαρείας) 164
 Γεωργιάδης Τριαντάφυλλος 197
 Γιαννηκαπάνης Γεώργιος 191
 Γιαννηκαπάνης Ἰ. Γ. 191, 196
 Γιόζκατ, βλ. Ὑογάτ
 Γκέλβερι 160, 180, 182
 Γκελβεριῶτες 182
 Γκιουμουσχάνε, βλ. Ἀργυρούπολη
 Γνωστόπουλος Ἰ. 213
 Γραμματικόπουλος Θεόδ. Χ. Εὐθ. 188
 Γραμματικοπούλου Σοφ. Ν. 195
 Γρηγοριάδης Ἰ. 214, 214 σημ. 242
 Γρηγόριος Β. (Καλλίδης, μητροπολ. Τραπεζούντας) 187, 193
 Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης 212
 «Γυμναστικὸς Σύλλογος Ἀκρίτας» (Τραπεζούντας) 198
 Δεφτερός δῆλ.ο Σάββας 184
 Δζιβόγλου Βασίλειος 211
 «Δήμητρα» (συντεχν. Γκέλβερι) 180
 Δημοκρατία τοῦ Πόντου 157
 «Διδασκαλικὸς Σύνδεσμος» (Μερζιφούντας) 212
 Δομνηνὸς Γ. 189
 Δοπρίδης Γ. 182 σημ. 111
 Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη (περ.) 188
 «Εἰσόδια τῆς Παναγίας» (συντεχν. Προκοπίου) 167
 «Ἐλεος» (ἀδελφ. Κωνσταντινουπόλεως) 170
 Ἐλευθερόπουλος Γρηγόριος Ἰω. 173
 Ἐλεφαντίνη Αἰγύπτου 212
 «Ἐλληνικὴ Ἐθνικὴ Ἐνωσις» (Τραπεζούντας) 198
 «Ἐλληνικὴ Ἐμπορικὴ Λέσχη Ἀνατολῆς» (Τραπεζούντας) 191
 «Ἐλληνικὴ Φιλεκαπαιδευτικὴ Λέσχη» (Μερζιφούντας) 211, 212
 «Ἐλληνικὸν Φροντιστήριον» (Τραπεζούντας) 187, 188, 189, 196, 197, 212
 «Ἐλληνικὸς Ἀθλητικὸς Σύλλογος Πόντος» (Μερζιφούντας) 207, 212
 «Ἐλληνικὸς Εὐεργετικὸς καὶ Ἐκπαιδευτικὸς Σύλλογος» (Χαμηδιέ) 216
 «Ἐλληνικὸς Σύλλογος Ἡ Ἀναγέννησις» (Κοτιώρων) 202
 «Ἐλληνικὸς Σύλλογος Προμηθεύς» (Τραπεζούντας) 197
 «Ἐλληνικὸς Φιλεκαπαιδευτικὸς Σύλλογος Εὐδοκίας» (Τοκάτης) 215, 216
 «Ἐλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως» 159, 162, 175, 188, 194, 204
 «Ἐμπορικὴ Λέσχη» (Ἀμισοῦ) 200
 Ἐνεχίλ 175
 «Ἐνωσις Φλαβιανῶν» 165
 Ἐξωτεῖχων Ἐνορία 191

- «Ἐπιμελητήριον Παλλὰς» (Πάφρας) 202
 Ἐπιτροπή, βλ. «Ἐπὶ τῶν ἔξω σχολείων Ἐπιτροπή»
 «Ἐπιτροπή τῶν Προσφύγων (Τραπεζούντας) 198
 Ἐπιτρόπου Γεώργιος Χατζή-Ν. 173
 «Ἐπὶ τῶν ἔξω σχολείων Ἐπιτροπή» (Τραπεζούντας) 187, 188, 189, 196
 Ἐρζερούμ, βλ. Θεοδοσιούπολη
 «Ἐσπερος» (Μερζιφούντας) 213
 «Ἐταιρία ζωοφίλων» (Μερζιφούντας) 213
 Εὐαγγελική Ἐκκλησία 202
Εὐαγγελικός Κήρυξ (περ.) 188
 «Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου» (σωματεῖο Προκοπίου) 166
 «Εὐδοκιάς», βλ. «Ἐλληνικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Εὐδοκιάς»
 Εὐδοκιούπολη, βλ. Τοκάτη
 Εὐθυβούλης Γεώργιος Χ. 187, 188
 Εὐλογιαρίδης Ἀχιλ. 211
 Εὐμολπίδης Ἰωάννης 178
Εὐξείνος Πόντος (περ.) 160, 192
 Εὐρώπη 157, 170
 Εὐστάθιος (Κλεόβουλος, μητροπολ. Καισαρείας) 173, 174, 175, 175 σημ. 81
 Ἐφραιμίδης Λάζαρος 193
 Ἐφραιμίδης Π. Α. 191
 Ἐφραιμίδου Ἀφροδ. Ἀ. 195
- Ζαρίφης Γεώργιος 176
 Ζαφειροπούλου γεωγραφικοί χάρτες 216
 Ζήλα 178
 Ζιτζίντερε, βλ. Φλαβιανά
 Ζωγραφίδης Σταῦρος Θ. 165
 Ζωγράφος Χρηστάκης 176
- «Ἡ Ἀγία Μακρίνα» (ἄδελφ. Ἰκονίου) 186
 «Ἡ Ἑλπίς», βλ. «Φιλεκπαιδευτική καὶ Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ἡ Ἑλπίς»
 Ἡλιόπουλος Ἀχιλ. 188
 «Ἡφαιστος» (συντεχν. Γκέλβερι) 182
 «Ἡ Φιλαδέλφια» (σύλλογος Οἰνότης) 204
Ἡχώ τοῦ Πόντου (ἡμερολόγιο) 199
- Θεοδοσιούπολη 217
 Θεοδωρίδης Ἀ. 214 σημ. 238
 Θεοδωρίδης Σάββας 167 σημ. 40
- Θεολόγος Εὐγένιος 205
 Θεοφάνους Ἀ. 171 σημ. 54
 Θεοφύλακτος Κωνστ. 189
 Θεοφύλακτος Π. Θεοφύλακτος 198
 Θεοφύλακτου Ἀννα 158 σημ. 6, 192 σημ. 149, 195 σημ. 162α, 199 σημ. 178
 Θεοφύλακτου Ἐλένη Κ. 195 σημ. 163
 Θεοχαρίδης Δημήτριος 159, 210, 211
 Θεσσαλονίκη 194, 195, 212
 Θρουμουλόπουλος Εὐκλ. 202 σημ. 191
 Θωμαΐδης Ἰ. 190
 Θωμᾶ ὁγλοῦ Ποτὸς Σιουλλοῦ 184
- Ἰασονίδης Ν. 205 σημ. 198
 Ἰγνατιάδης Ἰωάννης 206
 Ἰερατική Σχολή Καισαρείας 211
 Ἰερατική Σχολή (Τραπεζούντας) 189
 Ἰεροκλῆς Ἀριστείδης Ν. 191, 197, 197 σημ. 171
 Ἰκόνιο 186
 Ἰντζεσιώτες 163
 Ἰντζέσου 163, 175, 177
 Ἰουδαῖοι 212
 Ἰσαακίδης Χατζή-Εὐθύμ. Ἀ. 167 σημ. 40
 Ἰσαακίδης Χατζή-Ἰωάν. Ἀ. 167 σημ. 40
 Ἰωάννης (Ἀναστασιάδης, μητροπολ. Καισαρείας) 165, 166
 Ἰωαννίδης Ἀ. 183 σημ. 115
 Ἰωάννογλου Κωνστ. Ν. 173
 Ἰωσηφίδης Ἰ. Π. 182 σημ. 111
- Κάββα 213
 Καγιάπασι 183
 Καζαντζίδης Ἐ. 206
 Καζαντζίδης Π. Α. 215 σημ. 242
 Καζεζόγλου Λεωνίδας Μ. 210
 Καισαρεία 157, 160, 162, 163, 164, 165, 173, 174, 176, 211
 Κακουλίδης Γ. 191
 Καλαμαριά Θεσσαλονίκης 194
 Κάφογλου Χατζή-Ἠλία 165
 Καματσῶδος Γεωργ. 190
 Καννές Ἰωάννης 211
 Καπαγιαννίδου Δόμνη Γ. 195, 195 σημ. 163
 Καπλάνογλου Ἀνέστης 182
 Καρακάσγλου Βασίλ ἀγά χήρα 167 σημ. 38

ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΝΤΟΥ

- Καρακότσογλους 'Ι. Μ. 164 σημ. 24
 Καραμάν 186
 Καρβάλη, βλ. Γκέλβερι
 Καρκουντζή Σουρμένων 206
 Κατενώφ Σενεγελί(;) 217 σημ. 252
 Καυκάσιοι 188
 Κελ-Κυριακό όγλου Θεόδωρος 184
 Κελλίβαρα, βλ. Γκέλβερι
 Κενάνογλους Μηνάς Δ. 176
 κεντρική φιλεκπαιδευτική καππαδοκική
 άδελφότητα (Κωνσταντινουπόλεως)
 156
 «Κεντρικός 'Εθνικός Σύλλογος 'Ο Περι-
 κλής» ('Αμισού) 199
 Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών 160,
 182, 186
 «Κέραμος» (συντεχν. Γκέλβερι) 180
 Κερασούτα 204, 205
 Κέργκεμε 164
 Κερμίρα 164
 Κεσόγλου Σ. 206
 Κεφαλίδης Χρ. 204
 Κηνατίδης Χ. Δ. 204 σημ. 195
 Κιρκάσιοι, βλ. Καυκάσιοι
Κλειώ (έφ.) 188
 «Κοίμησις της Θεοτόκου» (συντεχν.
 Προκοπίου) 167
 κολχικά έθνη 188
 Κόμανα 215
 Κοντόπουλος Παρασκευάς Εύστρ. 175,
 176
 Κοτύωρα 195, 202, 204
 Κουλιανίδης Φ. 200
 Κουλπαλόγλους Κωνστ. 'Ιω. 172
 Κουμουσκός Γεώργιος Σάββα 173
 Κουντζέρης Φ. 202 σημ. 191
 Κούσσης Φωκίων 189
 Κουτσογιαννόπουλος Δημ. Στ. 206
 Κρώμνα, Κρώμνη 194, 217
 Κυνηγόπουλος 'Ι. Α. Γ. 214 σημ. 198
 Κυπριανίδης 171 σημ. 54
 Κυριακίδης Μουράτιος 214 σημ. 240
 Κυριακίδης Παπαδόπουλος Γ. 214
 Κωνσταντινίδης 'Α. Γ. 214 σημ. 238
 Κωνσταντινίδης Γεώργιος 205
 Κωνσταντινίδης 'Ηλίας 193
 Κωνσταντινίδης Κ. Ε., 'Αλεξανδρεὺς 199
 Κωνσταντινίδης Κωνστ. 206
 Κωνσταντινούπολη 156, 157, 158 σημ. 6,
 163, 167 σημ. 40, 168, 170, 174, 175,
 176, 178, 182, 186, 189
Κωνσταντινούπολις (έφ.) 188
 Κωνσταντινουπολίτες ευεργέτες 176
 Κωνστανινώφ Χατζη-Δημήτριος 193
 Κωνσταντίος (Καρατζόπουλος, μητρο-
 πολ. Τραπεζούντας) 195, 196
 Κώστη όγλου Σαμουήλ 184

 Λεβίδης 'Αναστ. Μ. 165, 217
 «Λέσχη 'Αθηνά» (Καισάρειας) 162
 «Λέσχη 'Ανατολή», βλ. «'Ελληνική 'Εμ-
 πορική Λέσχη 'Ανατολή» (Τραπε-
 ζούντας)
 λέσχη «'Ελλάς» (Μουταλάσκης) 165
 λέσχη «'Ινδικτάς» (Νεαπόλεως) 178
 «Λέσχη Κοτυωριτών» 204
 λέσχη «'Ο Εὐαγγελισμός» (Οινόης) 204
 Λευκοφρυδης 'Ιω. Κ. 176

 μαθητικός σύλλογος (Κοτυώρων) 204
 Μακρίδης 'Ι. 204 σημ. 195
 Μακρίδης Χριστόφορος 188
 Μακρόπουλος Β. Γ. 171 σημ. 54
 Μακρόπουλος (:) παπα-'Απόστολος Π.
 183 σημ. 114, 115
 Μαλακοπή 178, 180
 Μαντζής 'Αλ. 'Ιορ. 215 σημ. 242
 Μαρσοβάν, βλ. Μερζιφούν
 Μαυροχαλυβίδης Γ. 160, 184, 186
 Μεγάλη του Γένους Σχολή 212
 «Μέγας Βασίλειος» (σύλλογος Μερζι-
 φούντας) 213
 Μειλιχιάδης 'Η. 199
 Μελάγιος Πρόδρομος Γ. 173
 Μελάς Λέων 174
 Μελίδης Σ. Α. 191
 «Μέλισσα» (σύλλογος Τραπεζούντας) 191
Μέλλον (έφ.) 188
Μέντωρ (περ.) 188
 Μερζιφούν, Μερζιφούντα 157, 159, 160,
 207, 210, 213
 «Μέριμνα», βλ. «'Αδελφότης Κυριών
 Μέριμνα»
 «Μέριμνα του κλήρου» (Τραπεζούντας)
 196
 Μερλιέ Μέλπω 155

«Μεταλλεύς» (σύλλογος Ἀργυρουπόλεως) 215

«Μεταμόρφωσις» (συντεχν. Προκοπίου) 167

Μεταξάς Γ. 205 σημ. 198

μετοχικὲς ἑταιρίες Τραπεζούντας 196

«Μετοχικὴ Ἀνώνυμος Ἑταιρία Ἡ Συνασὸς» 171

«Μετοχικὴ Ἐμπορικὴ Ἑταιρία Συνασοῦ» 171

Μετοχικὴ Ἑταιρία Συνασοῦ, βλ. «Μετοχικὴ Ἀνώνυμος Ἑταιρία Ἡ Συνασὸς»

Μετοχικὴ Ἑταιρία τῶν Ραπτῶν (Τραπεζούντας) 196

Μετοχικὴ Ἑταιρία τῶν Ὑποδηματοποιῶν (Τραπεζούντας) 196

Μητόγλου Μιχαηλίδης Σάββας 175 σημ. 81

Μήλλας Ἀκύλας 167 σημ. 40

Μητρόπουλος Παντελ. 211

Μιθρίου ὄχυρὸ 198

«Μικρά Ἀσία» (σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως) 167 σημ. 40, 175

«Μικτὴ τῶν Κοινοτήτων ἐπὶ τῆς Ἀνταλλαγῆς Ἐπιτροπὴ» 171

Μιμόγλου Ν. Χατζη-Κ. 209 σημ. 209

Μιστριώτης (Γεώργιος) 210

Μιχαηλίδης 200 σημ. 182

Μιχαηλίδης Πέτρος 188

μονὴ Ἀγίου Νικολάου (Συνασοῦ) 170

μονὴ Θεοσκεπάστου (Τραπεζούντας) 196

μονὴ τῆς Θεοτόκου (Κέρκεμε) 164

Μουταλάσκη 165

Μπακοῦ 189

Μυρσίνα 190

Μωυσιάδης Μ. 205 σημ. 198

«Ναζιανζός», βλ. «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ναζιανζός»

Ναζός, βλ. Ἀξός

Νάουσα 215

«Νέα Ζωή» (σύλλογος Κοτῶρων) 204

Νεάπολη 160, 170, 172, 175, 177, 178

Νεαπολίτες 174

Νέβεσχιρ, βλ. Νεάπολη

Νεοκαισαρείας (μητροπολίτης) 202, 204

Νεολόγος (ἐφ. Κωνσταντινουπόλεως) 188

Νεόφυτος Ἀριστοτ. Γ. 205, 205 σημ. 196

Νεόφυτος-παπα 176

Νίγηδ 160, 171, 183

Νικολάου Δημήτριος 178

Νικόλογους Χατζη-Γιορδάν 165

Ξενίδης Ἰ. 211

Ξενοφάνης (περ.) 214

«Ξενοφών» (σύλλογος Τραπεζούντας) 187, 188, 189, 190, 191

Ξενοφών (ιστορικός) 188

Ξιφιλίνος Ἰ. 188

«Ὀδύσσεια» (σύλλογος Τριπόλεως Πόντου) 206

«Ὁ Εὐαγγελισμός» (ἀδελφ. Ἰντζέσου) 164

«Οἱ Ἀργοναῦται» (σύλλογος Κερασούντας) 205

Οἰκονομίδης Ἀ. 214, 214 σημ. 242

Οἰκονομίδης Πρόδρ. Ἐ. 164 σημ. 24

Οἰκονομοπούλου Ἐλένη 174

Οἰκονόμου Μαργαρίτα 190

Οἰνὴ 204

«Ὁ Κυριακίδης» (σύλλογος Ἀργυρουπόλεως) 214

Ὁμηρίδης Θ. 199 σημ. 181

«Ὁμόνοια» (ἀδελφ. Ἰντζέσου) 163

«Ὁμόνοια» (σύλλογος Θεοδοσιουπόλεως) 217

«Ὁμόνοια» (συντεχν. Γκέλβερι) 180

Ὁρδού, Ὁρτού, βλ. Κοτύωρα

«Ὁρθοδοξία» (ἀδελφ. Καισάρειας) 162

«Ὁρφεύς» (Ἀμισοῦ) 200

Οὔνγια, βλ. Οἰνὴ

Οὔργκιούπ, Οὔρκιούπ, βλ. Προκόπι

«Ὁ Φοῖβος» (σύλλογος Κάβζας) 213, 214

Παῖπούρτη 216

Παλιγενίδης Ἀ. 171 σημ. 54

«Παλλάς», παρθεναγωγεῖο Κωνσταντινουπόλεως 168

Παναγιώτῳγλου Ἀβραάμ 211

Παναρέτου Μιχαὴλ χρονογραφία 188

Πανδώρα (περ.) 188

Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν 190, 211

Πανευξείνιος Μουσικὸς Σύλλογος Ἀναγέννησις» (Ἀμισοῦ) 200

Πανίδης Ν. 206

Πανταζίδης Γ. 167 σημ. 40

- Παντελίδης Γ. 160
 Παπαδόπουλος Ἀνδρ. Μ. 215 σημ. 246
 Παπαδόπουλος Γεώργ. Ἰ. 216 σημ. 249
 Παπαδόπουλος Ἰ. Ν. 188
 Παπαδόπουλος Ἰωακείμ 167 σημ. 40
 Παπαδόπουλος Μ. Ἀρ. 209 σημ. 209
 Παπαδόπουλος Π. 167 σημ. 40
 Παπαδόπουλος Χρήστος 205
 Παπάζογλους Μιχαήλ 175
 Παπαϊωάννου 171 σημ. 54
 Παπαϊωάννου Ἰορδάνης 173
 Παπακυριάκος Ἀ. Δ. 197 σημ. 171
 Παπαμανάσης Δημήτριος 211
 Παππᾶς Δημ. 206
 Παρασκευᾶς Γεώργιος 217 σημ. 252
 Παρασκευόπουλος Ἰωάν. 211
 Παρασκευόπουλος Χ. 206
 Πασσαγιάνωφ Ἰορδ. 188
 Παστιάδης Θεμιστοκλῆς 204
 «Πατήρ Ἀβραάμ» (συντεχν. Προκοπίου) 167
 «Πατριάρχης Φώτιος ὁ Ὁμολογητής» (ἀδελφ. Ἀμισοῦ) 200
 «Πατριαρχική Κεντρική Ἐκκλησιαστική Ἐπιτροπή» 196
 Πατρικιάδης Ἡλίας Χ. 168
 Πατρικιάδοι Βικτωρία 168
 Παυλίδη ἀδελφοί 186
 Παυλίδης Θ. 215 σημ. 242
 Παυλίδης Κύριλλος 205
 Πάφρα 202
 Περσείδης Στυλ. Ἐ. 188, 191, 196
 Πηξίτης, ποταμός 198
 Πιπερίδης Ἀναστ. Π. 164 σημ. 24
 Πογιατζόγλου Α. Π. 215 σημ. 245
 Πόλη, βλ. Κωνσταντινούπολη
 «Πολιτική Κάσσα» (Τραπεζούντας) 192
 Πολύκαρπος (Ψωμάδης, μητροπολ. Κο-
 τώρων) 204
 ποντιακοὶ σύλλογοι Κωνσταντινουπόλεως 157-158 σημ. 6
 «Πόντος», βλ. «Ἑλληνικὸς Ἀθλητικὸς Σύλλογος Πόντος»
 Πόντος (περ.) 160, 210, 211, 212
 Πόντου Λάζαρος Ἰω. 173
 Ποτάμια 175
 Πουλαντζάκη 205
 Προκόπι 160, 166, 167, 175, 177
 Προκοπιεῖς 167
 «Προμηθεύς» (Τραπεζούντας) 200, 207
 «Πρόνοια» (σύλλογος Κωνσταντινουπό-
 λεως) 189
 «Προστασία» (ἀδελφ. Καρκουντζή Σουρ-
 μένων) 206
 «Πτωχική Κάσσα» (Τραπεζούντας) 192
 σημ. 148
 Ρίζαιο, Ριζούντα, Ριζοῦς 206
 Ρίζος Κωνστ. Ν. 171 σημ. 54
 Ρίζος Σεραφεῖμ 171 σημ. 54
 Ρουμλόγλου Χατζη-Ἀθ. 182 σημ. 111
 Ρωσία 156, 188, 198
 Σαζάλτζα, Σαζάλτσα 186
 Σάλλιγξ (ἐφ. Τραπεζούντας) 206
 Σαλτσής Ἰ. Δ. 204
 Σαμψούντα, βλ. Ἀμισός
 Σάντα 216
 Σανταῖοι 217
 Σάρδεις 212
 Σαρμισακλίογλου Γ. Κ. 164 σημ. 24
 Σαρμουσάκι 165
 Σειρηνίδης Ν. Σ. 210
 Σειρηνόπουλος Γ. 191
 Σειρηνόπουλος Ἰ. 191
 Σεραφεῖμ 206
 Σηράμης Γ. Γ. 209 σημ. 212, 212 σημ. 227
 Σιδηρόπουλος Ἀλκιβιάδης 198
 Σιδηρόπουλος Χαρ. 202, 204
 Σιμόνωφ Ἀνδρέας 217
 Σινασός 168, 170, 171, 175, 177
 Σινασοῦ παρθεναγωγεῖο 168
 Σουλιάδης Χατζη-Πάνος 193
 Σουρμελής Ἰορδ. Π. 202 σημ. 191
 Σούρμενα 194. Βλ. καὶ Καρκουντζή
 Σοφοκλέους Ἠλέκτρα 188
 Σπαθάρης Θεοδόσιος 191
 Σπεράντσας Στυλ. Γ. 197
 Σπυράντης Λουκάς 206
 Στατηρόπουλος Ἰ. Γ. 209 σημ. 212, 211,
 212 σημ. 227
 «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλλη-
 νικῶν Γραμμάτων» (Ἀθήνας) 189
 «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν Ὠφελίμων Βι-
 βλίων» 214

«Σύλλογος τῶν ἀποφοίτων» (Anatolia College) 212
 σύλλογος τῶν Οἰνοέων ('Αμισοῦ) 200
 σύλλογος τῶν Σινωπέων ('Αμισοῦ) 200
 Συμβουλίδης Χρ. 200, 205
 Συμεωνίδης Στ. 200
 Συμεωνόγλους Παυλάκης 165
 Συμεωνόγλους Χατζη-Ίωσήφ 165
 συνέδριο 16ο ἀνατολιστῶν 159
 συνέδριο πρῶτο συλλόγων ('Αθήνα) 163
 «Συνερανιστική 'Αδελφότης» (Τραπεζοῦντας) 193, 196, 197
 συντεχνίες 156
 συντεχνίες (Γκέλβερι) 180, 182
 συντεχνίες (Κοτυώρων) 204
 συντεχνίες (Νεαπόλεως) 180
 συντεχνίες (Προκοπίου) 167, 168
 σφραγίδες 164 σημ. 27, 166 σημ. 35, 166 σημ. 36, 177 σημ. 91, 178 σημ. 101, 183 σημ. 117, 184, 184 σημ. 118, 199 σημ. 178, 199 σημ. 181, 200 σημ. 183, 202 σημ. 191, 204 σημ. 195, 209 σημ. 212, 214 σημ. 238, 215 σημ. 242, 215 σημ. 245, 216 σημ. 249
 «Σωκράτης» (σύλλογος 'Αργυρουπόλεως) 215
 σωματεῖο τῶν καπνεργατῶν ('Αμισοῦ) 200
 Σωτηριάδης(;) Εὐ. 214 σημ. 242
 Ταλάς, βλ. Μουταλάσκη
 «Ταμεῖον τῶν πτωχῶν» ('Ιντζέσου) 163
 «Ταμεῖον τῶν πτωχῶν» (Σινασοῦ) 170
 «Ταμεῖον φιλοπτώχου ἐκκλησίας Θεοτόκου καὶ 'Αγίων Θεοδώρων» (Κερμίρας) 164
 Τερζόπουλος 'Αντ. Χ. 195
 Τέτος 'Ι. 159 σημ. 9, 209 σημ. 212, 211 σημ. 226
 Τζαλέα 175
 Τζεμίλ, βλ. Τζαλέα
 Τζουλιάνης Γ. Π. 191
 Τοκάτη 215
 Τορούνγλους Γεώργιος 'Ανανίου 177, 178
 Τουργούτης Χρ. 160
 Τράπεζα τῆς 'Ελλάδος 217
 Τραπεζοῦντα, Τραπεζοῦς 156, 159, 160, 187, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196,

197, 198, 199, 200, 206, 207, 212, 216
 Τραπεζοῦντας μητροπολίτης, βλ. Χρύσανθος
 Τρελλόπουλος Γ. 205 σημ. 198
 Τριανταφυλλίδης Περικλῆς 205
 Τρίπολη (Πόντου) 206
 Τριπολίτης 212
 Τσαλίκोगλου 'Εμμ. 'Ι. 160
 Τσαλοῦχος Στ. 205
 'Υοσγάτ 217
 Φεγγαρίνας Χρήστος Λουκά 170
 Φερεκῦδης 'Ανέστης Χατζη-Ν. 172, 173
 Φιλαδελφεὺς Παντελῆς 202
 «Φιλαρμονική» ('Αργυρουπόλεως) 215
 «Φιλεκπαιδευτική 'Αδελφότης Κρωμναίων» (Τραπεζοῦντας) 194
 «Φιλεκπαιδευτική 'Αδελφότης Ναζιανζός» (Κωνσταντινουπόλεως) 182
 «Φιλεκπαιδευτική 'Αδελφότης 'Ο 'Αγιος 'Ιωάννης Πρόδρομος» (Σινασοῦ) 168
 «Φιλεκπαιδευτική 'Αδελφότης Πρόδοδος», βλ. «Φιλόμουσος 'Αδελφότης Πρόδοδος» ('Αμισοῦ)
 «Φιλεκπαιδευτική 'Αδελφότης Σουρμενιτῶν (Τραπεζοῦντας) 194
 «Φιλεκπαιδευτική καὶ Φιλόπτωχος 'Αδελφότης 'Η 'Ελπίς» (Νίγδης) 183
 «Φιλεκπαιδευτική Λέσχη Βασιλείας» (Νεαπόλεως) 160, 172, 177, 178
 «Φιλεκπαιδευτική Λέσχη», βλ. «'Ελληνική Φιλεκπαιδευτική Λέσχη»
 «Φιλεκπαιδευτική Λέσχη τῶν Μικρασιατῶν σπουδαστῶν» ('Αθήνας) 177
 «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Ναούσης 'Ο Κυριακίδης» 215
 «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Πατρὶς» (Οἰνός) 204
 «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος» (Σινασοῦ) 168
 Φιλίπιδης Γεώργιος 176
 «Φιλολογικὸς Σύλλογος 'Αστήρ τῆς 'Ανατολῆς» (Μερζιφούντας) 211
 «Φιλόμουσος 'Αδελφότης 'Αθηνᾶ» (Καϊσάρειας) 162
 «Φιλόμουσος 'Αδελφότης Πρόδοδος» ('Αμισοῦ) 199

ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΝΤΟΥ

«Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» (Ἀργυρουπό-
λεως) 215
«Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ἡ Μαλακοπή»
180
«Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ἡ Ὁρθοδο-
ξία» (Προκοπίου) 166
«Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» (Ἰντζέσου)
164
«Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Κυριῶν»
(Ἀμισού) 200
«Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ὁρθοδοξία»
(Ἀμισού) 199
«Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» (Πουλαντζά-
κης) 205
«Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» Σάντας 216
«Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» (Τραπεζούν-
τας) 191, 192, 193, 197
«Φιλόπτωχος Ἐκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης
Ἡ Φιλαδελφία» (Κέργκεμε) 164
Φιτιάνος Στυλιανὸς-παπα 217
Φλαβιανὰ 165
Φροντιστήριο, Φροντιστήριον, βλ. «Ἐλ-
ληνικὸν Φροντιστήριον»
Φυλλίζης Ἀντ. 191
Φυλλίζης Δ.Α. 198
Φῶς (ἐφ.) 200

Χαλδίας ἐπαρχία 214
Χαλδίας καὶ Χερσιανῶν ἐπαρχία 194
Χαμηδιέ 216

Χαματζῆς Ἰορδάνης 168
(Χαματζῆς) Νικόλαος 168
Χασάκιοι, βλ. Ἀξὸς
Χατζῆ-Ἐλευθεριάδης Γεώργιος 193
Χατζῆ-Ἠλία δγλοῦ Χατζῆ-Σταύρης 184
Χατζησάββας Μ. 211
Χατσάτογλου οἰκογένεια 180
Χετταῖοι 212
Χονδρόπουλος Ἰορδ. 175
Χουρμουζιάδης Καλλισθένης Γ. 210
χριστιανικὸς σύλλογος τῶν νέων (Κοτυ-
ώρων) 202
«Χριστιανικὸς Σύλλογος τῶν Νέων»
(Μερζιφούντας) 213
«Χρυσάνθος» (σύλλογος Ριζούντας) 206
Χρυσάνθος (Φιλιππίδης, μητροπολ. Τρα-
πεζούντας) 192, 193, 198, 206

Ψωμάδεις σχολὴ 204

Ὡκεανίδης Λάζ. Ἰ. 176
Ὡραιόπουλος Γεώργιος Πρ. 173
Ὡραιόπουλος Α. Π. 174, 175, 177

«Anatolia College» 159, 207, 211, 212,
213
«Association pour l'Encouragement des
Études Grecques en France» 188
Cours Littéraire (περ.) 188